

OBYCZAJ (4368) *sb m*

o jasne; w *N* i *A* *sg* a *pochylone*, w pozostałych formach *jasne*.

sg N obyczaj (476). ◇ *G* obyczaju (159), obyczaja (51), obyczaju *a.* obyczaja (2); -u *HistJóz*, *FalZioł*, *ConPiotr*, *SeklKat*, *HistAl* (4), *GroicPorz* (2), *KrowObr*, *Leop* (2), *UstPraw* (4), *RejZwierz*, *BibRadz*, *SarnUzn*, *GórnDworz* (5), *RejPosWiecz*², *BiałKat*, *KuczbKat* (3), *RejZwierz* (2), *WujJud* (4), *RejPosRozpr*, *BudBib* (2), *BudNT*, *ModrzBaz* (6), *Oczko*, *SkarŻyw* (2), *StryjKron* (3), *NiemObr*, *ReszPrz* (2), *ReszList* (2), *Phil*, *WujNT* (7), *SarnStat* (30), *GrabPospR* (2), *SkarKaz* (3); -a *OpecŻywList*, *ForCnR*, *PatKaz I*, *PatKaz III*, *RejPs*, *LudWieś*; -u : -a *LibLeg* (6:12), *MetrKor* (2:2), *OpecŻyw* (7:1), *ComCrac* (1:7), *GliczKsiąż* (3:2), *BielKron* (10:15), *HistRzym* (1:1), *RejPos* (1:2), *BielSpr* (3:3); -u : -u *a.* -a *ZapWar* (2:2). ◇ *D* obyczajowi (7). ◇ *A* obyczaj (410). ◇ *I* obyczajem (1781); -em (401), -ém (1), -(e)m (1379); -em:-ém *GrzepGeom* (20:1). ◇ *L* obyczaju (55). ◇ *pl N* obyczaje (233). ◇ *G* obyczajów (544); -ów (88), -ow (6), -(o)w (450); -ów *OrzQuin*, *Oczko*, *KochPieś* (2), *KochWr* (11), *KochPij*, *OrzJan* (2), *JanNKar*, *SarnStat* (9); -ow *OpecŻyw* (2); -ów : -ow *Mącz* (59:1), *SienLek* (1:3). ◇ *D* obyczajóm (69); -óm (7), -(o)m (62). ◇ *A* obyczaje (155). ◇ *I* obyczajmi (131), obyczajami (1) *StryjKron*. ◇ *L* obyczajoch (66), obyczajach (62), obyczaj(e)ch (4); -och *FalZiołUng*, *BielŻyw* (2), *MiechGlab*, *HistAl*, *BielKom*, *RejWiz* (2), *RejZwierz* (4), *BibRadz*, *Prot*, *SienLek*, *RejAp*, *RejPos* (2), *RejZwierz* (16), *WujJud*; -ach *PatKaz III*, *SeklKat*, *KromRozm II*, *GliczKsiąż* (4), *KrowObr* (2), *KwiatKsiąż* (3), *Mącz* (9), *BielSat*, *BielSpr*, *CzechRozm* (2), *KarnNap*, *SkarŻyw* (7), *NiemObr*, *KlonŻah KochDz*, *ReszHoz*, *BielSen*, *BielRozm* (2), *GórnRozm* (3), *KochWr*, *OrzJan*, *LatHar*, *KołakSzczęśl*, *PowodPr*, *SkarKaz*, *CiekPotr* (2), *SkarKazSej*; -(e)ch *GlabGad*; -och : -ach *GórnDworz* (2:2), *WujJudConf* (1:1), *PapPan* (1 :1), *ModrzBaz* (16:4), *SarnStat* (1:1); -och : -(e)ch *GlabGad* (1:1); -och : -ach : -(e)ch *BielKron* (9:1:3); ~ -ach (39), -äch (21), -(a)ch (2); -ach *KromRozm II*, *GliczKsiąż* (4), *Mącz* (9), *WujJudConf*, *KlonŻal*, *KochDz*, *ReszHoz*, *BielRozm* (2), *GórnRozm* (3), *LatHar*, *KołakSzczęśl*, *PowodPr*, *SkarKaz*, *CiekPotr* (2), *SkarKazSej*; -äch *KrowObr* (2), *BielKron*, *KwiatKsiąż* (3), *GórnDworz* (2), *BielSat*, *BielSpr*, *PapPan*, *KarnNap*, *NiemObr*, *BielSen*, *KochWr*, *OrzJan*, *SarnStat*; -ach : -äch *CzechRozm* (1:1), *ModrzBaz* (3:1), *SkarŻyw* (5:2). ◇ *V* obyczaje (1). ◇ *I du (cum nm)* obyczajoma (1) *SienLek* 33v.

Sł stp, *Cn* *notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Ogólnie uznawane, obowiązujące i praktykowane przez społeczność postępowanie zgodne z tradycją kraju lub narodu, często wyznaczone prawami, przepisami lub przykazaniami; *mos Miech*, *PolAnt*, *Mącz*, *Modrz*, *Calag*, *Vulg*, *JanStat*, *Cn*; *consuetudo HistAl*, *Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *JanStat*; *natura Miech*, *Cn*; *ritus Miech*, *Mącz*; *fides Miech*; *forma*, *genus*, *ius*, *usus*, *vita Mącz*; *norma PolAnt*; *receptum Modrz*; *traditio Vulg*; *modus JanStat*; *ingenium Cn* [w tym: *czyj* (197): *G sb i pron* (89), *pron poss* (78), *ai* (30)] (1055) : *LibLeg* 9/54; *HistJóz* E3v; Tych wśzythkich ziem panńthwa/ łyzyrokości/ rzeki/ lud/ y ich obyczaię [imperia geneologiae ritus et mores], także y infzych ludzi pońtronnych w księgach ninieyżych będą wypifane. *MiechGlab* 1; *RejKup* 13v; Perłowie ktorzy siedzieli ná godowaniu mówili weńpołek/ then obyczay ięst chwalebny y pożyteczny. *HistAl* F2v, F2v [2 r.], I4v [2 r.], 15, K4, K5v [2 r.]; *GliczKsiąż* F3v; *GroicPorz* nn3v; *RejWiz* 63v, 101; *BibRadz* 4.Esdr 9/19, *Hebr* 13/5; Bo ten lud [żydowski]/ ná świecie ieden taki ięst ktory tego pilnie ńtrzeże/ áby ńie ich obyczaię nie zgadzály z

obyczaiem inego narodu *BielKron* 465v, 9 marg, 114v, 126, 146v, 201 (14); *KochSat ktv*; *KwiatKsiąz* B3, M3v; Hanc consuetudinem penitus amisimus, Ten obyczay prawie spełná zgubiliŃmy. *Mącz* 289d, 239a, 360b, 368a, 388b, 474d, 480b; Ziárno wolę okrom plew/ gdy mi to Bog dáie/ W tym baczę że łą rozne náŃze obyczáie. *Prot Cv*; *RejAp* 110; Káltiglio piŃał ięzikiem Włótkim/ á piŃał Włochom ktorich obyczáie łą od náŃzych dáleko rozne. *GórnDworz Bv*; Vciekaymy s tego Bábilonu ná pomłtę zgotowánego/ y ze wŃzytkich obyczáiow iego. *RejPos* 262v, 19, 186v, 225; *BiałKat* 51, 228v; MOŃkwá to iuż też wiemy co to zá pánowie/ Znamy ie w obyczáioch/ znamy y w rozmowie. *RejZwierc* 242v, A3, 20v, 52, 60, 82v (12); *BielSpr* 50v, 60v, 65v, 66; *WujJud* 7v, 83v, 150, 194; A co łie dotyczy o zwyczay y Ceremonie tego Sákrámentu/ rzecz pewna/ że ten naylepszy obyczay iest/ ktory łie z oryginałem fwym/ [...] zgadza *WujJudConf* 177v, 29v, 228, 255; *RejPosWstaw* [143⁴] marg; *HistHel A*; *BudNT Act* 13/18; *CzechRozm* 97v; Iákie PodolŃskie Rulkie máią w łobie kráie/ A rzadki iezdzi do Włoch łąd po obyczáie. *PapPan* Ff2; Niech przeto będzie y to miedzy obyczáie wložono/ áby w rozdawaniu vrzędow naywiętsze baczenie miano ná cnotę. *ModrzBaz* [41], 15v, [16]v, 20v, 25v, 36v (25); *SkarJedn* 376; *Calag* 451b; *SkarŻyw* 269, 534; *BielSjem* 11; *BielRozm* 16; obyczáie támeczne łą tego przyczyną/ iż łię tám ludzie mniej práwuią. *GórnRozm* F3, C4, D2v, K3, L2 [3 r.], L2v; á pieŃni džiŃsieyŃzé tak dáleko łą rózné od Bogurodzice/ iáko y obyczáie od łtátutu. *KochWr* 39, 26, 27, 38; *GrabowSet* H2; *WujNT Act* 13/18, *Hebr* 13/5, s. 832; Przeto vftáwiamy/ áby dwoie Roki były odieté obyczaiem innych przyległych Woiewódtw. *SarnStat* 730, 10, 34; *GrabPospR* Nv; *SkarKaz* 41a, 456b; *CiekPotrSzym*)?(3v.

obyczaj czego (12): *BielŻyw* 114; *Mącz* 271b; AuguŃtyn Ń. dowodzi/ że ten obyczay Ńpiewania hymnów y Pfálmow ma po łobie Pána ChriftuŃowe y ApoŃtolŃkie náuki *WujJud* 186v; *ModrzBaz* 29v [2 r.]; *WujNT* 463; *SarnStat* 14, 548, 1305. Cf podle *obyczaju czego, według obyczaju czego*.

obyczaj okołó czego (4): *GroicPorz* z4; *BielKron* 448v; ŃwiętoŃbliwy záprawdę iest on obyczay łądu duchownego okołó przesłuchánia Ńwiádków. *ModrzBaz* 85v; *GórnRozm* F4v.

obyczaj przy czym (2): Obroná tego obyczáiu przy zdániu Imienia. TA Ceremonia [...] wziętá iesth s łtarádawnego zwyczáiu/ ktory był chowan miedzy Ludem IzráelŃkim. *GroicPorz* 13v; *SarnStat* 887.

obyczaj w czym (2): Ioás krol ludá zmienił obyczáie y záchowanie łłużbie Bożey/ według náuki IoiádeŃa łwego miŃtrzá *BielKron* 87; *BielSpr* 70.

cum inf (2): *BiałKaz* D2v; Do łágodnych y pochlebnych mow przyŃtąpił y ten obyczay/ wŃzytkę náŃzę mowę raczeniem/ álbo wáŃzmoŃciami nádziewác *ModrzBaz* 60.

Ze zdaniem przydawkowym [w tym: jakoby (1), że (2)] (3): Iż nie mamy ni piŃmá áni obyczáiu/ [...] Iákoby páná obrác *RejZwierc* 249; *ModrzBaz* 34, 85v.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy narodu (a. ludu) lub z nazwą ludu [w tym: ai (53), sb (5); obyczaj + przydawka (43), przydawka + obyczaj (15)] (58): Pilat [...] czeŃl obyczaiem RzymŃkim s táblice łentencyią/ ktorá iest napifána w Ewanielij *OpecŻyw* 133; *MiechGlab* **3v, 15, 21; *Diar* 56; *BibRadz* II 59v marg; Podobno tá tákowa łpráwá CzeŃka/ zgadza łye z Práwy y z obyczáyami CzeŃskimi *OrzRozm* L3, L3; *BielKron* 125v, 171v, 252, 275v, 300 (23); Palliatæ fabulæ, fábuły álbo komedie które obyczáyem Greckim w páfzczách długich łpráwowano. *Mącz* 273d, 223b; *GórnDworz* Dd8v;

łtroże iezdni zdrowia Cefarłkiego/ [...] kofztem wielkim obyczáiem Perłkim konie przypráwuią *BielSpr* 52, kt, 41, 50v, 66; *ModrzBaz* 75, 113, 128; W Medyolanie iedni Młzą S. obyczáiem Rzymłkim/ drudzy obyczáiem Ambrożego S. łpráwuią *SkarJedn* 370; Obyczáy Rzymian włzczeńciu przypomináć włomność ludzką. *SkarŻyw* 196 marg, 242; *StryjKron* A3v, 11, 477, 667; *GórnRozm* L2 marg, F4v; *WujNT* 84, 474; *JanNKar* D; *SarnStat* 1279; *KmitaSpit* A2v; *PowodPr* 61; *ZbylPrzyg* B4v.

W połączeniach szeregowych (42): *MiechGlab* 65; *KromRozm I* A3v, F4; *KromRozm II* n2; áby ty práwá/ obyczáie/ y záchowania miedzy Polłką á Litwą trwály/ iáko zá náłznych przodkow było *BielKron* 401, 399; *Mącz* 93c, 237d, 268b; *RejAp* 152; *RejPos* 3, 29, 205; *RejZwierc* 185v; *BielSpr* 61; *WujJud* 25v; *BiałKaz* H2v; to co łie do Ceremonij/ Sądow/ y obyczáiov pobożnych y vćciwych ściąga/ dołtáteczniey łeft w nowym Tełtámenćie niź w zakonie wyráżono *CzechRozm* 96v, 87v, 96v; *ModrzBaz* 11v, 106, 106v, 132; *StryjKron* A3v, 205; *BielRozm* 1, 3; *PaprUp* Dv; *OrzJan* 7, 89; *JanNKar* D; áby włzwłcv ł...ł iednym práwem/ obyczáyami/ zwyczáiem [*iure, modis, consuetudinibus et ritibus JanStat* 136]/ po włzyłtkim Królełtwie náłznych byli łádzieni. *SarnStat* 116, 163, 887 [2 r.], 1038, 1058, 1104, 1187; *GrabPospR* K2v; *CiekPotr* 20.

W porównaniu (1): Sá tedy obyczáie iákoby źródłá á początki/ z ktorych práwá ćiec y płynáć máią. *ModrzBaz* 69v.

W charakterystycznych połączeniach: obyczaj(e) błazeński, chędogi, chwalebny (7), czysty, doskonały, dworski, dyktatorski, dziwny, jednastajne, koronny, marny, mądry, niegodny, odmienny, opuszczony, pożyteczny, rozmaite (4), rózne (15), rządny, spokojniejszy, sromotny, stateczny, szkarady (2), szkodliwy, szynkowy (2), ślachetny, świętobliwy, tameczny, zawzięty, znamienity, zwierchny, zwirchowny; obyczajow dozorca, krewkość, nieustawiczość (2), roźność (4), wzgardzenie; obrona obyczaju; obyczaj podoba się, przychodzi, wsobił się, wzrosł, zamogł się, z lekka zamaga się; obyczaj chwalić (2), ganić, ma być ganion (3), godzien pochwalenia, niech będzie oddalon, ma być odrzucon, między się puścić, przenieść, wiedzieć (4), wyrzucić (2), zalecać, zgubić, zniszczyć; obyczajow pożywać, strzec się, nie wzgardzać; do obyczajow się przywłęzać; od obyczajow się odradzać; od obyczaju odwodzić (odwieść) (2); obyczaj przyobuć, psować.

Przysłowia: Wroznych kráioch rozne obyczáie. *RejZwierc* 16 marg, 17, Bbb2v; ile kráioł á vdzielnych ná łwiećie kátow/ [...] rozne obyczáie/ zátym y rozne roznych potrzeb gołpodárłtwá byđź mułzą. *GostGospSieb* +3v. [Ogółem 4 r.].

gdzie rozne obyczáie/ Przyiaźń się tám nie nádáie *BierEz* 03.

iáki narod tákieź teź y obyczáie. *RejAp* 82v.

Iákié gdzie obyczáie przyłzedłzy záłtániefz/ Ná tákich/ pánie gołćiu/ y ty tám przełtániefz. *PudłFr* 4.

O czály/ o obyczáie. *PowodPr* 73.

Frazy: »(jako) jest (a. bywa, a. by(wa)ł) obyczaj; co za obyczaj jest« [w tym: jako jest obyczaj (91); z elipsą „być” (12); obyczaj u kogo (50), za kogo (1), komu (4), na co (2), między kim (4), o czym (1), przy czym (3), w czym (1), gdzie (41), kiedy (7), od kiedy (2); obyczaj czego (7), cum inf (20), Ze zdaniem dopełnieniowym (61): iż (35), że (16), aby (6), kiedy (2), gdy (2)] = (ut) est (erat) mos *Miech, Vulg, Mącz, Modrz; consuetudo tenetur HistAl; sicut consuetudo est Vulg; est ritus Mącz; iuxta*

normom PolAnt; est receptum a. usitatum Modrz; ut moris est JanStat [szyk zmienny] (190:2): any kazal yem na odyezdzye abi mv ranka czalowały yako tho obiczay myedzi namy *LibLeg* 11/155, 3/33v, 6/191, 7/105; *ZapWar* 1545 nr 2646; *MetrKor* 31/621; *BierEz* H3; *OpecŻyw* 146v; *ForCnR* D4v; á bowye^m ten był obyctzay mazania ćyál [zmarłych] *HistJóz* E4; *FalZioł* I 52b, 89c, 152c, V 37; *GlabGad* A3v; *MiechGlab* 15; Abowiem obyczay ieft flugam bożim fiedm kroć przez dzień chwalić pana boga *WróbŻołt* pp7; *WróbŻołtGlab* A2; *HistAl* F2v; *MurzNT* 38v; *Diar* 44; *GliczKsiąż* B5, C7v, E5, E7, K3v (8); A iefliby przal/ przyfyęgá ná trzeći dzień bywa przyładzoná/ álbo ná blifki Szołtiści Sąd/ iáko kędy ieft obyczay. *GroicPorz* i4v, c3v, d3v, i3v, 12v, q2v, x3, bb3v; *KrowObr* 31v, 72; Rzekł ftárzec/ iuz fiądź zá ftoł boć ten ieft obyczay/ Aby tu káždy czcion był *RejWiz* 25; *Leop Ruth* 4/7, 1.Reg 20/25, 1.Mach 10/88; *UstPraw* F3v; *BibRadz* II 59v *marg*; Potym nas vpominał on rzecznik o dáry álbo vpominki iáko ieft obyczay v nich/ álefmy rzekli/ iż tego obyczáiá nie máłz v nas. *BielKron* 435, 9v [2 r.], 19, 19v, 51, 53v (58); *KwiatKsiąż* P2v; *Salve*, Bądź zdrów / też obyczay yeft mowienia/ że zá pozdrowienie mowiemy/ pomaga bóg. *Mącz* 366b, 116a, 175b, 176d, 195b, 285d, 356d; *SarnUzn* F8v; *SienLek* 45v, 67, 68v; *GórnDworz* B4, R6, X3, Y4, Y6v, Z2; obyczay te^{go} kroleństwá ieft krolowi iedno przez rok krolować *HistRzym* 91; *RejPos* 56, 143, 214v; *RejZwierc* 27v, 169v; *BielSpr* 67; *WujJud* 167v; *BudBib* I 1a *marg*, *Num* 29/30, 33, 37; *BudBibKaw* A2; *HistHel* Dv; *Strum* P3; *BudNT Ioann* 18/39, 19/40; *StryjWjaz* Bv; Ten (mowię) tám ieft obyczay/ áby żaden w tem powiećie nie fądził/ w ktorem fię vrodził. *ModrzBaz* 75, 11v, 12v, 14, 24, 28v (18); *SkarŻyw* 134, 196 *marg*, 353, 413; *ZapKościér* 1584/49v; bo w on czás iáko y dziś v Litwy był obyczay Zamki y Miáltá z drzewá budować *StryjKron* 355, 46, 161, 390, 411, 667, 692, 762; *CzechEp* 172; Ia/ gdzie czego obyczay ieft/ nie zákázuię *KochDz* 108; *ReszPrz* 139; Też obyczay w Indyey włzędzie ná włchod fłońcá/ Zony rządzą/ á chłopi fłużą im dokońcá *BielSjem* 8; *GostGosp* 102; *LatHar* 698, 737 *marg*; *WujNT* 114, 227, 349; *WysKaz* 43, 44; *SarnStat* 234, 329, 464, 477, 622 (9); *CiekPotr* 78.

»jest (a. było), będący w obyczaju« = *in usu est Mącz, in morem est, moribus usitatum est, moribus observatur Modrz* [w tym: z elipsą „być” (1); jako jest w obyczaju (1); obyczaj u kogo (8), komu (1), cum inf (1), ze zdaniem dopełnieniowym (3): aby (1), iż (1), że (1); od kiedy (1)] [szyk zmienny] (11:1): *BielKron* 261; *Mącz* 78a, 155d, 398d, 491a; *BielSpr* 29v; Bo to co ieft v nas w obyczáiu/ iż oboi ludzie miefzkáiąc w iedney Rzeczypołpolitey/ dla iedney przyczyny/ iedne ścináią/ á drugim folguią/ áza nie pófzło na dźiw? *ModrzBaz* 71, 44v, 53v, 103, 132; *SarnStat* 1214.

»obyczaje nastály« (1): Dzis tedy iż obyczáye inłfe náftály *GliczKsiąż* L8.

»tego obyczaju, w obyczaju nie masz« [w tym: u kogo (2)] [szyk zmienny] (3:1): áż fie iuz było fprzykrzyło połłom to częłte wltawanie [do toastów]/ gdyż tego obyczáiá v nich nie máłz. *BielKron* 435, 435; *SienLek* 9; *GórnDworz* E3v.

»jako obyczaj niesie« (2): Praesertim ut nunc sunt mores, A zwłáfczá yáko teraz obyczáye niofá. *Mącz* 319a, 233b.

»(tak) obyczaj otrzymał« = *in consuetudinem abiit, ita usu receptum Mącz* (3): Acoluthus, Náłfádownik włáfnie/ ále obyczay otrzymał że też Akolit zowiemy. *Mącz* 2d, 36b, 104b.

»obyczaj powstał [iż]« (1): A fądże był podobno y ten obyczaj powstał potym/ iż lie byli ięli dzwonow/ [...] y inych rzeczy kościelnych krzćić y málciámi mázác/ Szymki/ Vrbány/ Grzegorzmi ie przezywáiąc. *RejPos* 348v.

»obyczaj się rozszerzył« (1): Biczowanie ábo dyscypliny w proceffyách ludzie zá niego czynić poczęli: y ten święty obyczaj po wśzytkiey fię Włófkiey ziemi rozszerzył. *SkarŻyw* 545.

»stał obyczaj« (1): kazał Cefrz áby przez przyzwolenia Cefárkkiego Papieżá wybierano/ y ftał ten obyczaj długo. *BielKron* 167.

»obyczaj urodził się, urosł« [w tym: u kogo (1); aby (1). iż (1)] (1:1): W miáftách teź obyczaj ten vrodził fye/ iż Bękartowye rzemyełlá nye mogą robić *GliczKsiąż* B4v; *WerGośc* 264.

»obyczaj ustał, zaginał« = *consuetudo lapsa est Mącz* [w tym: gdzie (1)] [szyk zmienny] (2:1): dopuścił Papież w kościele Krześciańfkim mřzú mieć Słowieńfkim ięzykiem. Ná Kleparzu w Krákwie nie dawno ten obyczaj záginał *BielKron* 343; *Mącz* 180b; *ModrzBaz* 83.

»(tak, a. jako) weszło (a. przychodziło) w obyczaj; obyczaj wszedł; wniść (a. przyść, a. wchodzić) w obyczaj« = *consuetudo inolevit a. suscepit, incessit mos Mącz; in morem abire, recipi Modrz* [w tym: komu (3), u kogo (3), między kogo (1), gdzie (1); cum inf (2), iż(e) (11), że (1), aby (1)] [szyk zmienny] (21;1;11): *GliczKsiąż* D6v, E8v; Zá długim vzywánim weszło w obyczaj/ iże Gwar podniefymim pálcá wielkiego [...] czynią. *GroicPorz* v2v, cv, i2v; *BielKron* 8, 9, 11v, 25 [2 r.], 114v, 303; Is incestit mos, To ták w obczáy weszło. *Mącz* 44b, 36b, 52b, 262b, 352b, c; *GórnDworz* Iv, L4; *BudBib* 3.*Esdr* 1/31; A gdy to wnidzie w obczáy [*Hac cum erit moribus usitatum*]/ będą fię wftydác ci nikkzemnicy/ popifówác fię iáwnie złotemi láncuchámi. *ModrzBaz* 119, 6v, 35v, 64v; *WerGośc* 211; *BielRozm* 11; *LatHar* 132; *WysKaz* 44; ZA złym zwyczáiem to w obczáy weszło/ iż [*Prava consuetudine noscitur esse observatum, quod...* *JanStat* 489] Sędziowie nie máiąc różności ná czáfy y rozdźielenie godźin/ fady odpráwowáli *SarnStat* 785, 584; *GrabPospR* N3; *CiekPotr* 77.

»zastarzał się obyczaj« = *consuetudo inveteravit, discessit mos Mącz* (2): *Discessit mos*, Záfiárzał fie obczáy. *Mącz* 44a. 491c.

Zwroty: »być [jakich] obczájow« [w tym: z elipsą „być” (6)] [szyk zmienny] (9): *OrzRozm* K4; *BielKron* 434v, 447, 448; *RejPos* 157v; Bo to y domá częfto widamy/ iż máło nie w káżdym kráiu fą roznych obczájow ludzie. *RejZwierc* 16; *StryjKron* 205; *ReszPrz* 16, 109.

»być w obczájow« (1): *Solemnia verba*, Słowá które fą w obczájow y w vzywánium. *Mącz* 398d.

»[co] chować w obczájow« (1): [*carz przekopski kazał dwie świece zapalić przed obrazem*] co y po dzifiefzy dzień drudzi Carzowie chowaią w obczájow [*quod in hanc usque diem prosequentes imperatores continuant*]. *MiechGlab* 12.

»obyczaj dzierzeć, dzierzan; obczájow się dzierzeć« = *morem retinere Mącz* (2:1;2): v Greków y Ruśi [...] ftárych fye obczájow y vchwał Concilii powřfechnych dzierzą. *KromRozm* III; *BielKron* 27, 448v; *Mącz* 448a; *SarnStat* 1216.

»obyczaj mieć, mający« = *consuetudinem habere Vulg* [w tym: około czego (1), między kim (1), w czym (1), gdzie (4), od kiedy (1); iż (10), że (1)] [szyk zmienny] (28:2): *BielKron* 98, 146, 252, 275v, 288 (14); *Mącz* 402b; *HistRzym* 17; *BielSat* Cv; *RejZwierc* 170; ten obczáy Rzymiáne mieli/ iż [...]

młode ludzi brali ku ćwiczeniu ná Rycerfkie rzeczy *BielSpr* 1v, 14v, 41, 42, 52v, 56; *HistHel* Cv; *BielRozm* 17; *KochWr* 26; *WujNT* 1.Cor 11/16, s. 606, 616.

»mieć w obyczajaju« [*w tym: co (4), cum inf (2), iż (4), aby (1)*] [*szyk zmienny*] (10): Tales Milezyus [...] rok rozmierzył ná 360 dni/ áczkolwiek iuz mieli dwánaście mieięcy w obyczáiu záchowáwác *BielKron* 121v, 434v, 446; *Mącz* 21 Od; *BielSpr* b2v, 3v, 7; *WujJud* 201; *RejPosWstaw* [143⁴]v; *GórnTroas* 71.

»mieć w sobie, swoje obyczaje« [*szyk zmienny*] (2:7): *BielKron* 305; káżdá nácyá ma fwoie obyczáie *SkarKaz* 311a; Wiem ia, iákie ma w łobie ten wiek obyczáie *CiekPotr* 19.

»na stary obyczaj następic« (1): Rzymiánie [...] chcieli záfię Monárchiá zátraćić/ [...] á ná ftáry obyczáy záfię Dyktatorfki náftępic *BielKron* 141.

»obyczajow naśladowáć« [*szyk zmienny*] (4): święci Cirullus y Methodius [...] na wiarę krześcianfká [*ludy*] nawrocili, ktorzi y po dzis dzien obyczaiow kościoła greckiego náfiaduia [*usque nunc fidem et ritum Graecorum profitentur*]. *MiechGlab* 27; *BielKron* 401; *RejAp* 152; *RejPos* 205v.

»nawyknáć (*a. przywyknáć, a. wyknáć*) obyczajow; przywyknáć obyczajom« = *moribus assuescere* *Modrz* [*szyk zmienny*] (4;3): *RejPs* 158; *BielKron* 336, 336v, 401; *PapPan* V4v; *ModrzBaz* 54; gdzie té fá kráie/ W którę íść: y obyczáie Którym przywyknáć *GórnTroas* 55.

»niecháć obyczajów, zaniechawáć obyczajaju« (1:1): Ale niecháiac ftárych obyczáiw którých iuz w Polfcze niémálfz/ wróćmy fye do dźisieyfzych *KochWr* 29; *SarnStat* 39.

»obroćić się w cudzy obyczaj« = *przyjác obcy obyczaj* (1): wiele z thych [*ludów*] obroćiło fie w cudzy obyczáy *BielKron* 338.

»ochędożyć w obyczaje« (1): ATeńskie miásto álbo kroleństwo ich/ [...] Cekrops [...] ochędożył w obyczáie/ chędogość y doftatek *BielKron* 27.

»obyczaj odnowić« (1): Złoteby to zaprawdę wieki z niebá się nam O KROLV wróciły/ [...] kiedybyś obyczáy ten/ ácz opufzczony/ y przez wiele wiekow zaniechány/ [...] odnowił [*si morem ... renovares*]. *ModrzBaz* 21.

»obyczajow, od obyczajów, od obyczajaju odstápic (*a. odstępowáć*)« [*szyk zmienny*] (2:2:1): *KromRozm I* A3v; *KochSat* B2v; od chwálebnego obyczáiu nie odstępuy *BiałKat* 231; *GórnRozm* L2; *KochWr* 26.

»[od kogo] z obyczajem być przyjętym« (1): ludzie [*się nam*] dobrymi y gofcinnymi vkázowali/ od ktorých byliśmy z obyczáiem wdźięcznie przyięci *BielKron* 445.

»obyczaje przyjmáć; obyczaj był przyjęt; w obyczaj przyjęty« = *mos recipitur* *Modrz* [*szyk zmienny*] (4;2;7): [*Nowogrodzanie*] obyczáie Mołkiewfkie przyięli *BielKron* 432v, 272, 336, 432v; *ModrzBaz* 64, 75, 76v.

»obyczajaju przystrzegać; obyczaj ma być przystrzegany« = *morem custodire* *Mącz* (2;1): iest tho obyczáy dobry/ y pilnie ma być przystrzegány *GroicPorz* i3v; *Mącz* 75d; *WujJud* 167v.

»ku chędogim obyczajom przywieść« = *ucywilizowáć* (1): W they Arkádyey był Prometeufz mąż oftrego rozumu / kthory lud profty á bálwochwálny ku chędogim obyczáiom przywiódł. *BielKron* 273.

»obyczaje przywrócić« (2): *KochSat* B2v; trzebáby odnowić Ítárodawny Ízkolny Zwyczaj: á obyczáie dawne przywrócić [*renovanda esset vetus scholarum consuetudo et mores pristini revocandi*] *ModrzBaz* 130v.

»skazać obyczaje; obyczaje skażone« = *mores depravati* *Modrz* (1;2): iefli íie damy w moc nieprzyiacielowi/ Íkáżą náíże zacne á pocźciwe práwá y cnotliwe obyczáie *BielKron* 117, 199; *ModrzBaz* 11v.

»[kogo] na obyczajach stanowić« = *wnosić obyczaje [komu]* (1): [św. Marek] światłość Ewanieliey wniol: y wicie duíz ludzkich pozyłkował. ktore ná íákich obyczáíách Ítánowił/ á co im záwychowanie dał [...] to Ízeroce Philo [...] wypifał *SkarŻyw* 362.

»strzec obyczajow« (1) : Zydowie then obyczáy máią/ íż więcey Ítrzegá Íwých błáżeńfkich obyczáíow táíemnie żywác niź píłmá Świętego *BielKron* 464v.

»w obyczajaju trwać« (1): y v nas Íámych yełfcze to w obyczáyu trwa *GliczKsiąż* B4v.

»obyczaj(e) trzymać; obyczajaju się trzymać; obyczaj był trzyman« [*szyk zmienny*] (3;1;1): [*Melcydes papież*] Vítáwił áby w niedzyeł albo we czwartki połty nie bywály/ [...] Y był ten obyczáy trzyman áż do Grzegorzá wtorego. *BielKron* 155, 300v, 341 v; *BielSat* G4; *BudBib* A2.

»uczyć (a. nauczyć, a. wyuczyć) (się) obyczajow; obyczajom się przyuczyć« [*szyk zmienny*] (6;1): *BielKron* 25, 272v, 275v, 388v; *Vmárl Krol o Polacy Krol* [...] ktory íię tu vrodził/ tu się Íwámi wychował z młodości obyczáíom wálzym/ prawom wálzym/ Íprawom wÍzem wálzym był się przyuczył. *BiałKaz* H2v; *PaprUp* Dv; *WujNT* 700.

»obyczaj ustawić; obyczajow stanowienie« = *consuetudinem imponere* *HistAl* [*w tym: komu* (1), *gdzie* (1); *aby* (1)] [*szyk zmienny*] (2;1): *HistAl* I7v; Przeto zá ich dobrodzyeyłtwo vítáwili ten obyczáy w Rzymie/ áby pániom wolno chodzić we złocie *BielKron* 110; *GostGospSieb* +2v.

»obyczajow (a. obyczajaju) używać« = *more uti* *Modrz* (6): *RejPs* 73v; *BielKron* 272; íákich obyczáíow vżywác miedzy poltronnemi narodi. *RejZwierc* A5v, 18; *ModrzBaz* 4v. 87.

»wnieść (a. wnaszać, a. (w)wieść) obyczaj(e); (nowo) wniesion(y) obyczaj« = *morem revocare* *Mącz*; *inductus mos* *Modrz* [*w tym: do kogo* (3), *od kogo* (1), *komu* (2), *na kogo* (1), *między kogo* (2), *dokąd* (3)] [*szyk zmienny*] (13;2): *OpecŻyw* 3v, 4; *BielKron* 75v, 120v, 381v; *Invectitii mores*, Nowo zkąd ynąd wniefione obyczáye. *Mącz* 477d, 505b; *GórnDworz* B8v, Cc5v, Ii4; *KuczbKat* 240; *ModrzBaz* 91; *StryjKron* 477; Chwałá Bogu/ że té kráie/ Niofá ínfzé obyczáie: Ani w Polfcze íáko żywy/ Ziáwiły Íye tákie džiwy. *KochPieś* 67; *WyprPl* A2.

»w obyczaj wnieść (a. wnosić, a. wwieść, a. wwodzić); w obyczaj wwiedzion (a. wniesiony)« = *consuetudinem introducere* *Mącz*; *in mores inducere* *Modrz* [*szyk zmienny*] (6;2): *RejKup* dd8v; vbogiego człowieká/gdy niema kthoby zań Gwar obręczył/ łacwie od Ípráwy íego odżenie. To tedy poniewaź íełt zwielkim vbliżenim Ípráwiedliwofci/ [...] niema być dopułzczono/ áni w obyczáy wwodzono. *GroicPorz* v3v, Í3v; *Mącz* 96c, 49lc; *ModrzBaz* 46v, 76v; *GrabPospR* N3v.

»[kogo] w obyczaje wprawować« (2): Ligurgus gdy Spártany wprawował w práwá y w pocźciwe obyczáie/ tedy íie im to trudno s przodku zdáło. *RejZwierc* 28, 83v.

»wykorzenieć obyczaj« (1): *Difficile est mutare aliquem morem, postquam invaluit*. Trudnó [!] wykorzenieć yákiego obyczáyu gdy íie yuíz zámógł. *Mącz* 474d.

»z obyczają wynieść« (1): Cur ex tanto intervallo rem adsuetam usurparent, Czemu wznawiają rzecz którą [!] dawnym czasem yeft zafzła/ albo z obyczają wyfzła. *Mącz* 475a.

»obyczaj wypełniać; obyczajami [co] wypełniać« (1;1): *SkarŻyw* 496; kto go [*Machabeusza*] z tego iako z błędu karze? y owżem kościelny y ftarodawny/ y z nabożeństwem zakonny^m wroftly obyczaj wypełnia. *SkarKaz* 382a.

»wywiadować (a. wywiedzieć) się obyczajow« (6): iecháli od Krolá Luzytáńfkiego/ áby fie wywiedzieli obyczaiow *BielKron* 452, 401, 441, 44lv, 443v, 451v.

»wziąć obyczaj, w obyczaj, za obyczaj; obyczaj wzięty« = *increbrescit consuetudo* *Modrz* [*w tym: od kogo* (2), *komu* (1); *cum inf* (1)] [3:2:1;3]: A gdy iuż Alexánder żadnego páná przeciw łobie nie miał/ wzyął obyczáie Perfkie *BielKron* 125v, 448v; *Mącz* 356d; przodkowie náfzy pilnie záchowawfzy [...] obyczay wzięty od ftarfzych Twoich potomkom podáli. *WujJud* 194v; *ModrzBaz* 54, 78; *Oczko* 27; *ZawJeft* 39; *WujNT* 463.

»obyczaj (za)cho(wy)wać (a. zachowawać), (za)chowan(y); obyczaj zachowuje się; zachowanie obyczajow« = *consuetudinem obtinere* *HistAl*; *consuetudinem servare* *Mącz*; *mos observatur* *Modrz*; *modum observare* *JanPrzyw* [*szuk zmienny*] (21:5;1;4): *MetrKor* 31/621; *BielŻyw* 114, 157, 158; Pięciori Moyżefzowe księgi przijawfzy obrzazią fie, y ftarego zakonu obyczáie chowaią [*legalia observant*]. *MiechGlab* 20; *LibLeg* 11/12; *ZapWar* 1545 nr 2646; *HistAl* 17v; *GroicPorz* p4, z4, x3v [2 r.]; *KrowObr* 105; *KochZuz ktv*; *BielKron* 30v, 68, 207, 246v, 327v; *Rituales Hetruscorum libri*, Xięgi o wziętych á záchowaných obyczajách. *Mącz* 356d, 116a, 389a; *BielSpr kt*, 35v; *ModrzBaz* 33v, 46 [2 r.]; *KochWr* 27; *WujNT* 419; *SarnStat* 887, 1216.

»zażyć obyczajow« (1): A przeto niechay nam też będzie wolno/ záżyć obyczaiow náfzego wieku *Górndworz* Iv.

»zmienić (a. odmienić, a. przemienić) obyczaje; obyczaje muszą się odmienić, zmieniły się; zmieniony obyczaj; odmiana obyczajow, w obyczajach« = *consuetudo inversa* *Mącz*; *mutare traditiones* *Vulg* [*szuk zmienny*] (6;1:1;1;2:2): Bo kiedy więc kto ftare obyczáie zmieni/ Iuż go też ledwe będzie do drugyey Iefieni. *RejWiz* 93; *BielKron* 87, 201 v, 409v [2 r.]; *Mącz* 337d, 488a; *Prot* A2; Tákże równie y w rzeczypołpólitęy fye dzieie: póki fye oná fwych praw/ [...] trzyma/ póty y ludzie vrzędu fwęgo/ y powinności przeftzégaią: iako namnięy rzeczypołpólita oślábieie/ [...] wnet y w obyczaiach odmiáná będzie *KochWr* 30 [2 r.]; Iefus Názareńfki ten zburzy to mieyfce/ y odmieni obyczáie ktore nam podał Moyżefz. *WujNT Act* 6/14; *PowodPr* 77; *SkarKazSej* 701b.

»obyczaj znieść« (1): choć Królowie Sochaczowfki obyczay chcieli znieść, tedy przedsię mimo to płowác pozwów Sędziowie dopuľczaią z ledá przyczyny. *SarnStat* 1280.

Wyrażenia: »chrześcijańskie, chrześcijan obyczaje« [*szuk* 7:2] (8:1): *Mącz* 120b; Wiedzą też Krześcijáńskie náfze obyczáie/ Iż káždy ná wczelności domowey przeftáie. *BielSat* G2v; *SkarŻyw* 117; *ReszPrz* 156; *WerGość* 211; *BielSen* 16; ROZDZIAŁ III. Vczy Chrześcijáńfkich obyczaiow *WujNT Col* 3 arg; *PowodPr* 80; á nie dopuľćili im [*rodzice dzieciom*] rość iako drzewu w leśie/ tyło w ćiało/ bez dobrych y Chrześcijáńfkich obyczaiow. *SkarKaz* 420a.

»cnotliwe obyczaje« [szyk 2:1] (3): *BielKron* 117, 272; gdyby łtáteczne wychowanie/ włtyd/ dobroć/ cnotliwe á święte obyczáie [*puri et sancti mores*] w ktorey Rzeczypospolitey moc miály/ tedyby tám Státutow lub praw nietrzebá *ModrzBaz* 69v.

»cudzoziemski, cudzy, obcy obyczaj« [szyk 4:2] (2:2:2): *BielKron* 338; *GórnRozm* K2v, K3v; Iżby zásię bannići karánia nie vsli/ vćiecze łię tęń náłz práwodawcá do obyczáiom cudzoziemłkich *GórnRozm* L2; Nániołło łie do nas obcych obyczáiom *PowodPr* 80, 7.

»tych czasow obyczaj, dzisiejsze obyczaje« [szyk 4:1] (3:2): łerce mi łię kráie/ Patrząc ná ty dźiliefyże náłze obyczáie. *Prot* D2v; Lecź zwrócił niewiem iáko z plácu y zawodu onych łtárych obyczáy tych czáłow [*consuetudo horum temporum*] *ModrzBaz* 130v; *BielRozm* 3. Cf »podle czasu tego obyczaja«, »z obyczaja tych czasow«.

»dawny, przeminęłego wieku obyczaj« = *translativus mos Mącz*; *vetus mos Modrz* [szyk 10 :7] (16:1): *WróbŻółtGlab* A2; *BielKron* 20łv; *Mącz* 124c; *RejPos* 143; Płakac vmarłych dawny obyczáy *BiałKaz* D2v marg; *ModrzBaz* 130v; Iedná rołkołz/ włpómináć łtátecznému człeku/ Przeminęłego piékné obyczáie wieku. *PudłFr* 75; *SarnStat* 1222; *GrabPospR* K2v; *PowodPr* 77; Dawny to wáłz obyczáy/ ledá komu dáćie Wiáre *GołCast* 65. Cf »wedle dawnego obyczaju«.

»dobry obyczaj« = *bonus mos Mącz*, *Modrz* [szyk 15:9] (24): *SeklKat* Q3v; *KromRozm III* I8v; *GroicPorz* d3v, i3v; *BielKron* 25, 75v, 275v, 448v; *Mącz* 90b, 233c [2 r.]; wiele inych obyczáiom dobrych iest we Włółzech [...] teź ten/ ktory ia bárzo chwale/ [...] gry rozmowne *GórnDworz* C, Ii4; *BielSpr* 52v; *BudBibKaw* A2; Rozdźiał Piąty. Naprzod o tem/ iż dobrimi obyczáyimi Rzeczpospolita bywa bárzo dobrze rządzoná. *ModrzBaz* 5v, 30, 46v, 126; *GórnRozm* C2v [2 r.]; *SarnStat* 851; *SkarKaz* 277a, 311a, 420a.

»obyczaj domowy« [szyk 1:1] (2): *BielKron* 259v; iefłizećby łie domá vprzykrzyłó/ á chciáłbyś łie teź przypátrzyć thu domowym obyczáiom oyczyzny łwoiey/ á zdáłóby łie áłbo do dworá/ áłbo w łtan Rycerłki áłbo żołnierłki vdáć. *RejZwierc* 25.

»obyczaje duchowne« (1): *Cerimoniae*, obiczaye duchowne, swyátoscy vydome *BartBydg* 27.

»kościół, kościelny obyczaj« [szyk 4:1] (3:2): obyczáy kołcióła rzymłkiego zakazuie iego [*masła*] poźywanía czáłow połtnych. *GlabGad* K; *SeklKat* Q3v; *WujJudConf* 206, 228; Mártynus 5 Papiełz/ ná prołbę krolow y panow wielkich miałł y Akademiey/ ktorzy cudow y żywotá iego byli łwiadomi/ miedzy łwięte/ kołcielnym obyczáiem policzyć go vmyłłł *SkarŻyw* 312; *SkarKaz* 382a.

»obyczaje ludzkie, ludzi, narodu (a. narodow), ludu« = *natura gentis Miech*; *mos gentium a. hominum a. nationum a. populorum Modrz* [szyk 23:10] (22:1:7:3): *BielŻywGlab* nlb 9; *MiechGlab* [88]; Przetoć głupim nic lepźzego, Iedno połłuchać mądrego, Ktory w mnogich łtronach bywał, Obyczaje ludzkie widał. *BierRozm* 4; *KromRozm II* o4v; Bowiem gdy łie przypátrzyłz z dáłeká s przełáie/ A vwaźyłz ná łwiece ludzkie obyczáie *RejWiz* 181; Obyczáy ludu Hiłzpañskiego iest ten: Zony gołpodárltwá domowego pátrzą *BielKron* 280v, 199, 441v, 443v, 455v, 457, 465v; *OrzQuin* Zv; *KuczbKat* 295; Przemowá krotka do poćciwego polaká z wypilánim obyczáiom niektorych narodow. *RejZwierc* B4, 77v, 185v; Pozyteczna teź rzecz iest Krolom/ wiedźieć obyczáie włzytkich narodow *ModrzBaz* [16]v, 20v, 74, 75, 97, 112v; *SkarŻyw* 544; *ReszPrz* 33; *KochPieł* 73; *BielRozm*

1,3; *KochWr* 30, 39; Ktora kilką ięykow łtátecznie vmiála/ Y obyczáie roznych narodo wiedziála.
KmitaSpit A4; *SkarKazSej* 699b, 701b. Cf »wedle obyczaju ludzkiego«.

»Machometowy obyczaj« (1): Ten kościoł od Rzymian był pokázon wespół z miástem/ od Krześcianow potym wymurowan okrągłym kftátem/ teraz Máchometowym obyczáiem Turcy ij łpráwuia. *BielKron* 265.

»obyczaj nieludzki« (1): gdy chćiał ten obyczaj nieludzki [*karmienia psów bojowych ludzkim mięsem*] zágubić Siálańor zrzucili go s páńłtwá. *BielSpr* 45.

»nowy obyczaj« [*szyk 3:2*] (5): *OpecŻyw* 4; *Diar* 60; Grakkus [...] gdy nowy obyczaj chćiał wnieść miedzy połpolłtwo/ áby były role pomierzáne w rowny dzyał/ rzućilo łie połpolłtwo nań *BielKron* 120v; *KochSat* B2v; *WyprPl* A2.

»obyczaje ojczyste« = *mores patrii* *Modrz* (2): á nietylko práwem Bożym/ ále teź obyczáyami y práwy oyczyłtemi wolni łá od włzelákich powinności *ModrzBaz* 139, 101v.

»obyczaj poboźny« = *sacrum est ritu* *Mącz* [*szyk 2:1*] (2): *Mącz* 363a; *CzechRozm* 96v; Bo komużeś Wálzá Kró. M. tę Koronę Polłką/ témi ták łwięćemi práwy/ y obyczáyami ták poboźnémi ołzłáchćil? *OrzJan* 96.

»pogański obyczaj« [*w tym: 1 sg (23)*] [*szyk 23:13*] (36): *GliczKsiąź* C7v; Ná grob vmárłego kłáda łtráwę pogáńłkim obyczáiem *BielKron* 261, 65, 98v, 157v, 158v, 283 (16); Deo thure et vino supplicare, Kádzenim y winem bogu ofiarować obyczáyem pogáńłkim. *Mącz* 305d, 120b; *RejPos* 205, 205v; *ModrzBaz* 55; *SkarJedn* 54; Opućil tedy Miecyłław ony pirwłze łiedń żon/ s ktorými Pogáńłkim obyczáiem długo obcowáł *StryjKron* 150, 150 [2 r.], 400, 472, 522. Cf »według pogańłskiego obyczaju«.

»pospolity obyczaj« = *popularis et civilis usus* *Mącz* [*szyk 4:3*] (7): *Mącz* 52b, 124c, 268b, 312c; Tákowy obyczaj/ iż bywał połpolity v Rzymian [*Hunc morem usitatum fuisse Romanis*]/ łwiádczy *Virgilius* *ModrzBaz* 14. Cf »wedle pospolitego obyczaju«, »z pospolitego obyczaja«.

»przesłte obyczaje« (1): *Mores prisci*, *Przełzłte á łtáre obyczáye*. *Mącz* 322c.

»obyczaj przodkow« [*szyk 5:3*] (8): *MetrKor* 31/621; *RejPs* 73v; *KromRozm I* A3v; A ták bráćie miły/ ielłi áłleguiem Włádyłłáwem áłbo Kázimierzem Krolem/ áłleguemy teź y obyczáyami przodkow łwoich: weźmimy práwdę ich przed łye *OrzRozm* T2v; *CzechRozm* 81; *GórnRozm* L2; *CiekPotr* 20, 77.

»słuszny obyczaj« (2): wyđajcieź nam Helenę z rzeczami I nagrodę uczyńćie słusznym obyczajem *KochMon* 35; *SarnStat* 297.

»społeczny obyczaj« (1): Bo Licemiernicy ná on czás byli tákowi/ ktorzy łie wyláczáli s łpołeczności ludzkiej/ á od łpołecznych obyczáiow ich *RejPos* 200v.

»sprawiedliwy obyczaj« (1): iáko ná wielu mieyłcach/ then ielł dobry á łpráwiedliwy obyczaj/ iż cokolwiek płáć v Sądu/ kłáda przed Przyłyęźniki *GroicPorz* d3v.

»sprosne obyczaje« (3): Było to miáłto [*Pskow*] pierwey łobie wolne/ iż miáłto łwe Kłięłtwo/ poki go był Bázylłi nie zniewolił/ [...] Stháđze pozostháłi obyczáiow ludzkich/ gdy przyłeli łprołne obyźáie Mołkiewłkie *BielKron* 432v, 272, 448v.

»staroświecki obyczaj« (1): A kto fćirpi fćtaroświefćkié wafze obyczáie/ iedno iżby teź był tako fćtary iako ij wy? *ForCnR* C4.

»stary, staradawny, starożytny, zastarzały obyczaj« = *vetus mos Mącz, Modrz; priscus mos a. ritus, a. usus, vetus usus Mącz* [szyk 62:9] (45:24:1:1): *LibLeg* 6/114v; *ZapWar* 1545 nr 2646 [2 r.]; *MetrKor* 31/621; *SeklKat* Zv; *KromRozm I* F4; *KromRozm III* L7; *RejWiz* 93; *Leop Ruth* 4/7; Iam był Polakom zoftáwił obyczáie fćtáre/ wiárę fćtárą/ [...] duchowny fćtan cáły *OrzList* hv; *KochZuz* ktv; *OrzRozm* T3; *BielKron* 141; *KochSat* B2v [2 r.]; Dare per manus dicimus cum aliquid veteri usu observatum posteris relinquimus Stáradawny obyczáy potomkóm nafzím zoftawić. *Mącz* 91d, 11d, 322c [2 r.], 387b, 433c, 448a; *BielSpr* kt, cv; *BudBibKaw* A2; *ModrzBaz* 46, 128v; Niech fćye nie łomia fćtáre obyczáie Przez mię: bo Pánu káždy pocztę dáie. *PudłFr* 15; A ieśli Ennius prawdę powiadał/ iż fćtáreimi obyczáyimi Rzymfka rzecz fćtoi *KochWr* 27, 26 [2 r.], 27 [4 r.], 29; *SarnStat* 14, 39, 548, 960; *Moribus antiquis fćtat res Romana, uirisq. To iefć: R.P. Rzymfka trwa fćtárymi obyczáyimi/ y fćtárym męftwem. PowodPr* 77; *SkarKaz* 382a; *CiekPotr* 77 [2 r.]. Cf *Wyrażenia przyimkowe*.

»obyczaje świata (tego)« (4): *RejWiz* kt; Ale my przedfię chwytaiąc fćie fćwiátá y obyczáiów iego/ nie pátrzamy wiáry áni nádzieie w fćercu fćwoim *RejPos* 133v, 2,147.

»święte obyczaje« = *sancti mores Modrz* (7): *KromRozm I* A3v; *KromRozm III* I8v; Na koniec iam fię okrcził/ i fćzedłem wty kraie/ Gdziem zaftał/ mogę tak rzec/ fćwięte obyczáie. *KochSat* Bv; *KuczbKat* 150; *ModrzBaz* 69v; *SkarŻyw* 59, 545.

»uczciwy, poczcziwy obyczaj« [szyk 5:77] (4:2): *RejZwierc* 28, 83v; *CzechRozm* 96v; *ModrzBaz* 4v [2 r.]; Narodzie Rułki [...] vcźciwie á powolne ku wfćzelákie^{mu} przelożeńftwu obyczáie Pan Bog dáćci ráczył *SkarJedn* 374.

»upadek obyczajow« (1): upadek fćtárych obyczáiów miał zá fćobą y rzeczpófpolitą potárgnąć *KochWr* 27.

»obyczaj wieczny« (1): Y záłowáli Iozyalfzá po wfćzytkiey Iudfkiey (ziemi)/ [...] y dziś go iefćcze záłuią przelożeni/ y pánowie z żonámi/ ktora rzecz wefćłá w obyczáy wieczny po wfćzytkim narodzie Izráelfkim. *BudBib* 3.Esdr 1/31.

»obyczaj(e) ziemie (a. ziem(i)), krainy« = *domesticus a. patrius, a. vemaculus mos Mącz* [szyk 12:4] (13:3): *MiechGlab* **3v; *BielKron* 441; *Mącz* 283d [2 r.], 485b; *HistRzym* ktv; Ci w młodych lećiech gdy fię po oycu zoftáli/ Obyczáie cudzych ziem przewiedźieć żądali. *KołakCath* B; *SarnStat* 486. Cf »podług obyczaju ziemie«, »wedle obyczaju ziemie«.

»zły obyczaj« = *mos improbus, vitiosa et corrupta consuetudo Mącz* [w tym: *złych obyczajow* (1)] [szyk 9:1] (10): *RejKup* dd8v; Ci záfię Azenagi złych y fćzpátnych obyczáiów/ bo teź fćami fćzpátni *BielKron* 449v; *Mącz* 233c, 360d; Złe obyczáie we Zborze iáwne [*Abusus ecclesiae manifestos*]/ przed oczy káždemu przekłádam *ModrzBaz* 133, 59v, 60; przetołfz tak zły obyczáy niech będzie oddalon: áby fię ludzie od pokuty y lekárftwá/ dla wfćtydu nie odrażáli *SkarŻyw* 320; *GrabPospR* N3; *CiekPotr* 42.

»obyczaj zwykły (a. zwyczajny)« [szyk 3:1] (4): ani to jest zwyczajny obyczaj, aby miały być takowe listy wydawane *Diar* 44. Cf »podług obyczaju zwykłego«, »wedle obyczaju zwykłego«.

Szeregi: »obyczaj i język (a. mowa)« [szyk 5:3] (8): Bálzá ciągnął z wielkim ludem do Epiru/ áby thám Amezę włádził ná kłiętwno Albánłkie/ kthory iuż był poturczony/ mowę y obyczáie miał Tureckie. *BielKron* 252, 275v, 288, 336v, 338, 388v; *Mącz* 402b; *ReszPrz* 109. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»natura albo obyczaje« (1): [ci drudzy Polacy] iákíey náturey ludzie álbo iákich obyczáiow byli/ wolę że o tym czytáyie wielkiego Hístoryká Polłkiego/ Ianá Długószá *OrzRozm* K4.

»obchod albo obyczaj« (1): Sacrum est ritu, Pobożny/ chwalebny obchód álbo obyczaj. *Mącz* 363a.

»obyczaj i obrząd« [szyk 2:1] (3): iż Pan y Zbáwiciel náłz Spowiedź vftáwił/ ták też vpominác ie muśi/ iż niektore obyczáie y powážne obrzędy/ moc Kościelna do niey przydáłá. *KuczbKat* 210, 145; *SkarJedn* 259. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»obyczaje i obyczajność« (1): De civilitate morum scripsit Erasmus, O obyczáyách y o obyczáyności piśał Erałmus. *Mącz* 55a.

»obyczaje a (ani) porządek« (2): *GórnRozm* F4v; A przeto zá pierwłzych lat onych/ y zwyczaj oyczyłty zacnych ludzi vżywał/ y ftáre obyczáie/ á dawny porządek záchowywáli powážni ludzie. *KochWr* 27. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

»obyczaj i postanowienie« (2): Consuetudo et institutum maiorum, Obyczaj y poštánowienie náłzych ftárlłzych. *Mącz* 413c. Cf »wedle obyczaju i postanowienia«.

»obyczaj i powinność« (1): Séymiki Powiátowé przed nim słożymy/ iáko obyczaj iełt y powinność. *SarnStat* 1011.

»(abo, i, nie) prawo, (i, a, abo, ale) obyczaj« = *mos et institutum Mącz; mas et lex Modrz* [szyk 28:16] (44): *LibLeg* 11/12; *ZapWar* 1545 nr 2646; *GroicPorz* B; obyczáie y Prawa [czeskie] od náłzych Praw y obyczáiow Polłkich łá bárzo rozne *OrzRozm* L3, L3 [2 r.]; *BielKron* 25, 75v, 117, 272 [2 r.], 275v, 327v; *Mącz* 90b, 233c; *KuczbKat* 295; Solon [...] gdy Atheńczyki w práwá y w poćiwe obyczáie wpráwował/ tedy ich ni s częgoy więcey nie przełtrzezał iedno z nieprawdy *RejZwierc* 83v, 28; Tákowa rozność y obyczáiem zá práwo wziętym/ y práwem piśányim bywa pochwalona [*tam moribus quam legibus populorum comprobantur*]. *ModrzBaz* 73, [16], 69v [2 r.], 97, 126, 128 (10): *GórnRozm* C2, C2v [2 r.], K2v, K3v; *Phil* R; *OrzJan* 30 [2 r.], 96; SPráwy włzyłtkie Szłácheckie/ [...] łádzoné byđz nie máią innym práwem/ y obyczáiem/ iedno zwyczáyimi y práwem oného Kśiętwa [*iudicari non debent alio iure, et modo*] *SarnStat* 1146. Cf »podług praw i obyczaju«, »wedle praw i obyczajow«. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 17 r.*]

»obyczajem i wedla prawa« (1): zá prośbą tychże Połłów Podłłskich pozwoliliłmy im tego: iż włzelákie ich łpráwy łádzowé/ [...] obyczáiem y wedla práwá Koronného dewolwować łie máią *SarnStat* 742.

»obyczaj z przyrodzeniem« (1): Náłzy kronikarze domnimawáli łie ich narod wynidz z Włoch/ o czym piśmá nigdziey nie małz/ áni obyczáj z przyrodzeniem thego nie vkázuią *BielKron* 359.

»obyczaj i (a) sprawa« [szyk 10:6] (16): Włzakoż czo łie ticze obyczáiow á łpraw ludzłkich najdziem j miedzi poganłkimi ludzmi *BielŻywGlab* nłb 9; *KromRozm* II o4v; *Diar* 60; *KrowObr* 123v; *OrzRozm* T3; [*Król Waclaw*] Poštánowiłłzy obyczáj y łpráwę w Polłkim krolełtwie/ iechał do Prági y z młodą

krolową fwoią Elżbietą. *BielKron* 368v; *RejZwierc* 120; Siodma Część w Sprawie y Obyczaiach ludzi posthronnych w Rzeczách Rycerskich. *BielSpr* 65, 35v, 56; *WujJud* 74; *RejPosRozpr* b3; *ReszList* 156; *BielRozm* 3, 10; Coż mam z tobą czynić niezczęśliwe kroleństwo? kto tu ná was ze wńzech ftron [...] pátrzy/ y wálze obyczáie y fprawy widzi *SkarKazSej* 705b. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 9 r.*]

»obyczaj i statut« (1): Ale iże *per abufum* przedłużenie fprawiedliwości ztąd roflo, tedy ten obyczaj y Státut iest ábrogowány. *SarnStat* 791.

»obyczaje i (a, albo) ustawa (a. ustawy, a. uchwały)« [szyk 4 :1] (5): *KromRozm III* 18v, L7; *CzechRozm* 81; wńzytkie práwá/ iedne z przyrodzenia vrosły/ drugie obyczáyami y vftáwami ludzkiemi fá vchwalone [*moribus ac popolorum institutis comprobatae*] *ModrzBaz* 74, 101v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 6 r.*]

»obyczaj i używanie« (1): *Mącz* 398d *cf* »być w obyczaju«.

»obyczaje (a, i) wiara« [szyk 5:5] (10): Páweł S. káznodzieyá [...] nyekthore potrzebne rzeczy ku zbudowányu w wyerze á w obyczáyách/ [...] przypomina *GliczKsiąż* G; *OrzList* hv; *BielKron* 359, 429v, 450 *marg*; Dawno wam przycytáią odmiánę w vbierze/ A teraz w obyczáioch/ mogę rzec/ y w wierze. *Prot* A2; *BielSat* G4; *RejZwierc* 243; *SkarŻyw* 306; *PowodPr* 56 *marg*. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

»obyczaj i wielkierz« (1): Obyczáiow theż y Wielkierzow/ ktorzych gdzie od dawnych czáfów zá práwo vzywáią/ nie kázę *GroicPorz* C2v.

»zabawa i obyczaj« (1): ná ofstátek obaczýłby vrodzáie pol/ co mogą rodzić/ á czego niemogą: ktemu też ludzkie zabawy y obyczáie [*hominum studia ac mores*]/ ktorzychby ábo popráwił/ ábo ie iáko fzácunkarz ftrófował *ModrzBaz* 20v.

»obyczaj i zabobon« (1): ftoleczne [!] miáło wzięto/ poiędziono/ á obyczáyami y zabobonámi Tureckieimi zarázono [*moribus et religionibus Turcicis imbuta et infecta*]. *ModrzBaz* 128.

»obyczaj, (a, i) zachowanie« (12): Iákie obyczáie á záchowánia miedzy fobą mieli/ moze fie dziś káždy dziwowác *BielKron* 318, 87; *Ius moribus constitutum*, Práwo obyczáyami á ftrárádawnym záchowánim vmocnione. *Mącz* 179a, 47a, 75d, 233b, 312b, c; Obyczaj y záchowanie w Rzeczách Rycerfkich náłzych Polaków. *BielSpr* 70. *Cf* »wedle obyczaju i zachowania«. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*]

»zakon i obyczaj« (1): áby go [*Baranka*] żądny cudzozyemieć áni z obcego narodu nie pożywał/ áżby fie porównał pirwey zakonem y obyczáyami z wiernymi Páńfkimi. *RejPos* 158v.

»obyczaj a (albo) zwyczaj« = *consuetudo et mos* *Modrz* [szyk 2:1] (3): Aby tedy Rzeczpóspolita w cáłości á w zacności fobie przyftoyney závždy zoftawáłá/ trzech rzeczy do tego trzebá: To ieft/ vcźciwych obyczáiow/ álbo zwyczáiow/ frogości fądu [*in morum honestate, iudiciorum severitate*]/ á biegłości w rzeczách woiennych *ModrzBaz* 4v, 130v. *Cf* »wedle obyczaju i zwyczaju«. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*]

»obyczaje i żywot« [szyk 1:1] (2): iżes piáł/ ábyfmy żywot náłz y obyczáie náłze [*vitam moresque nostros*] tobie obiáwili *HistAl* 15; *Mącz* 122b. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

Wyrażenia przyimkowe: »bez obyczaja« = *bez zachowania obowięzujących zasad* (1): fwoy Máiefstat fwięty okażę ná tych ktorzy fie ku mnie bez obyczáiá przybliżáią. *BielKron* 38.

»nad obyczaj« = *supra morem Mącz* [w tym: czyj (2): *pron poss* (1), *G sb* (1)] (15): Ktoryby kupiec fukná krotfze álbo wężfze nád obyczaj przedawál/ táki ma być karán *UstPraw F3v; BielKron 114v, 208, 260v, 416; Mącz 434d; A áczkolwiek/ nicby był nád obyżay nieuczynił* [*nihil insolenter, nihil praeter mores factum fuisset*]/ choćby był zlfwey dobrej chęci o ten Vrząd Itál *ModrzBaz 43v*.

~ *W połączeniu szeregowym* (1): Sthey prziczini yfch w.m. y przodek chczefch myecz przed Krolyem ye⁸⁰ mczyą nád wfytky prziftoynofczy. nád zapyfłi. nád przimyerze y nád staradawni obiczay. *LibLeg 11/151v*.

Wyrażenia: »nad obyczaj człowieczeński« (1): był oycu memu [*Amurat zniewolenie*] vczynił/ nád obyczaj człowieczeńki/ [...] zdráda przewrotnościá/ [...] y innemi fáłfzywemi á chytremi kufy. *BielKron 244*.

»nad stary, staradawny obyczaj« (1:1): *LibLeg 11/151v; Areybiškupá profili/ áby nic nowego do kościoła nie wnofił nád ftáry obyczáy BielKron 221*.

»nad wszelaki obyczaj« (1): *Praeter omnem morem, Nád wfzeláki obiczay. Mącz 319b*.

»nad prawo i obyczaj« (1): [*Książęta i miasta pisali cesarzowi*] dziwuiać fie te^{mu}/ yż on to czyni nád práwo y obyczáy *BielKron 209v*.

»nad wiarę i obyczaj« (2): (*marg*) *Liřt Máchometow. (-) do Skánderbegá wthy flowá: [...] przeto fie dziwuie żeř teraz ináczey vczynił/ gdyř nád wiarę y obyczáy fzkodę mi vczynił BielKron 254, 254*.

»nad obyczaj i zachowanie« (1): Był połłan knim młodzyeniec ieden fiáchecki w pofelřtwie/ ktorego Myncarz zábił nád obyczáy y záchowanie wfzech ludzi ná fwiecie *BielKron 202v*. ~

»po obyczaju« (3):

~ *Wyrażenia:* »po staradawnemu obyczaju« (3): *Myłofczywi Krolyv Hořpodar nařch Ilyářch Voyewoda thakyeřch wařch prořzy abifczye raczyły yemv przifřfyeznacz po stharadawnemv obiczayv. LibLeg 11/183v, 11/183v, 184.~*

»podle (a. podług) obyczaju« [w tym: czyjego (*G sb*) (3)] (7): [*zwolennicy pytali Jezusa*] Gdzie chceř abychmyřz przygotowali podług obyczaiu wielkonotznęgo baranka. *OpecŻyw 87*.

~ *podle obyczaju czego* (1): [*řwiádkowie*] kthore powod obyerze [...] mayá przyszyagá vczynycz podlye obyczaya przyszyagy zwykłego. *MetrKor 34/134*.

Z nazwą narodu lub przymiotnikiem od nazwy narodu (2): *OpecŻyw 133v; [Jezus] przedziál maiąřz pořrod głowy podług obyczaiu Nazareow/ czolo gladkié a wielmi iařné OpecŻywList C*.

Wyrażenia: »podle czasu tego obyczaja« (1): *Thá [księżna Lucyna] podle czáfu thego obyczaiá vmiáá gářć á plęłác HistRzym 12v*.

»podle koronnego obyczaju« (1): *pořłowie then articul o głowę podle koronnego obiczayu prziiimuya. ZapWar 1545 nr 2646*.

»podług obyczaju ziemie« (1): *Iako ya sbraczya szwa czasthky wszythky zadzyerzalem nakthorych czasthkach y naszyedlyskv wydzyenye Bylo podluk obyczvy [!] zyemye podlye lystha kxyazaczego ZapWar 1509 nr 2061*.

»podle obyczaju zwykłego« (1): *MetrKor 34/134 cf podle obyczaju czego*.

Szereg: »podług prawa i obyczaju« (1): *podług prawa ij obyczaiu rzymřkięgo/ kázálemcie miotłami ij bicźmi bitz OpecŻyw 133v. ~*

»według (a. wedle) obyczaju« = *de more, in morem Mącz; iuxta formam a. morem, secundum morem, iuxta solitum JanStat* [w tym: czyjego (36): *pron poss* (11), *G sb* (22), *ai* (3)] (45): gdi przyedziesz do Czessarza Thur. na dwor przodkiem wedle obiczayv bascham sye opowiesz *LibLeg* 11/31, 6/116v, 7/31; *MetrKor* 37/4; *OpecŻyw* 25; *ForCnR* B4v; *RejPs* 118v; *ComCrac* 15v; *ConPiotr* 31; dziewkà będzie chowanà według nàlżego obyczàiu [*nostris moribus enutritur*]. *HistAl* H3, G2v; Y czynił złe rzeczy przed oblicznością Pàńlkà według obyczàiu Bálwanow Pogàńfkich [*iuxta idola gentium*] *Leop* 4.Reg 21/2, 4.Reg 11/14; *UstPraw* A3; *BielKron* 196, 307v [2 r.], 324v, 342v, 414, 446; *Mącz* 78b, 166d, 233b, 475d; *RejPos* 188 [2 r.]; *RejŻwierc* 97; *BielSpr* 26, 68; Bo onà krwàwa ofiàrà którà nà krzyżu wczynił/ nie wedle obyczàiu Melchifedechowego/ który chleb y wino ofiarowàł/ àle wedle Aaronowego byłà. *WujJud* 150; *RejPosRozpr* c4; *BudBib* 1.Esdr 3/4; *BudNT Act* 17/2; *ModrzBaz* 32, 74, 121, 131v; *ReszPrz* 56, 57, 157, 171; *SarnStat* 31, 33, 1028, 1055, 1160; *GrabPospR* M3; *SkarKaz* 203b.

~ według obyczaju czego (2): *BielKron* 60v; Xiàdz Litewłki Swintorog [...] profił Synà fwego Germontà przykàzuiàc mu/ àby [...] po łmierci ciàło iego według obyczàiu pogrzebu Pogàńfkiego łpalił *StryjKron* 345.

W polàczeniach szeregowych (4): *LibLeg* 11/11v; *GliczKsiàż* Dv; wedle łtaré⁸⁰ obyczàiu y zwyczàiu/ y wedle Praw Koronnych Generàlnych [*secundum veterem morem consuetudinemque et statuta regni generalia JanStat* 11] Sým Koronny ma bydż zložon *SarnStat* 65, 14.

Z przymiotnikiem od nazwy narodu [obyczaj+przydawka (5), przydawka + obyczaj (2)] (7): POtym wedle obyczàiu żydowłkiego w przelcièradło Iezufa vwinęli *OpecŻyw* 157v; [*Aleksander Roksanę*] według obyczàiu perskiego wziàł zà żonę *HistAl* G5v; *KrowObr* 196; *BielKron* 265v; *RejPos* 45v; *BielSpr* 28; *WujNT* 600.

Wyrażenia: »wedle dawnego obyczaju« (6): *LibLeg* 6/158, 10/97; Też od koł/ mišek/ kopàniek/ y im równe ma być targowe brano/ àle wedle dawnego obyczàiu. *UstPraw* Ev; kopce àbo znàki grànicznè màią bydż/ czynioné/ wedle dawnego obyczàiu źiemie. *SarnStat* 472, 26, 1176.

»wedle obyczaju koronnego« (4): nà woynę Huffy łwé wedle obyczàiu Koronnego łtawic màią *SarnStat* 1063, 1062, 1191, 1192.

»wedle obyczaju ludzkiego« (1): *Humanitus adverbium*, Wedle obyczàyu ludzkiego. *Mącz* 157b.

»według pogańskiego obyczaju« (1): Kàdzenie Kxièdzà y ludzi kościele/ vłtawil Lew trzeci tym imieniem Papielz/ według pogańskiego y Żydowłkiego obytcàiu. *KrowObr* 196; *BielKron* 318, 321, 342v; *Mącz* 509a; *StryjKron* 161; Krol wedle obyczàiu Pogàńfkiego miał ofiarowàć ofiarę v Ołtarzà Słòncu. *Phil* C4.

»wedle pospolitego obyczaju« (1): *Viam vulgarem ingredi*. Wielkà połpolità drógà yść/ wedle połpolitego obyczàyu żyć. *Mącz* 511c.

»wedle obyczaju pospolstwa« (1): *Populariter, Połpolicie/ profto* wedle obyczàyu połpółłtwà *Mącz* 312c.

»wedle starego, staradawnego obyczaju« = *secundum veterem morem JanStat* (13:7): *MetrKor* 40/825; y mi thes the braczkà przyazn ponowyayacz wedle łtara⁸⁰ [!] obiczaya y fwoy lyłth dalyłmi y dayem pod zlothà pyeczeczià naschà. *LibLeg* 10/95v, 6/118, 158, 10/95 [2 r.], 95v, 96v [2 r.];

ComCrac 13v, 20, 21; *LudWieś* A2; ieśliby niechcieli czynić wedle wftaw [...] takie miełzcżany może Woiewodá kárác wedle ftárego obyczáiu. *UstPraw* F3, Cv; *Mącz* 308c; *WujJud* 161v; *SarnStat* 14, 65, 1090.

»wedle obyczaju wziętego« (1); Wołali wżytcy áby Krol fnimi wedle obyczáiu wziętego w woýfce był. *BielKron* 307.

»wedle obyczaju ziemie« (1): *ZapWar* 1528 nr 2421; onego ymyenya pan ma zany placzicz wfthki [!] skody y vyny vrzandowy vedlug obiczayá kałdey szyemye *LibLeg* 6/118, 6/116v, 10/95; De more patriae oportet vivere, Muśi fie wedle obyczáyu Ziemie y oyczízny ípráwować *Mącz* 78b; *SarnStat* 472, 1176.

»wedle obyczaju zwykłego« (2): A wżákże chcemy: áby przy tákówym w więzowánium łufzné Woźnych płácé były chowáné/ wedle obyczáiu zwykłego [*iuxta solitum JanStat* 654]. *SarnStat* 547, 937.

Szeregi: »wedle obyczaju i nakazania« (1): Poft w kościele zwyczáyny nic inżzego nie ieft/ iedno wedle obyczáiu y nákazánia kościelnego/ pewnych dni od mięłá fie wftrzymawáiąc *WujJud* 189v.

»wedle obyczaju i postanowienia« (1): Widzę że v nas naywyższe vrzędý/ ná ktorých wżytká ípráwá należy/ wedle obyczáiu y ftárodawnego przodków poftánowienia [*moribus ac institutis patriis*] Slácheckiego ftanu ofobam bywáią dawáne. *ModrzBaz* 40v.

»wedle praw i obyczajow« (5): kupcy/ kramarze/ máią fię fámi miedzy sobá záchowác wedle praw á obyczáiw fwych. *UstPraw* 13; *BielKron* 99v; Bo czásem ná woynę idą cí/ ktorzi to wedle praw y obyczáiw winni [*qui id lege debent et moribus*] *ModrzBaz* 119v, 122; *SkarKaz* 311a.

»wedle obyczaju a (i) zachowania« (2): obiecwyemy poddane náffe [...] przy volnofcziaich ich zachowacz a czla na wodzie vnich niebracz iedno [...] od wfłech rzeczy wlańney roboti sliachetłkiey, Vedlia ftaradawnego obyczaya y zachowania *ComCrac* 13v; *Mącz* 233b. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 2 r.*]

»wedle obyczaju i zwyczaju« (1): rodzice iego miełzkáli y miełzkáią/ w fwych dzierzáwách/ [...] wedle obyczáiu oyczízny i zwyczáiu szłáchty [*iuxta morem patriae et consuetudinem Nohilitatis JanStat* 554] *SarnStat* 237. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*] ~

»z obyczaju (a. z obyczaja)« = zgodnie z obyczajem (4): A przedsię fá/ ktorzi niewiem iełli z práwá/ czyli z obyczáiw/ czyli z oboygá [*nescio lege an moribus an vero utroque*]/ pewnych czáłow cyńsz wybieráią od tych/ ktore nierządnością ciáłá fwego pożytek sobie czynią *ModrzBaz* 54.

~ *Wyrażenia*: »z pospolitego obyczaja« (1): ludzie s pospolite⁸⁰ obyczáyá tych czáłow/ ni nacż wyęcey fie nye ładzą/ yedno ná wyele kofztownych á drogocenyonych ífat *GliczKsiąż* E8v.

»z starego, staradawnego obyczaju« (1:1): *ComCrac* 15; s sthara dawnego obiczaiu bilo tho zachowano iż slachta z miast a Dierzaw królewskich nigdi do siebie ludzi a kmieczy (królewskich) nieranczili *ZapWar* 1545 nr 2646.

»z obyczaja tych czasow« (1): *GliczKsiąż* E8v cf »z pospoliteobyczaja«. ~

W przen (3) : Zákwałzona dziezá ich/ przasnicej dobrej wiáry y świętych obyczáiw/ kwáfem fwoim záraża *SkarŻyw* 59; iáko defzdż wżytki ziołá ozywia/ y rozmaíte bárwy im dáie: ták iego

[*Helijasza*] náuká rozne łtany/ y obyczáie/ y łpołoby ludzkie polewáá *SkarŻyw* 544; Tęby rolą ósiewáć złemi obyczáyami. Gdyby mogły być śiane. *CiekPotr* 42.

Przen (3) : Owoce obyczáiów [= skutki przestrzegania obyczajów heretyckich]. *WujNT* 31 marg.

Zwrot: »obyczajow napić się« (1): Bo gdy fię tákich obyczáiów nápijá [His enim moribus hacque disciplina imbutos]/ iuż ich żaden Miftrz tego oduczýć/ ani *Mercurius* przekłztałtowáć/ áni *Wulkan* przekowáć niemoże *ModrzBaz* 12.

Szereg: »żywot i obyczaje« (1): Owoce zálie żywotá y obyczáiów Haeretyckich łá: Odłtápienie od wiáry/ y oderwánie od kościołá powłzechnego. *WujNT* 31.

a. *Przepisy, ustawy, normy* (10) :

W połączeniu szeregowym (1): [*aby Biskup przyjął przymierze*] y przez liłty Apofłolłkié/ Buły/ we włzýłtkich iego Artykułách/ obyczáioch/ rozrzáddenin [!] y punktóich [*in omnibus ipsius articulis, capitulis, modis, ordinationibus atque punctis JanStat* 883] przyjął/ vmocnił/ wdzięczny vczynił/ y ná wieczną téy rzeczy pámiéć vtwiárdził *SarnStat* 1104.

Wyrażenie: »obyczaj prawa« = *iuris forma JanStat* (9): a téż nie ielt obyczáy rzymłkié⁸⁰ prawa/ abych kogo vmorzyl o lekkie łlowa *OpecŻyw* 120v; *SarnStat* 385 [*idem*] 926. Cf *Wyrażenia przyimkowe*.

Wyrażenia przyimkowe: »wedie (a. wedla) obyczaju (a. obyczaja) prawa« (4): iefliby fie komv niepodobala łkazn łzędziego, mozego rvłfycz na wieczne vedlia obyczaya prawa a łtatutow łtaradawnych *ComCrac* 17; *Mącz* 206a; *SarnStat* 921, 1255.

~ *Szereg*: »wedle obyczaju i zwyczaju prawa« (1): A otrzymawłzy przeżyłki oné/ Stárołtowie mieyfc máią exequowáć wedle obyczáiu Práwá y łtáré⁸⁰ zwyczáiu [*iuxta iuris formam et antiquam consuetudinem JanStat* 60] *SarnStat* 921. ~

»z obyczaja prawa« (1): [*winny niewinnego pozywa*] wnadzieyę dovodv ktory zobyczaya prawa vybitemv naliezy pod niem ymienia pozilkvye *ComCrac* 19.

2. *Sposób postępowania, zachowywania się człowieka lub grupy ludzi; nawyk, przyzwyczajenie; niekiedy (w użyciach w pl): obyczajść; mos HistAl Vulg, PolAnt, Mącz, Modrz, Cn; consuetudo Vulg, Mącz; disciplina, gestus, lex, modus, vita Mącz; solitum Vulg; anima PolAnt; ingenium Cn [w tym: czyj (372): pron poss (174), ai (102), G sb i pron (96)] (1058) : BierEz Sv; PatKaz III 109; Ten ktory innym krzywdę czyni obyczaiem fie łniey wymawia, ale dobry rozumem. *BielŻyw* 85, 10, 32, 83, 126, 157 [2 r.] (8); *BielŻywGlab nlb* 13; *RejPs* 22; wiedząc yżem przewinił A czoż bych był daliej czynił Niełza jedno było ktobie Wołacz zniowłły ręczę obie Wiedzacž twoy obyczay Bosky Ze ty zbawis každey trołky *RejKup* Dd, y3v, bb2, dd2v; *HistAl* E, G3v; *KromRozm II* k2; Ano w ludzyech rozne obyczáie/ Ieden chwali á drugi náłáye/ Niektorzy fie w czytániu kocháią A drudzy to zá przymowki máią. *BielKron* Av, B3v, D3, F6v; *GliczKsiąż* F3, G, K2, K3, L7v [2 r.], L8; Mnimalż by kto poltáwá miał łkryć obyczáie/ Wierz mi żeć ty z dáleká znáć ták y s przełáie. *RejWiz* 189, 30, 34, 156v, 174v; *RejZwierz* 16, 55, 69v, 81v, 92v; *BibRadz* I 8v, II 135c marg; *OrzRozm* M3v; A ták był polłan Vlifes od Grekow iáko mąż rołtropny á chytry na wywiádownie/ gdzye fie Achilles obraca (bo narychley łotr łotrą wylżpieguie po łwych obyczáioch.) *BielKron* 56v, 68v, 124v, 125v, 163v; *KochSat* B3, C3; Ku przykładowi tedy cnoty y obyczáyow y ku włzelákiey*

nauce/ yáko żywy głos/ tak że też żywego człowieka obyczaię więcej pomagayá. *KwiatKsiąż* B4v, B4, C, I4v, N4v; Ex moribus arguere aliquem Z obyczáyów kogo kárác/ álbo/ o kim ładzić. *Mącz* 15d; Effingere á parentibus mores et formas, Od rodziców wziąć obyczáyę y wśyftkę poštác. *Mącz* 127d; Pantominus, Błazen/ kuglarz który wśizkich obyczáyę vmie náśladowác y vkázác. *Mącz* 276b; Consuetudinem suam tenere, Obyczaj swóy chowác. *Mącz* 446b, 33d, 43d, 47a, 108d [2 r.], 144d (28): częłto zá przezwiłkiem idą obyczaię. *Prot* A2; *RejAp* 35; muzyká/ y ine fráńzki/ [...] rychley by fie białęigłowie zefzły/ ábo temu męszczyzynie/ ktoryby obyczáyami chciał być białęigłową *GórnDworz* Hv; [*Dworzanin*] niechay mądrze/ á rołthropnie rzecz prowadzi: ftołuiąc fie záydy ku obyczaiom tych ludzi/ miedzy ktoremi żyć będzie. *GórnDworz* L2, B8, N, P4v, Gg5, Gg6; *RejPos* 101, 245v, 248 [3 r.]; *BielSat* G4; *KuczbKat* 255; bo powiedaią iż to łą przyłmáki do dobrego óżenienia/ vrodá/ obyczaię/ przyjaciele/ á pomoc. *RejZwierc* 31v, 7, 7v [2 r.], 20, 24, 24v (75); *BielSpr* 47v; *HistHel* [A2]; Káždy Pan podobnego obyczaiom Twym służy łobie łzuka, y takiego miłuię. *CzechRozm* 234 marg, 99, **v; *Paprp* D3, Ev, H, 04v, Yv, Aa; káždy fwoie przyrodzenie wydaię iákie ięft/ z ktorego obyczaię drugich ładzi. *ModrzBaz* 66; Niech v siebie rozważy káždy kto chce/ obyczaię tych ludzi/ v ktorych w fercu/ przywileie y tytuły swiebody moc wzięły. *ModrzBaz* 72, kt, 1, 4v, 9v, 12v [2 r.] (31); [*św. Benedykt*] latá obyczáyami przechodząc: do żadney fię rołkofzy nie vdał: ále tu ná ziemi będąc gdy ięfzcie swiatá vzywác mógl/ ták im iáko vłchłym kwiatem w zgárdził [!]. *SkarŻyw* 248, 136, 202, [237], 250, 269 (10); *NiemObr* 137, 152; Ciężko kto niemiłuię/ ciężko kto miłuię/ Nácięży kto miłuiąc łáfki niezylkuie. Zacność w miłości zanic/ fráńzka obyczaię/ Ná tego táb narączy pát rzaią/ kto dáie. *KochFr* 18; *KochDz* 109; *KochMRot* A3; *KochPieś* 24; CO owo drugi złoto zá imienię dáie/ Móglby droży przepłácić twoie obyczaię/ Y tę godność/ co ty małz mój Górnicki w łobie *PudłFr* 36, 24, 55; *ActReg* 86, 138; *Calep* 179b, 374b [2 r.], 662b [2 r.], 675a; Iednákie téz obyczaię/ iednákie zábawienia człowieka ku człowieku połpolicie ciągną *KochCn* B4, B3v; (*did*) APOLLO. (–) Mój to obyczaj záywždy z łukiem chodzić. *KochFrag* 45, 46; *OrzJan* 17; *WujNT* 136, 275; *WitostLut* A4v; *SkarKaz* 311a [2 r.], b, 608a; Abowiemiełsi w cnotách fwych dawnych połłabiał, Lub chciałbyś obyczáyami nowemi baczenie Zátłumić, lub ci one przyrodzenie mieniá: Ciężki fráfunek zádáłz wśyftkim przyaciółom *CiekPotr* 7, 20 [2 r.], 56; *CiekPotrHerb*?(3; *SkarKazSej* 688a; A zátym żeby fię wyprowadzili z tego Iudałzowego grodu/ z tego Lichogrodu/ (fercem y obyczáyami/ á nie nogámi) do miáltá Chriłtułowego *KlonWor ded* **4, *ded* **2v, 36, 56, 57; *PudłDydo* Bv; *ZbylPrzyg ktv*; [*o Jadwidze Tariównie*] Zrownálás łtanem z wśtydliwą Diána [!]/ Zrownálás twarzą z Wenerą rožaná. Mnieyła od ciebie Pállás w obyczaię *SzarzRyt* D3.

obyczaje okolo czego (1): Miał też w łobie [*Jagiello*] wiele obyczaiów mácierzyńskich okolo czárow/ kthora byłá Rułká: gdy ś przygody pirwey lewy both álbo trzewik obuł niż prawy/ on dzyeń niefortunny mnimał być *BielKron* 387.

cum inf (1): Toć práwie páńłki y krolewłki obyczaj/ rozumu ná rzády ludzkie nábywác/ y mądre á dobre á nie pochlebce okolo siebie báwić. *SkarKaz* 80a.

W połączniu z przymiotnikiem określajícím obyczaje jako dobre [w tym: obyczaje cne (8), cnotliwe (9). godne (2), łagodne, łaskawe, mądre, miłe, nadobne (4), piękne (8), pobożne (6), pocziwe (18), powściagliwe, przyjacieliskie, rozthropne, sławne, słuszne, sprawiedliwe, stateczne (2), szlachetne (7),

uczciwe (11), *wdzięczne* (3), *wierne*, *wspaniałe*, *wyborne*, *zacne*, *znośne*] [*przydawka* + *obyczaj* (71), *obyczaj+przydawka* (17)] (88): *OpecŻyw* 5; *BielŻyw* 115; A oštárzałóci nigdy niepoznaią ná łobie áby to fie iáwnie okazało/ iż ielt to náchetnich obyczaiow bog/ á od káždedy złóci dáleko oddalony. *RejPs* 138; *MurzHist* T2; Dakci Pan Bog pięć ímyłłow rozumu przyrodnych/ Vmieyże ie ípráwować w obyczaioch godnych. *BielKom* C3v, B2v; *GliczKsiąż* K2v, L8; *RejWiz* I56v; RAphał był piękny Anyoł/ lecz ten z Iákubowic/ Ku tám temu vrodá/ ínadź niepodobien nic. Lecz zda mi fie w poczciwych/ obyczaioch iego/ Są wždy iákies vrywki/ onego cudnego. *RejZwierz* 62v, 130v, 134, aa4v; *BibRadz* 2.*Mach* 15/12; Legat Papierki vczynił rzecz przed [...] íenatem Cefárskim [...] prófząc á nápominaiąc/ áby w wierze świętey zachowali fie według wyroku Cefárskiego zálecaiąc Cefársá w obyczaiie cnotliwe/ kájkáwe/ godne/ ípráwiedliwe/ powolne máiac záchowanie ku káždemu dobremu dobre *BielKron* 207v, 45v, 80v, 172, 183v, 207v [3 r.] (12); *KwiatKsiąż* H3; Moderari se modestis moribus, Pięknych fie obyczáyów dżierzeń. *Mącz* 228b, 40c, 51d [2 r.], 97b, 157b, 189b [3 r.] (12); *GórnDworz* X2, Ddv, Gg4, Hh4v, Mm, Mm2; *RejPos* 251v; Bo gdy czytałz o Tobiałzu y o poćciwych á pobożnych ípráwach iego/ pátrż iáko mu ná potym wyłży ony dobre á wierne á święte obyczaiie iego/ y ony niefortunne przypadki iego. *RejZwierz* 198v, A3, 4v [2 r.], 6v, 8, 14 (24); *PapPan* D2, 14, O, S; Ale ładow ábo Praw/ przeciwno tym ktorzi z drogi dobrych obyczaiow wstápiłi/ dla tego vżywaią/ áby wždy oni po niewoli to czynili/ częgo z dobrej woli íwey/ á zá powodem vcźciwych obyczaiow czynić niechćieli [*quod moribus et sponte sua facere recusarunt*]. *ModrzBaz* 4v, 4v, 53v [2 r.]; *KochDryas* A2v; *SkarŻyw* 209; *StryjKron* 667; ty [*Panie*] mię zdrowiem opátrż/ [...] Obyczáyami znośnemi/ nieprzykrá ítárosćiá. *KochFr* 112; *ActReg* 47; *Calep* 202b, 536a; *SkarKaz* 80a, 277a; *SzarzRyt* D4v. Cf »dobre obyczaje«.

W połączeniu z przymiotnikiem określającym obyczaje jako naganne [w tym: obyczaje bezecne, błażeńskie, brzydkie (2), brzydliwe, chełpliwe, dzikie, głupie, łotrowskie, mierzone, naruszone, niegodne chwały, niepiękne, nieporządne, nieprzystojne, niesłuszne, niesromięzliwe, nietrafne, niewstydlive (2), nikczemne, obrzydłe, plugawe, [popędliwe], przemierzle (4), przewrotne, rozpustne (4), sprosne (16), swowolne, szkodliwe, wszeteczne (4), zabolale, zbyteczne] [*przydawka+obyczaj* (44), *obyczaj + przydawka* (12)] (56): *BielŻyw* 75; *GliczKsiąż* E2; Obyczaiie ludzi kłamliwych íá bezecne [*Mores hominum mendacium sine honore*]/ á pohánbienie ich/ znimi bez przeftánku. *Leop Eccli* 20/28; *BibRadz* I 10v marg; *BielKron* 151, 174 [2 r.], 175, 272, 472; Bacchici mores, Roípuftne obyczáyie. *Mącz* 22d, 142a [2 r.], 161c, 169c [2 r.], 228d, 229c (10); *GórnDworz* Ee, L6, V8v, Y5; *BielSat* G4; *RejZwierz* 17, 18v [2 r.], 19v, 20v [2 r.], 23v [2 r.] (14); *BielSpr* b3v [2 r.]; *CzechRozm* 114; *CzechEp* 401 [2 r.], 416 [2 r.], 417; *NiemObr* 155 [2 r.], 179 [2 r.]; A dżiś mię wtyd: [...] Chwaliłem iéy niegodné chwały obyczaiie *KochFr* 64; *WerGość* 269; *WujNT Rom* 1/29; *CiekPotr* 53 [2 r.]; [*BudArt* H2]. Cf »złe obyczaje«.

W połączeniach szeregowych (64): *FalZiołUng* V 119; *KlerWies* Av; *SeklKat* K3v; *LubPs* hh5v; *RejWiz* A3, A3v; Bowiem połag/ vrodá/ zacność/ obyczaiie/ záwždy to wízytko ítoi/ bez cnoty/ zá iáie. *RejZwierz* 45v, kt, 61v, 65, 68v, 70; *BibRadz* *4; *OrzRozm* P4, R2; *BielKron* 9, 122, 345v, 365v; *KwiatKsiąż* B4v; Mea lege utar, Chcę fie mego práwá/ obyczáyú/ á záchowania dżierzeń. *Mącz* 510b, 33b, 90b, 221d, 271d; *SienLek* Vuu; *GórnDworz* 06, Q5v, R2v, Aa3, Bb7v (7); *RejPos* A3, 132v; *KuczbKat* 5; *RejZwierz* A3, 17, 17v, 21, 24v (9); żeby fie vczeń Chriřtuřłow rořtal [...] z obyczáyami/

wolą swą/ z cielesnymi pożądlivościami y namięściami. *CzechRozm* 227; *PaprpPan kt*, 13v, N3, 03; *ModrzBaz* 42v, 60v, 61, 112, 128; *SkarŻyw* 213; *StryjKron* 155; *PudłFr* 57; *Paprup Up Dv*; *OstrEpit A2v*; *WujNT przedm* 5; *CiekPotr* 24; *CzahTr B*; *SzarzRyt A2v*.

W przeciwstawieniu: »nie osoba ... ale obyczaj« (1): [król Dawid w psalmach] zowie ie [przeciwników swych] nie z ofoby/ ale z obyczajów [...] abowiem w Psál(mie) 21 mowi/ obtoczyli mnie cielcowie mnodzy *SienLek Ttt4*.

W porównaniu (1): złe obyczáie, Iáko kákol pszenicę podroflý szkodliwie. *CiekPotr* 4.

Przysłowia: Suus cuique modus est, Káždy ma swoy obyczaj. *Mącz* 228a, 428b, 436a; *ModrzBaz* 4v. [Ogólem 4 r.]

w iákie obyczáie młodość dziecinna będzie podaná/ takie długo y pamiętác y używác ich będzie. *RejZwierc* 7v.

złe rozmowy dobre obyczáie pfuią [corruptunt mores bonos colloquia mala]. *Leop* 1.Cor 15/33; *KwiatKsiąż C3*; *RejPosWstaw* [412]; *ModrzBaz* 13, 54v; *WujNT* 1.Cor 15/33. [Ogólem 6 r.]

iákie towarzysztwo [!] takie też y obyczáie póspolicie bywáią *RejZwierc* 7v, 7v marg, Aaa4.

nie narod/ nie mieyscze fláchci człowieká/ iedno cnotá á obyczáie. *RejZwierc* 52v; Dwie tedy rzeczy człowieká szláchcią/ obyczáie/ á rozum *KochCn* B3v.

Frazy: »(jako) jest obyczaj, w obyczaj« [w tym: czyj (14), u kogo (2), komu (1), między kim (1); cwm inf (7), iż (9), aby (1), że (1)] (22:1): bez przyjaciela iefć abo pić iefth obyczaj wilczy albo lwow. *BielŻyw* 102; *KromRozm III C3*; *RejWiz* 16, 29, 169; *BibRadz I* 143v marg; *BielKron* 125, 453; Desultores, Obyeźdnicy koni/ których yeft ten obyczaj że stáwiáją zrzebcá podle konia *Mącz* 365b; *SarnUzn D5v*; *RejAp A A3v*, 86, 167; tho iefť białychgłow obyczaj/ [...] ábo náder miłowác/ ábo náder mieć w nienawiści *GórnDworz Y8v*, F6, 04, X; Gdyż to iefť obyczaj wżytkich dobrych lekarzow/ opátrzywfszy ránę ábo wrzod onego pácientá [...] dawa mu też potym rádę/ náukę/ y plastry/ czymby Potym on człowiek miał sobie dogoić rány *RejPos* 327v, 56v, 244; *RejZwierc* 47v; *WujNT* 237, 733.

»[co] w obyczaj wnidzie (a. weszło)« [w tym: komu (1), czyj (1)] [szyk zmienny] (2): zły sposób w obyczáie małżonkow wfśedł/ iż synow ktore myeli/ mátki kármić nychcá ale one ku chowányu infsem nyewyáltam złecáją [!] *GliczKsiąż D5*; *RejZwierc* 7v.

Zwroty: »(być) [jakich] obyczajow; co za obyczajow jest« = (esse) [aliquibus] moribus *PolAnt*, *Mącz* [szyk zmienny] (41;1): *OpecŻyw* 5; Było też wtym miefcie [...] gofpod rozlicznych dofcyz/ ij gofpodarzow róznych obyczáiw *ForCnR A2v*; *PatKaz III* 122v; *BielŻyw* 75v, 118; Głos barzo rzezny á miálfzy tak w mowie iako y w fpiewaniu człowieka też grubego rozumu znamionuie/ póftawy ftateczney, ale obyczáiw odmiennych. *GlabGad* 03v; *RejPs* 138; *GliczKsiąż E2*; *LubPs* 14; *RejWiz* 27; *RejZwierc* 63; Wrzáfkliwa y fzczebietliwa niewiáftá ma być fzukáná ku odpędzeniu nieprzyacióól/ á kthory kolwiek iefť człowiek thákowychże obyczáiw [Hominis autem cuiusque anima similis his] záváždy będzie miedzy trwogami woennemi. *BibRadz Eccli* 26/31, 2.Mach 15/12; [Iwan kniaz moskiewski] Náznáczył był ná fwe mieysce Dymitra/ ale obaczywfszy go nie swoich obyczáiw/ wfładził go do więzyenia/ á Waśilá Iwanowicá póftánowił. *BielKron* 404, 172, 183v, 345v, 432v, 437; *Mącz* 71d, 124b, 189b, 343c, 394a; *SienLek* 32v; Andrzej Kóftká/ znáczney náuki/ j ofobnych

obyczáíow młodzienciec sšzedł s Ńwiátá. *GórnDworz* Dd7v, E6v, Lv, Xv, Kk7; *RejPos* 200v; *RejZwierc* 47v; zá lat dawnieyfzych Y ludzie obyczáíow byli poboźnieyfzych. *KochDryas* A2v; *NiemObr* 141; *BielSen* 18; *KochWr* 28; *SarnStat* 240.

»w obyczajach być [jaki]« (1): Wierz mi ci Šciborowie na wšytko roškošzni/ W rozmowach w obyczáíach łá ludzie nie šprošni *PaprPan* Tv.

»formować, napraszczać obyczaje« = *conformare mores Mącz* [szyk zmienny] (1:1): *Mącz* 233c; y niemože tho być ináčzey/ iedno iż z obyczáíow iego/ wšytczy poddáni łwe obyczáie formuiá *GórnDworz* Gg5.

»mie(wa)ć obyczaj(e), co za obyczaje mieć« = *consuetudinis est quibusdam Vulg; mores habere Mącz; moribus praeditus Modrz* [w tym: jako mim obyczaj (6), w sobie (7); že (7), iż (5), cum inf (4)] [szyk zmienny] (55:1): Mnodzyć ten obyczaj máiá/ Lzámi zdrády przykrywáiá. *BierEz* 03v, F4v, 03, P3; *OpecŻyw* 104v; *FalZioł* V 13v; *BielŻyw* 29, 99, 139; *GlabGad* P8; *BielKom* A4v, E7; *GliczKsiąž* L7v; *Leop Iudic* 15/1, *Hebr* 10/25; *RejZwierc* 16v, 66; od záłošci rozkrwáwił šobie špodniá wárgę/ bo ták miał obyczaj Škánderbeg *BielKron* 252, 9 [2 r.], 24v, 151, 256, 387; *Mącz* 50b, 145a, 336d; *Prot* D3; *Pan* Kriški [...] ma ten obyczaj/ chwalić wšytki rzeczy WłoŃkie *GórnDworz* Cv, R, V7v, Y5v, LI8; *HistRzym* 19, 22; *RejPos* 200v; Drudzy w przygodach ten obyczaj máiá/ Bogá wzywáiáć krzyžem Ńię žegnáiá *RejZwierc* 210v; *BielSpr* 9v; *PaprPan* Bb2v; *ModrzBaz* 69v, 110, 140v, 141v; *SkarŻyw* 35, 225, 454, 575; *StrykKron* 712; *WisznTr* 5; *BielSjem* 22; *PudłFr* 57; *PaprUp* A4v; *GrabowSet* V2; *KochAp* 9; *KołaKŠzczęšł* C2v; *WujNT* *Hebr* 10/25.

»mie(wa)ć w obyczaju« = *solere Mącz; in more alicui esse Modrz; assolere Calep* [w tym: co (3); ze zdaniem dopełnieniowym (9), cum inf (2)] [szyk zmienny] (15): *RejRozpr* Kv; *RejFig* Dd3v; [*Popiel*] tylko tho miał w obyczaiu/ iż miałtho kłátwy częšto mawiał/ boday mię thák myšzy ziadły. *BielKron* 342, 341v; *Mącz* 398d; *BielSpr* 42v, 47; *ModrzBaz* [16] [2 r.], 86v, 87v; *WerGošc* 269; *Calep* 106a; *LatHar* [+11], 204.

»obyczajow nabywać« (2): rodzicy do dworu šyny łwe ná ćwiczenie oddawáya/ áby tám byegłošci yákich á obyczáyow nábywái/ y ku nyem Ńie špošabyái *GliczKsiąž* H6; *KwiatKsiąž* C4.

»obyczajow (się) nałožyc, nakłádać« = *moribus inficere Mącz* [szyk zmienny] (2:1): *Capessere se praecipitem ad malos mores, Złych Ńie obyczáyów nákládać. Mącz* 35c, 115c, 427b.

»obyczajow (a. obyczaja), w obyczajach našladować; našladowanie obyczajow« = *mores imitari Modrz* [szyk zmienny] (15:1;1): Gniew niema być ŃiŃny ani barzo miękki, bo nagły gniew wilczych obyczáíow nafiaduie, á miękki dziecinŃkich. *BielŻyw* 88; *GliczKsiąž* G4v; *BielKron* 145 [2 r.], 180, 253v, 341v, 343, 346v; *KwiatKsiąž* B4v; *Ethopoeia*, formowánie álbo Náłłádownie cudzych obyczáyów. *Mącz* 108d, 368a, 410b; *CzechRozm* 242v; *ModrzBaz* 14; *StrykKron* 462; *CiekPotr* C2v.

»obyczajow, obyczajom nauczyć (a. nauczać, a. uczyć) (się); nauka, uczyciel obyczajow; uczenie obyczajom« = *mores formare a. fingere; moderator iuventae Mącz* [w tym: u kogo (1)] [szyk zmienny] (21:7;1:1;1): *ForCnR* C3v; *BielŻyw* 79, 85; *BielKom* B2v; *GliczKsiąž* K2v, K3, L8 [2 r.], Q2; [*aby szkoły były*] w ktorychby Ńię młode Pánny mogły vtzyć/ poznawáć Páná Bogá/ y obyztáíow dobrych y Šwiętych *KrowObr* 150v; *BielKron* 3v, 11, 76, 273, 334v (10); *Moralis disciplina*, Náuká obyczáyów

dobrych. *Mącz* 108d, 127b, 134b, 228b; *GórnDworz* Ee6v; *KuczbKat* 310; *RejZwierc* 20v, 32v; *WerKaz* 305; *Paprup* B4; *Calep* 314b.

»odmienić (*a. zmienić, a. mienić*) obyczaje« [w tym: w kim (1)] [szyk zmienny] (10): przez krzeft święty raczyłeś też odmienić w nas stare a nadz nieznośne obyczaje nasze *RejPs* 122v; *RejKup* Ov; *RejWiz* 27v; *RejZwierc* 61; *RejPos* 64v, 65, 164 marg; *Paprup* 04v; *ArtKanc* S7v; *Paprup* A4.

»swe obyczaje polepszać« (1): A iesli Práktykarzom nálzym wierzyć mamy/ Przeczzé świętych obyczaiów wždy nie polepszamy? *Prot* D.

»obyczajow poprawiać (*a. poprawować, a. naprawiać*); poprawienie (*a. naprawienie, a. naprawa, a. poprawa*) obyczajow« = *mores emendare* *Modrz* [w tym: w sobie (1)] [szyk zmienny] (6;10): *BierEz* G3v; *BielŻyw* 45; A otrzymże tam rádźili? konietznie nie otym/ [...] áby było poprówienie obytczaiów dobrych y świętych. *KrowObr* 132v, 36, 41, 137v; *Leop* *B4v; *KuczbKat* 260; áby sie młodzy ftárlzym ćwiczyl/ á ftárlzy też w łobie obyczaiów poprówował coby mu sie do młodzgo niepodobáło. *RejZwierc* 28v; *ModrzBaz* 50, 101; *KochCn* B3; *WujNT* 463 [2 r.]; *SkarKaz kt*; *KlonWor ded* **2.

»w obyczaj sobie przywodzić« (1): co z przodku zda się być rzecz trudna ku vczynieniu/ to by w się vftáwicznie włámował/ á w obyżay to łobie przywodził [in morem sibi inducere]. *ModrzBaz* 8.

»obyczajom przywykać, wyknać; obyczajów nawyknać« [szyk zmienny] (1;1;1): Też vftáwił Likurgus [...] Mieszczanie áby nie ieździli z miáłthá nigdziey/ by obyczaiów skázonych zálię skąd nie przyniefli álbo nie nawykli *BielKron* 272v, 272v; *RejPosWstaw* [41²].

»obyczaje psuć (*a. psować, a. popsować*), skazić; pokáżenie, zepsowanie obyczajow« = *mores corrumpere* *Mącz*, *Modrz* [szyk zmienny] (3;1;1:1): *KwiatKsiąż* P3v; *Populatio morum*, Pokáżenie dobrych obyczaiów y záchowania. *Mącz* 312c, 360d; *ModrzBaz* 11v, 12, 53v.

»szczepić obyczaje« (2): *SkarŻyw* 544; Komu dowćipu równo z wymową doftáie/ Niech łczypi między ludźmi dobre obyczaje *KochPieś* 51.

»obyczajow (*a. obyczaju*) się trzymać; obyczaj trzymać« = *morem sequi* *Modrz* [szyk zmienny] (3;1): *BierEz* 13v; *ModrzBaz* 21; Po co ftátut/ y práwá chwálebné ftáwiamy? Iefli fye obyczaiów dobrych nie trzymamy. *KochPieś* 2; *KochWr* 29.

»ukrocić obyczaje« (1): [biskup *Drytmar*] o poprówie żywota fwego [...] myflił/ y nie mieszkaiać/ vkrocił obyczaje fwoie/ y wkłobę ie bogoboyności wpráwił. *SkarŻyw* 352.

»wdawać się w obyczaje« (1): Bo obiecuie pan roftropnem vczynić káżdego/ [...] Aby sie iedno łam dobrowolnie niewdáwał wobytczaje [!] zwierżat niezwytczaynych *RejPs* 46v.

»obyczaj wnosić (*a. wnieść*)« [szyk zmienny] (2): Ktorzy [goście] ten obyczaj wnołłá ładá chocia ich nieprołłá *RejRozpr* H4v; *PowodPr* 20.

»w obyczaje wprawować (*a. wprawić*)« [szyk zmienny] (3): *GórnDworz* Kkv; [wiek dziecinny] w iákie obyczaje ma być wpráwowan/ á iákie mniámie o rzeczách ma przedlię brác [quibus moribus ac opinionibus sit imbuenda] *ModrzBaz* 9v; *GórnRozm* K4.

»w obyczaj [czyj] wstępować« = *naśladować kogoś* (1): *Persequi mores patris*, wobytczaje oycowsykie [!] wftępować/ naśladować ych *Mącz* 386a.

»obyczaje [od kogo] wziąć; wziąć sobie w obyczaj, za obyczaj« [w tym: że (2)] (1;1:1): *BielŻyw* 59; Tárfa długo żalowała máмки fwey/ y wzięła łobie zá obyczaj że iák rychło ze łzkoły przyzłá/ nigdy nieiádlá áż pierwey ná Mámczyn grob łzła *HistRzym* 18v, 35v.

»obyczaj zacho(wy)wać; zachowanie obyczajow« [w tym: komu (1)] [szyk zmienny] (3;1): IPocras lekarz znamieniti [...] ktore vcźnie przyjmował tim przykazował [...] aby rzeczy włzech marnych poniechali, milczenie cichofć y obyczaie dobre aby zachowali. *BielŻyw* 67; *BielKron* 334v, 453v; Gołpodarz záchowywa ten obyczaj łobie/ Więcý czytác niźli czćić [gošcia] *PudłFr* 4.

»[kogo] obyczaiow zwyczaić« (1): ochmištrzowanie Dworzáninowe ma łie łthąd począć/ iżby páná thákich obyczaiow zwyczaił/ kthore by go łáme/ gdzie by łie on nie obaczył/ cnotliwie żyć zuczły *GórnDworz* Hh3v.

Wyrażenia: »brzydki w obyczajach« (1): widzamy to y miedzy rodzoną brácią/ iż ieden domá złe a łwowlonie wychowány iáki ieft brzydki w obyczaioch łwoich *RejZwierc* 7v.

»chłopięcy obyczaj« (1): chłopiec od Areopágitow ná gárdło łkazány/ iż przepiorkam oczy wylupował. Vczynili to oni łwięći Sędziowie/ [...] tego mnimánia będąc/ iż wiele ná tem należy/ złe chłopięce obyczaié kárác [*peruersos puerorum mores punire*]. *ModrzBaz* 13v.

»chłopski obyczaj« [w tym: *chłopskich obyczajow* (4)] = *inurbanus a. rusticulus a. subagrestis mos Mącz* (6): *Agrestibus moribus*, Grubych á chłopłkich obyczajów. *Mącz* 6b, 6b, 362b, 425a, 508b; *Rusticitas* – Chłopski obyczai, grubofcz. *Calep* 933b.

»chory w obyczajach« (1): prošimy: [...] Vzdrowćie chore w obyztáiach/ y dayćie nam być cnotliwymi. *KrowObr* 163.

»cnotiiwy z obyczaju« (1): [*Nerwa naznaczył na cesarstwo Trajanusa*] mowiac: Trzebá Cełárzá cnotliwego z obyczaiu á nie z rodzáiu. *BielKron* 148v.

»cudzy obyczaj« = *alienus mos Mącz* (7): *Ex ingenio aliorum aliquem iudicare*, Z cudzych obyczáyów o kim łie czego domniemác. *Mącz* 176c, 108d [2 r.], 166a, 344d; FRáłzki moie [...] iefli wam niegmyšli cudzé obyczaié/ Niechay kártá wyłtěpom/ nie perłonom/ łáie *KochFr* 54; *KochPij* C3.

»dobre obyczaje« [w tym: *dobrych obyczajow* (7), *w obyczajach dobry* (1)] = (*boni mores Mącz*, *Modrz*; (*moralis*) *disciplina, probi mores Mącz* [szyk 109:33] (142): *PatKaz III* 122v; *FalZioł V* 36a; Dobrich obyczaiow ieft ten ktory złych ludzi obyczaié znałzac może. *BielŻyw* 83, 13, 35, 45 [3 r.], 67, 74 (14); *BielŻywGlab nlb* 15; *GlabGad* N5, Ov, P2v; *ComCrac* 13v; *RejJóz kt*; *SeklKat* H2v; *BielKom* A4v; *GliczKsiqż* D6, K3, L7v, Q2; *KrowObr* 132v, 150v; [*ksiqże hiszpańskie*] wiele ná Krzešćijánłką wiárę okrcził dżikich ludzi/ obyczaiom dobrym y gołpodárłthwá náuczyl *BielKron* 449, 3v, 9, 11, 149, 180v (17); *KwiatKsiqż* C, C4, P3v; *Probus moribus*, Dobrych obyczáyów. *Mącz* 323b, 64d, 90b, 108d [2 r.], 113c, 115d (22); *GórnDworz* H7v [2 r.], V7v, Bb8v, Ee2, Ee6v (3); *RejPos* 256; *RejZwierc* 7v, 17v, 18v [3 r.], 19, 53v (9); *WujJud* 33v [2 r.], 199, LI8; *RejPosWstaw* [41²]v; *KarnNap* F3; *ModrzBaz* 4v [2 r.], 8v, 9v, 12, 36 (77); *SkarŻyw* 544; *ReszHoz* 139; *BielSjem* 7; *KochPieš* 2, 51; *GórnRozm* F3, F4v, Gv, H2v, K4 (10); *KochWr* 38; *Calep* 374b; *GostGospSieb* +3; *Phil* P2; *RybGešli* C3; *WujNT przedm* 5; *SarnStat* 48, 915 [2 r.]; *PowodPr* 20; łławny dwor Krolewłki/ [...] bywał y ieft łzkołá włzech dobrych y pięknych obyczaiow/ y zwierćiadłem cnot włzytkich *VotSzl* C2; *CiekPotr* 4; *SkarKazSej* 687b, 688a.

»obyczaje dworskie« (2): niewiem iákim ípoíobem obyczáie dworfkie [*mores aulici*] bárzo íię ku próżności/ marności/ á ku hárdości náchyliły. *ModrzBaz* 12v, 12v.

»dziecinny obyczaj« [*w tym: dziecinnnych obyczajow (1)*] [*szyk 3:1*] (4): *RejPs* 198; *Adolescens moribus*, *Młodzieniec obyczáyny/ to yeít dziecinnnych obyczáayów*. *Mącz* 262a; *RejZwierc* 6v; *ModrzBaz* 31v.

»grube, nieforemne obyczaje; na obyczajach gruby« [*w tym: grubych obyczajow (2)*] = *mores inconditi* *Modrz* [*szyk 4:2*] (4:1;1): *Quintilianus* cheyał myeć po náuczycyelách/ aby byli dobrze obyczáynymi/ żeby ich nyeforemne obyczáye nye ízkodziły díscipułom. *GliczKsiąż* L8, L7v; *Durus oratione et moribus*, *Ták ná rzeczy yako y ná obyczáyách gruby* *Mącz* 98a, 508b; *CzechRozm* 114; *ModrzBaz* 143.

»obyczaj heretycki« [*szyk 3:2*] (5): *SkarŻyw* 301; Y to ieít ieden obyczaj haeretycki/ táíemnice Boże ynáuki święte Kátholické/ ktorých nie rozumieią/ háńbić y ízkálowác *WujNT* 835, 811, 835 *marg*, Yyyyy4.

»krolewski obyczaj« = *consuetudo regia* *Mącz* [*szyk 2:1*] (3): *Mącz* 349d; *Polybius* nie wten ípoíob nápiífał/ żeby ták chćiał mieć/ ále że tego w obyczáioch Krolewfkich [*in moribus regum*] doznał. *ModrzBaz* 20v; *SkarKaz* 80a.

»obyczaje ludzkie, wiela ludzi« = *hominis mores, humanitas* *Mącz*; *mores hominum a. multorum a. omnium, mores humani* *Modrz* [*szyk 20:14*] (33:1): *BielŻyw* 21, 69, 121; *RejWiz* 158; *BielKron* 432v; *Censores* [...] *Omowca* luckich obyczáyów. *Mącz* 47a, 114a, 221d [2 r.], 249d, 251b, 308b, 406a; *Nic náuki nie pomoga* bez dobrego rozmyíłu/ Nie dármó íie ludzkim obyczáiom przypátrowác *RejZwierc* Aaa4v, 17, 18v [2 r.], 19, 23v, A3v; *ModrzBaz* 31v [3 r.], 32v, 52v, 135, 143; *SkarŻyw* 285, 332; *WerKaz* 275; *ArtKanc* S7v; *Calep* 374b; *KochCn* B3v; *KlonWor* **2.

»mierność w obyczajach« (1): fámi baczmy/ y wiele tych ktorzy mierność záchowuią v nas w pićiu/ w mowie/ y w obyczáioch/ [...] íą też [...] co íie w bieíiádách trunkowych kocháią *BielKron* 334.

»nieudolność obyczajow« (1): *I*Le kroć/ [...] ludzie podłe y ná święcie [!] wzgárdzone widzićie/ by dobrze było co wnich gánić/niegardzćie iemi: bo być może/ ífz co íię nieudolnością obyczáiow ich ráni/ to íię vboítwem ich leczy. *SkarŻyw* 589.

»obyczaje niewieście« [*szyk 2:1*] (3): porzućcie obyczáie niewieście/ imćie íye meítwá/ imćie íye náuk *OrzRozm* R2v; *CzechEp* 417; *WujNT* Aaaaaa2v.

»(nie)własny obyczaj« (2): Oćiec z íynem/ brát z brátem/ częító zá łeb chodzą/ Nie włánych obyczáiow íwoich dzieći rodzą. *BielRozm* 4; *WujNT* 645.

»obojętny w obyczajach« (1): Włófi bárzo kędzierzawe [...] znamio(nuią) człowieka tępego rozumu/ profćtego wízakoż oboiętne⁸⁰ w obyczáioch y w towarzyítwie, á tak nie wierneho. *GlabGad* M7v.

»ojcowskie obyczaje« = *mores patris* *Mącz* [*szyk 6:5*] (11): *LEo* czwarty/ [...] też máło vízedł obyczáiow oycowńkich. *BielKron* 168, 82v, 114, 180, 240, 341v (10); *Mącz* 386a.

»ozdobne obyczaje« = *urbanitas* *Calep* [*szyk 1:1*] (2): nadobnie íie [*młody człowiek*] piękniemi íprávami ozdobiwízy/ do domu íie záíię wroćił/ thák ízby íie ludzie przypátrowáli onym ozdobnym obyczáiom iego *RejZwierc* 18; *Calep* 1142a.

»obyczaj paniński« (1): [dziecię] Ochędożné/ połufzné/ [...] Káždého vkłon trafić: wyrázić poftawę: Obyczáie pánienskie vmieć y zabawę. *KochTr* 11.

»płochóść obyczajow« (1): Tá lepak wádá [kochania się w pochlebstwach] znieuznánia fámeo siebie á z płochóści obyczáiw [morum levitate] pochodzi *ModrzBaz* 17v.

»podobny (a. podobien) [komu] w obyczajach, obyczajmi« = *moribus similis* *Mącz* [szyk 4:4] (5:3): *BielŻyw* 48; Pomni że cie łtworzył Pan podobnego k łobie/ W obyczáioch á w cnotach/ ále nie w łobie. *RejWiz* 51; *RejZwierz* 74v; *BielKron* 387v; *Mącz* 393d; *SienLek* 30v; Mieciłlaw Brat iego [Bolesława *Krispusa*]/ po iego Smierci obran/ ale łtarżemu obitzaimi bel podobien *PaprUp* B3; *KołakSzczęśl* A4.

»obyczaj pospolity« (1): Kápłani ich [*Turków*] máłą rozność máią od chłopow proftych/ bo im vczenia nie potrzebá wielkiego/ kiedy im tho powie álbo da co iest obyczaj poľpolithy ich *BielKron* 260.

»powaga obyczajow« (1): O iáko trudno ztákimi ludźmi mowić/ ktorzi konie obierác vmieią/ rołkołznych potraw rádźi vżywáią [...] lecz áby się [...] powadze obyczáiw [morum gravitatem] dáli przywábic y przyzwác/ żadną miárą ná to niedádzą się przywieść. *ModrzBaz* 143v.

»prosty w obyczajach; prostych obyczajow« (1;1): Wargi blade zafię człowieka chorego zna(mionuią) y proftych obyczáiw. *GlabGad* 02; *BielKron* 397v.

»przykładny w obyczajach« (1): Ten iest *Flaccus* w obyczáiach y w wierźách przykładny *KlonŻal* B4.

»w obyczajach [komu], obyczajom [czyim] rowny« [szyk 2:2] (3;1): *RejZwierz* 134v; ludzkie przyrodzenie ták mdłe iest/ iż łáčno vpádnie w zbytek łzkodliwy [...] zafię iefli kto ma ługi łwoim obyczáiom łkáżonym rowne/ łnádnie włzyscy zginą. *BielKron* 9; *GórnDworz* M2v; *Tollus*/ [...] wziáwłzy zá żonę Nerę nieiáką w obyczáiach cnot Chrześciáńłkich łobie rowną/ vcźciwy żywot wiodł. *SkarŻyw* 458.

»skażone, pokáżone obyczaje; skaza obyczajow« [w tym: *skazonych obyczajow* (6)] = *depravati mores* *Mącz*; *mores corrupti* *Modrz* [szyk 10:7] (14:1;2): Widząc Rzymiáne okrutność Cełárzow á łkáżone obyczáie ich/ chcieli zafię Monárchią zátraćić *BielKron* 141, 3v, 145, 168v, 272v [2 r.], 368 [2 r.]; *Mores huius seculi nostri corruptissimi sunt*, Obyczáye wieku náłzego/ łą barzo pokáżone *Mącz* 377d, 82c; *MycPrz* II A4v [2 r.]; *ModrzBaz* 15, 128; *KochWr* 27; *WujNT* 463; *CiekPotr* 8.

»skromne obyczaje; skromność obyczajow« [w tym: *skromnych obyczajow* (3)] = *moderati a. placidi a. temperati mores* *Mącz*; *integri mores* *Modrz* [szyk 6:3] (8;1): łkromné a wdźięczne ie⁸⁰ [*Franciszka*] obyczáié/ nieiednému choc by był niechciál łzzy zoczu wycińnęły. *MurzHist* T2; *Est adolescentis compositis esse moribus*. Należy ná młodzieńca skromnych być obyczáyów. *Mącz* 428c, 302b, 443a, 453d; *ModrzBaz* 44v, 138; *KochPieś* 1; *ActReg* 47.

»obyczaj [do czego] sposobny« (1): [*białagłowa*] ktora powážna iest s przyrodzenia/ wiele przyłporzy łobie oney powagi/ vbiorem/ y obyczáyami do tego łpofobnemi. *GórnDworz* X3v.

»w obyczajach sprosny« (1): izafz nie tákże człowiek iáko y iny? á iefcze w onych łwoich obyczáioch łpofniełzy niżli iny. *RejZwierc* 53.

»obyczaje staroświeckie« (1): Moim ty ży przykładem, moich obyczajów Stároświefkich náfzláduy, y mocno fię trzymay *CiekPotr* 20.

»szczyrość obyczajow« (1): ieftefmy náuczeni y wiáry/ y ludzkiego á pópolitego obcowánia/ y fzczyrości obyczajów/ y naboženftwá. *KuczbKat* 305.

[»szkolne [= *dziecinne*] obyczaje«: ále izem był świadom popędliwych á fzkolnych iego [*Goniądza*] obyczajów/ przeto máło mię to obrufza. *BudArt* H2.]

»obyczaj święty« [*w tym: świętych obyczajow* (4)] [*szyk* 8:7] (15): TEn Iozeff był miefcitz Betleiemki/ fyn Iakobow/ fwiętych obyczajów ij fwiętego żywota *OpecŻyw* 4v; *KrowObr* 132v, 150v; *BielKron* 76, 299v, 424v; *RejAp* 167; *GórnDworz* Kk7; *KuczbKat* 310; *RejZwierc* 13v, 47v, 198v; *SkarŻyw* 371; to zás niofá twé święté obyczáie/ Ze/ by kto mógl być wolen/ ráczéy ci lie dáie. *KochPieś* 5; *SkarKazSej* 687b.

»uczciwość obyczajow« (1): [*Bernardyn*] Wnáuce brał prętki pochob [!] pod onym fławnym miŕtrem Ianem Spoletanie: wnaboženftwie y wfzelákiey vcźciwości/ obyczajów iefcže wiefzy/ y Bogi y ludziom bárzo miły zoftáiąc. *SkarŻyw* 459.

»układne obyczaje; w obyczajach układny« (1;1): Cnotá á vkładné obyczáie/ té ludzióm záchowánié iednáią *KochPij* C3; *LatHar* 489.

»obyczaje wilcze (*a. wilkow*), bydłce, pieskie (*a. psie*), zwierzęce« [*w tym: bydłcych obyczajow* (1), *psich obyczajow* (1), *zwierzęcych obyczajow* (1)] [*szyk* 6:4] (4:2:2:2): *BielŻyw* 68, 88; obłudy á ftrachi czártowfkie zrzuczáią ludzie fpiące z ław albo z łóż, drugie z domow wynofzá zwłáfzca pijanicze albo ludzie bydłcich obyczajów. *MiechGlab* *5v; *RejKup* Cc; Ludzie [*w Asyryi*] obyczajów pfich/ ábowiem dziewki przedawáią iáko bydło *BielKron* 267, 24v; *GórnDworz* Kk5v; *RejPos* 166v; To práwie obyczáy wilczy/ Gdy kto w kácie wfzytko milczy/ A iáko Bárnádyn fiedzi/ Drugich fłucháiąc fpowiedzi. *RejZwierc* [233]; *CzechRozm* 114.

»złe obyczaje« [*w tym: złych obyczajow* (5)] = *perversi mores* *Modrz*; *vitia* *JanPrzyw* [*szyk* 62:9] (71): vyelye zlego vczynyl wzyemy obczyaymy zlemy [...] navyodl na syebye y na zyemyá Thurki Pyotr Voyewoda *LibLeg* 6/190; *BielŻyw* 49, 85; *GlabGad* L8; Takiež we złym człowiecze tež złe obyczáie *RejJóz* G3v; *SeklKal* X3; *BielKom* F6v, F7; *GliczKsiąz* D5v, E6v, F2, L7v; herby nie pomogá do złych obyczajów/ By ich tež fńadź doftawał y z dálekich kráíow. *RejWiz* 101, 100 *marg*, Cc6; *BielKron* 9, 44v; *KwiatKsiąz* C4; *Cacóethes*, Złe obyczáye *Mącz* 28c, 35c [2 r.], 37d, 115c, 233c, 410d; *RejAp* 83; *GórnDworz* Ii; *RejPos* 253; *RejZwierc* 14, 19, 39v, 72, 143v (8); *ModrzBaz* 13v [2 r.], 39, 53v [2 r.]; w złe obyczáie y fprofné záfzły ony kościoły Moŕkiewfkie *SkarJedn* 311, 299, 397; *SkarŻyw* 87, 88, 103, 291, 355 (7); *KochFr* 36; *KochPieś* 30; Ale tu v was/ y obyczáie náder złe z wáfzey fweywoley/ y práwá nie bárzo fą chwály godne *GórnRozm* C2v, L4; *KochWr* 31 [2 r.], 35; *WujNT* 310, 833; *SarnStat* 943; *PowodPr* 73; *CiekPotr*)(2v, 4 [2 r.], 19, 77, 80; A to iefť zły obyczáy kto nieprzyiácielá/ Máíac kędy ná ftronie z miedzy ludzi wielá. Ktorego bez bytności lekie [!] wáży fobie *CzahTr* 13v; *SkarKazSej* 702b; *KlonWor* 8.

»zniewieściale obyczaje« (1): zá grzech zá ich [*narodu żydowskiego*] obiecał s poŕzrodku ich odíac godnego/ mocnego/ obronnego/ rádneho: á ze złemi/ á z zniewieŕciálemi obyczáyimi obiecał im dáwác przełożone ich. *RejPos* 253.

»żołnierski obyczaj« (1): Żołnierkie obyczáie wSármácii [!]. *ModrzBaz* 102v *margin*.

Szeregi: »cnota (a, i) obyczaje« = *mores atque virtus* *Modrz* [szyk 25:5] (30): kto chce człowieká baczyć/ Nie trzebá ná krałę pátrzyć: Bacz cnotę y obyczáie *BierEz* B3; *OpecŻyw* 23v; *PatKaz III* 122v; *BielŻyw* 35; *RejJóz kt*; *RejWiz* 51; *RejZwierc* 75v; Miał żonę s. Szczepan którą zwano Giefchlá/ z którą miał lyna Emeriká/ thychże cnot y obyczaiow świętych iáko íam *BielKron* 299v; *RejAp* AA4v; *GórnDworz* V7; *RejZwierc* 8, 18v, 20v, 52v, 53v (8); ANáchárlis ácz rodem był s pogáńkích kráiw/ Ale cnoty był pełen y cnych obyczáiw *PaprpPan* G2; *ModrzBaz* 9v, *NiemObr* 141; *PaprpUp* A4, A4v, B4; *KochPij* C3; *SkarKaz* 83a, 277a, 311a; *SkarKazSej* 688a; *ZbylPrzyg* B.

»kształty a obyczaje« (1): A nie dofyć ná tym ábyś íe tám íechał dziwowáć wyftáwionym páłacom/ álbo przed tym niewidomym kftátom/ ále íe przypátruy ludziom y ich kftátom á obyczáiom *RejZwierc* 23v.

»obyczaj i nálog« (1): GARzius on krolewic Neápolitáńki/ Miał w íobie ten obyczaj y ten nálog páńki/ Íže z nieprzyacióly mężnie íe probawał [!] *PaprpPan* Bb2v.

»nauka i obyczaje« [szyk 7:6] (13): Rodziczy niemaiá bes fluzney przicziny pobudzáć ku gniewu dziecy íwoich/ ale íe powinny wnaucze y wdobrych obyczaiach wychowáć *SeklKat* H2v; *GliczKsiqż* L8; *OrzList* f2; áby Bífkupi y inni przełózeni/ [...] byli wieku ítałego/ w obyczáiech y w náuce doświadczeni *BielKron* 228v, 11; *KwiatKsiqż* A4v; *Mqcz* 349c; *GórnDworz* Gg4; *KuczKat* 310; *WujJud* 123; *SkarŻyw* 526; *ReszHoz* 139; *PowodPr* 20.

»ochędożność i obyczaje« (1): *Excultus atque expolitus vita atque cultu*, Ták w ochędożności yáko y w obyczáyách [!] dobrze wypolerowány. *Mqcz* 308a.

»postawa (a. postawki), (i) obyczaje« [szyk 3:1] (4): *RejWiz* 27v; *BibRadz Prov* 8 *arg*; *RejZwierc* 69v; [*Węgierska ziemia mówi*]: A ták moiá cna Polfko óftrzegam też ciebie/ [...] Boć bárzo pófzli ná to lynačkowie twoi/ W poftáwie/ w obyczáiach/ iáko byli moi. *BielSen* 17.

»obyczaje, (i) postęпки« [szyk 6:3] (9): *BibRadz* *2v; á nie thelko vbior/ ále poftęпки obyczáie/ (odłóżywfzy mowę/ y vczynki ná ítronę) odkrywáiá człowieká/ iáki íeft w íobie. *GórnDworz* L8v, M, Ccv, Mm, Mm2v; *RejPosRozpr* c4v; *CzechEp* 401; Wielki połag rodziców poftęпки vczcíwe/ A ktemu obyczáie íkrómné/ y wftydliwé *KochPieś* 1.

»prawa i obyczaje« [szyk 1:1] (2): *Nomophylaki* [...] nietylko píáných Praw/ ále też y obyczáiw ludzkích dogláđáli [*non solum scripta legum, sed mores etiam hominum observabant*]/ á do vczcíwości przyftoyney przywodźili. *ModrzBaz* 31v, 143.

»przykłady a (i) obyczaje« = *exempla et mores* *Modrz* [szyk 2:1] (3): *BielKron* 149; nic nas nie vwodzi náfnádníey s tey póćíwey drogi íedno omylne towarzýftwo á ich obłudne przykłady obyczáie. *RejZwierc* 137v; *ModrzBaz* 14.

»obyczaj a (i) przymiot« [szyk 2:1] (3): *GliczKsiqż* D5v; Byłá tá Kámmá żoná Sinatá/ [...] á byłá nie íedno náfchwał piękna/ ále y íne przymioty/ y obyczáie/ ófobne miáłá w íobie *GórnDworz* Y5v; *Phil* M.

»przyrodzenie, (i) obyczaje« [szyk 2:1] (3): *FalZioł* V 36; *Hominis mores naturasque ex corpore, oculis vultu, facile est pernoscere*, Latwie yeft ludzkie obyczáye y przyrodzenie z poftácy/ oczu y twarzy wyrozumieć. *Mqcz* 251b; *RejZwierc* 6v.

»skromność a (i) obyczaj(e)« (2): bo wstaw nie pilną ludzioru dobrym/ ktorzi z skromności á z obyczajiu [*moderatione et moribus*]/ nie z boiáźni/ posłufzni á pocźciwości. *ModrzBaz* 69v, 117v.

»sposob(y) (życia), (i) obyczaje« [*szyk 2:1*] (3): *Mącz* 460c; w miłości/ nie było ták pięknego ípofobu/ thák wczíwých obyczáiow v nich/ iáko á v nas teraz. *GórnDworz* Ddv, K5v.

»sprawa, (a, i) obyczaj« = *mas, factum* *Modrz* [*szyk 17:5*] (22): Iefzcze dzyeci z náuki z młodu poznác wżędzye/ Co zá ípráwá obyczay ná ítárość w nich będye. *BielKom* Cv, G3; *GliczKsiąż* L6v; *RejZwierz* 74v; *BielKron* 45v; *Mącz* 453d; *GórnDworz* H5; *RejZwierz* A2, 4v, 18, 23v, 25 (9); *CzechRozm* 242v; *PapRPan* D2; *ModrzBaz* 61v; gdyby prawdę zeznác chcieli/ á pilnie w ípráwy y obyczáie/ nowowiernikow íwoich poyźrzeć/ obaczyliby to/ co Chrístus mowi Fáyzeufzom/ iż [...] *NiemObr* 15, 64; *ReszHoz* 140.

»obyczaje albo sprawowanie« (1): Rozdział Dwánafty. Iáko z Obyczáiow álbo z Spráwowania/ ty Wilgości mogá być poznane/ á ktore á zbytnie. *SienLek* 29.

»uczynki a obyczaje« (1): tak poczeźnye a mąznye á [!] rządzyła ue wżytkých uczynkach a obyczayach yí kozdy znal yíz tá panna nygdy nyemogła bycz kczemu złemu przyuyedyona *PatKaz* III 110. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»obyczaje, wychowanie« (1): Tákże teź y dziewki gdy kto dawa zá mąż/ theź íe rzadko rozmyfla ná obyczáie/ ná wychowánie/ kiloby miał počzwarty wí *RejZwierz* 31.

»obyczaje i występki« (1): [*bywa badanie zwane Rugiem*] o záchowáníu obyczáiow y występkw káźdego Miefzczániná/ álbo teź Wíeýłkiego Ludu *GroicPorz* k.

»obyczaje, (a, albo, i) zachowanie« = *mores* *Mącz*, *Modrz* [*szyk 9:1*] (10): *BielKron* 194v, 235v; *Comaedia*, [...] rzecz/ wíeźta z obyczáyów á pošpolitego zachowania ludzkiego *Mącz* 6 ld, 312c, 356d, 493c; wíe Polak co Szlachectwo wmié/ á iákých obyczáiów y zachowánia potrzebuie. *OrzQuin* Q2v; *RejZwierz* 17v; *WujJud* 141; *ModrzBaz* 32v.

»obyczaje i zwyczaje« (1): Oyćiec náłz/ y ini Przodkowie náłzy/ przypátrzywízy íe obyczáióm y zwyczáióm młodych [*consideratis moribus et consuetudinibus adolescentum JanStat* 149] [...] ku złemu wíećey íe náchylájącym [*tę konstytucję wydali*] *SarnStat* 915.

»żywienie i obyczaje« (1): Pleci barzo wypięte znamí(nuíą) człowieka odtworzyźtego żywienia y oby[czáio]w/ próftego *GlabGad* P.

»żywot(a. życie) i (a. abo) obyczaj; z obyczajmi życie« [*szyk 17:7*] (23;1): *BielŻywGlab* nlb 15; częśfto íe íynowye od rodzicow w żywocye á w obyczáyách odradzáyą *GliczKsiąż* D3v, D3v; *BielKron* 415; *KwiatKsiąż* B4v, Dv [2 r.]; *Vita et moribus comprobare*, Żiwotem y obyczáyem podeprzeć. *Mącz* 323d; *GórnDworz* H7v, I4v, N2v, Ee6v, Kkv; *KuczbKat* 385; *RejZwierz* 13v, 62v, 100v, 105; *WujJudConf* 242; *CzechRozm* 108; ná ítrołárze náleży/ dogłádać życia y obyczáiow máłżonkow [*vitam et mores coniugum*] *ModrzBaz* 33, 127v; *SkarŻyw* 411; *WujNT* 431.

Wyrażenia przyimkowe: »wedle (a. według) obyczaju [czyjego]« (2): Skánderbeg/ [...] włóżywízy miedzy íobą zachowanie według obyczáiu íwego/ potkał íe z pierwízym [*wojownikiem perskim*]/ ktorego zwano Zámpłá *BielKron* 242v.

~ Szereg: »wedle obyczaju i szlachetności« (1): Y miał [Placidus] żonę theyże wiary y miłofierdzia/ á ftą miał dwu łynu/ ktore kazał wychować wedle obyczaiu swoiego y fláchetności. *HistRzym* 126v.

~

»za obyczaj« (1): áno we mnie pychá [...] áni ktorey krwi przelanie niebyło/ iedno w łercu nabożeńftwo/ w nocy łzy/ á za obyczay kłięgi w ręku. *HistRzym* 20v.

W przen (1) : a niedopuścizay vpadac łercam nálfem w ony łtare obyczaie nieprzyiemne tobie ktoremi bychmy mogli łnadnie obrazic łwięta wielmožnołc łtrałzliwego maiełtatu twoiego *RejPs* 122v.

Przen [w tym: czyj (12): pron poss (10), G sb (2)] (21) : łłonce nad przyrodzenijé łrod dnia łie zatzmilo/ vkazuiątz iłż łwym obyczaiem pana łwego męki/ ij okrutné łmierci plakalo. *OpecŻyw* 148v; *Diar* 59; *BielKom* F; *GliczKsiąż* L7; *RejWiz* 129; *Mącz* 317e; *Prot* D2v; Tákże też łi náłzy brácia/ gdy z nich pięknym vpominánim á rozważnami przełtrogámi then brud ich obyczaiow łprołnych chą odrzeć á w piękné ie obyczáie oblec/ tedj im to bárzo nie miło/ á dobrze iłż iáko dziełci nie płácą. *RejZwierc* 105, 24, 121v, 124; *ModrzBaz* 6v; *Bóg*/ [...] Ták y w tym łwoię mądrołc okázuie znácznie: Ze w ludzkie głowy wlepił rózné obyczáie: Ten to lubi/ á ow zász indziéy łye podáie. *KochMarsz* 154; *GrochKal* 21; [NAzáiutrz [...] Ptacy wielcy y máli/ wylełieli z láfow/ Biorą ziárná po polach/ [...] Alic trába miedziana/ cół dziwnego broi/ Ná ktorey obyczaie/ kałdy zbroyno łtoi. *RymszaDeket* 59].

Fraza: »nie jest obyczaj Pisma łwiętego« = *Pismo łwięte nie ma obyczaju* (1): nie ielt obyczay piłmá ł. białychgłow mężátých rodzay opifowác/ iedno przez męże ich. *WujNT* 4.

Zwroty: »mieć obyczaje« (2): *KochFr* 98; Ciáło zász ma łwoy obyczay/ y ielt naczyniem dułze y przez nie dułzá czyni źle y dobrze. *SkarKaz* 85a.

»obyczaje poznawać« (1): kroi Agág vyłrzawłzy łmierć z blizká/ bárzo/ gdy mu ná łzyię zmierzano/ [...] dopiero łię łmierci przypátrował y iey gorzkołc y obyczáie poznawał *SkarKaz* 387b.

»obyczaj [nad kim] zmienić« (1): Philipowi nowiny kiedy po wiedzyano/ Iłż mu łie łyn vrodził/ dwu bitew wygrano. Krzyknał podniołłzy ręce/ o fortuna miła/ Prołzę był łwoy obyczay nádemną zmieniła. *RejZwierz* 3.

Wyrażenie: »własný obyczaj [czego]« (1): Tego ábył y W.M. łam/ y inłzy iftotnie doznác mogli/ iáko łię łerce z rzeczą zgadza (*veritas enim femper sibi ipfi confona*) wiedząc też włáfný prawđiwey przyiáźni obyczay *WerKaz* 267.

a. *O zwierzętach* (6) : Piłże Actor ił Delphin ieltł podobny ku człowiekowi, y powiada go być bratem człowiekowi dla obyczaiow iego ktłore ma z człowiekiem barzo bliłkie *FalZioł* IV 33c, IV 17c; Tu efferas equum, Złych obyczáyów konyá vczyłz *Mącz* 120d.

Zwroty: »[jakich] być obyczaiow« (1): Wilk zászdy iednákich ielt obyczaiow. *SienLek* 31.

»mieć obyczaj [w tym: ił (1), źe (1)]« [szyk zmienny] (3): Słowik ił ten obyczay ma/ Siedząc w gáiu łłodko łpiewa: Więc go krogulec vłápił/ Bo tám w gáiu z nim łpołem był. *BierEz* H3; *KlonŻal* A4; *KochAp* 8.

Wyrażenie: »dziki obyczaj« (1): Pulli deponunt ingenia Sylvestria, Zrzebięta/ zrzebce pozofłtąy dżikich obyczáyów/ to yełt przełtąy płochołci. *Mącz* 310c.

3. *Sposób wykonywania czynności (niekiedy z odcieniem celowym lub warunkowym); modus, ratio* BartBydg, Mącz, JanStat; *formula, via* Mącz, JanStat; *condicio, consuetudo, facies, genus, habitus, numerus, sententia, status, stylus, tenor* Mącz; *mos* Modrz; *figura, occasio* JanStat (2170) : ListRzeź w. 45; Tom chcył tu przywiesć/ áby rodzicy obaczyli yáki yeft obyczay/ á co zá ćwiczenye chłopyą przy dworze GliczKsiąż 12, B6v; GroicPorz r2; BielKron 421 v; Mącz 341 a.; SarnUzn E5; A przetho tákowego obyczáiu/ iż nie przynosi nigdy miłości ludzkiej íthredz íe Dworzáninowi trzebá Górndworz N3; Toć íeft obyczay/ według którego Klin zmierzyc możesz. GrzepGeom H2v, H3; RejPosWiecz² 92v; GrzegŚm 36; niech sie rad zá nieprzyaícíoly modli/ ítáraiąc sie o káždy obyczay/ przez ktoryby íe mogł dobrze vczynić. KuczbKat 420, 175; Gdy teź rozumiesz iż twoię ráde wydano nieprzyaícíelowi/ odmień vmył swoy/ przekuy z nowu íwoię íprawę ná inny čás y obyczay. BielSpr 36v, 21, 21 v [3 r.]; gdyby przez napráwné oľoby przeciwić íe íemu [przywilejowi]/ íáki obyczay był zoftáwion [illi contraveniendi facultas relinquetur JanStat 205] SarnStat 194, 358, 1093; SkarKaz 205a.

obyczaj czego (191): Maria [...] chtzątz bytz pewna dziewitztwa íwégo/ [...] pyta od aniola obyczáiu poczęciá obietzanego OpecŻyw 8v, 11v, 24v, 64, [79], 102; PatKaz I 6; PatKaz III 89; Modi dicendi, obiczaye gadanya vel rozmavyanya; modi existendi, bythnoscí; modi habendi myanya; modi intelligendi rozumyenia; modi supponendi, o ktorich íest vislownosc; significandi substantiam, znamyonviącze bithnosc y chvalebnosc y slawątnosc o bostvye BartBydg 92, 128b; TarDuch B8; A to małz obyczay przyrodzonego á flufznego rodzenia FalZioł V 20d, V 15v, 16, 16c, 20d, 66; KłosAlg A3; ComCrac 21v; ZapWar 1545 nr 2646; MurzHist H3v; KromRozm II k4; KromRozm III K6v; Diar 91, 92; Woienne Práwo/ íeft obyczay ítoczenia walki/ czynienia przymierza/ wyłćie przeciw nieprzyaícíelowi zá znákiem GroicPorz a3, B, 12v, 13v marg, n3v [2 r.], p4 (13); BibRadz I 3a marg, 8b marg, 12d marg, 161a marg, Luc 11 arg; OrzRozm Q3v; BielKron 96v marg, 232v marg; GrzegRóżn 35; Periculosa et lubrica assentandi consuetudo, Obyczay pochlebítwá bárzo niebezpieczny. Mącz 291d, 228a, 244a, 254c [2 r.], 298c, 310b, 413c, 492b; OrzQuin Aa2 marg; SarnUzn C7v; íeft íełzce y drugi obyczay wárzenia/ théyże Tyzány SienLek 163v; GrzepGeom I2v, M2, N2v; on nam w łowiech íwoich íwiętych vkázuie mieyfce/ obyczay/ y włzytki czály nálezyenia Boftwá íwego íwiętego á miłosierdzya íwoiego. RejPos 275v; RejPosWiecz² 92v, 93 [2 r.]; GrzegŚm 36 [2 r.], 37; KuczbKat 110, 150, 360, 370, 405, 420, 425; RejZwierc 189v; Ci napierwey do nás wnieśli obyczay fluzby żołnierskiej na Podole z drzewem á z Tarczą íeźdźić BielSpr 70, 20 [2 r.], 20v, 21v, 22 [2 r.], 36; WujJud B7v, 13, 98v, 248, 262, Mm7, Nn5 [2 r.]; WujJudConf 13, 217, 251, 251v, 252; RejPosRozpr cv, c4v; Rozumieć thedy mamy przez vmartwienie powłciągnienie złych poządliwości/ obyczay pohámowánia od grzechow RejPosWstaw [110²]v, [41³]v, 143v; Oczko 24; SkarŻyw 27, 80, 598; NiemObr 33, 77, 144; BielSjem 37; Pro menfura peccati erit et plagarum modus: Wedle miáry grzechu ma być teź y obyczay karánia. WysKaz 20; Przez rózné obyczáie íądów lud íe rozrywa. SarnStat 49, 58, 111, 176, 270, 285 (30); SkarKaz 39a, 517b [2 r.], 518a, Ooo2a; KlonWor ded **2. Cf Zwroty, Wyrażenia przyimkowe, obyczajem czego [= nazwa czynności].

obyczaj do czego (3): Dwoiáki tedy do tego [do rozdzielenia figur] íeft obyczay. GrzepGeom H3; SkarŻyw 132. Cf »ukazowác obyczaj«.

obyczaj około czego (2): ten taką pracą y obyczaj około wcznyow á żaków fwych czynił/ że żadnemu nye dopuścił/ áni mowić/ áni fie o czym [...] pytać/ yedno milczeć á fluchąc gotowego *GliczKsiąż* H5v; *KwiatKsiąż* Pv.

obyczaj ku czemu (9): *RejPs* 91 v; *Methodus*, *Latine Compendium*, Krótka drógá/ krótki obyczaj ku ośięgnienu á ípráwowániu fie w którey nauce. *Mącz* 219c; *KuczbKat* 100. *Cf Zwroty*.

obyczaj przeciw czemu (1): Obyczaj a rzáadne chowanie przeciw dychawicy *FalZioł* V 94v.

obyczaj w czym (9): A gdy go lekarz ogládał/ Wiedzeniu mu obyczaj dał: Aby iadł mięso nalekíże *BierEz* R3; *Mącz* 424a; *BielSpr* 67; *SarnStat* 460. *Cf Zwroty*.

Ze zdaniem przydawkowym [w tym: obyczaj Jako (33), obyczaj, którym (16)] (49): Abowiem żadny Człowiek niewidiał obyczáiu á mieftcza iako á gdzieby roflo tho Drzewo Aloes *FalZioł* III 2d; *LibLeg* 11 /42; *LubPs* N6 marg; Dwoiáki obyczaj íeft/ iáko máią być poznawáni fałszni Prorocy *BibRadz* I 11 lb marg; *SarnUzn* H4 marg; *GrzepGeom* I; *KuczbKat* 30, 425 marg; *BielSpr* 19v; *RejPos* [212]. *Cf Zwroty*, »pod obyczajem«.

W połączeniach szeregowych (14): Ostendam rationem qua id fieri facile queat, Vkażę drógę/ obyczaj álbo śrzodek którym tego łatwie dowiedzie. *Mącz* 347b, 113b, 127a, 151b, 228a, 253b (13); Wiele íeft przyczyn y obyczáiw y poſthępkow/ ktoremi nieprzyácielá możefz pożyć *BielSpr* 19v.

W charakterystycznych połączeniach: obyczaj(e) krotki, nawięczszy, niepoóciwy, nieprzyjacielski, niezliczone, przedniejszy, sądowy, sprawiedliwy, swoy, wszelaki; obyczaj appellowania (2), błogostawienia, budowania, bytności (bycia, mieszkania, społeczności) [z kim] (10), czynienia [czego], ćwiczenia, darowania, dawania (2), dobywania, dysputowania, egzekucyjej, karania, kuszenia, męki (2), miania, mierzania (3), modlenia (się) (modlitwy) (4), mowienia (mowy) (7), nabywania, nalezienia, (na)rodzenia (7), nawrocenia, oszukania, oświecenia, pisania (2), pochlebstwa, poczęcia (4), podjęcia, pohamowania od grzechow, postępku [z kim], powołania, pozywania (4), pożywania (używania) [czego] (5), prawa (2), przedawania (2), przepowiedania, przypowiastu, przypozwu, przysięgi (2), przyzwania (2), purgowania, puszczania krwi, ratowania, rozmawiania (gadania) (2), rozumienia, rozvodu, ruszania (ruszenia) (5), rzádzienia (2), sądzienia (sądu) (7), służby żołnierskiej, spraw, sprawowania [czego] (2), stoczenia walki, szukania, szykowania (stanowienia) wojska (6), uczenia (3), ugody (zgody) (8), uspokojenia, usprawiedliwienia (sprawiedliwości) (5), warzenia, wiedzenia świadkow (2), wybierania [kogo], wymawiania, wywodzenia, zacho(wy)wania (2), zapisow (zapis(ow)ania) (4), zaprzecia się, zbawienia (odkupienia) (3), zbierania [czego], zdawania imienia (3), znaczenia.

Zwroty: »w dobry, nie we zły obyczaj czynić (a. działać)« [*szyk zmienny*] (5:7): *RejWiz* 182v; Acżkolwiek to był w dobry obyczaj Konftántyn wielki wczynił/ iż Włofkie páńſtwá ípuścił ítolcowi Piotrá s. áleć ínadź [...] by byli ná rownieyfzym zoſtáli/ nie byłoby nigdy íporow żadnych pánow Krzeſciáńńkich z duchownymi *BielKron* 183, 23ſv; *RejAp* 27; *RejPos* 39v [2 r.]; A to wízyftko choćia dobrze czynili/ y w dobry obyczaj czynili/ iedno iż czynili nád wolą y nád roſkazánie Páńńkie/ nigdy tego żadnemu Pan ćierpieć áni przepuſcić nie raczył. *WujJudConf* 9.

»obyczaj mieć« [*w tym: jako (1), którym (1)*] [*szyk zmienny*] (4): *LibLeg* 11/153; *GliczKsiąż* F8v; Habeo certam viam qua omnes illorum conatus investigare et consequi possum, Mam pewny obyczaj którym wíziſtkich ich rad y wſiłowania łatwie doydę. *Mącz* 490b; *NiemObr* 75.

»naleźć (a. znaleźć, a. wynaleźć, a. (wy)najdować), (wy)nalezion (jest) obyczaj; wynalezienie (a. najdowanie) obyczaju; mógł by się naleźć obyczaj« [w tym: jako (11), którym (5), aby (iżby, żeby) (6), że (1), co (1), czego (5), czemu (1), k czemu (1), na kogo, na co (2), cwm inf (1)] = *inire rationem, viam invenire* *Mącz* [szyk zmienny] (31:4;3;1): nalyezyon bendzye mog bicz obiczay yako fzye thi rzeczi zahamvya a fprawyedlywołcz granyczna połthanowyona bedzye. *LibLeg* 11/182, 10/121; *MurzHist* V2; *KromRozm III* Av; *Diar* 91; *GroicPorz* kk2; ten obyczay náleźli Hiłzpani z zachodu flońcá ieżdźić do wíchodnich kráin *BielKron* 448, 78v, 221 v; *KwiatKsiąż* K4; Actionem constituere, Náleść obyczay którym fpołobem która fprawá má być álbo może być ná fładzie wiedziona *Mącz* 413a, 105a, 492b; *SarnUzn* C3, E5v; naydzyec on [Pan] czás y obyczay wybawienia náłzego. *RejPos* 213v, 146, 152v [2 r.], 162v, 195, 226v; [rodzice] ználfzly obyczay ná dzyeci niewdzięczne/ Záchowáią w pokoju látá fwe ftáteczne. *HistLan* D4v; *RejZwierc* 186, 251; *BielSpr* 25, 62; *SkarŻyw* 252; NAYdówánie obyczáiu/ którymby poczćiwie záłłuzeni ludźie nagrodę przyfłtoyną fłuzbóm fwym mieli *SarnStat* 79, 58, 78 [2 r.], 79, 975, 1195; *SkarKaz* 636a; ia naydę Obyczay, że nie bedę lekce poważony. *CiekPotr* 49; *SkarKazSej* 690b, 693b.

»na [jaki] obyczaj obrocić (a. przetwarzać); przetworzenie na inszy obyczaj« (2;1): *transformatio seu translatio quaedam recti solitique sermonis in alteram speciem*, Przekazanie/ Przetworzenie mowy ná ynfy obyczay. *Mącz* 219b; *SienLek* 45v; *BudNT przedm* b8.

»odmienić (a. zmienić) obyczaj« [w tym: czego (1), w czym (1)] (2): Ale theraz odmieniłzy obyczay mowienia/ wyznawamy że wierzymy Świety/ á nie w Świety Kościół *KuczbKat* 80; *BielSpr* 67.

»w dobry, we zły obyczaj przyjąć« = *interpretować jako dobre, jako złe* (1:1): Zu dem beſten wenden. W dobry obyczay przyjąć. *Interpretari in partem bonam*. *Calag* 587b, 588a.

»szukać obyczaju« [w tym: jako (6), którym (3), czego (2), k czemu (1), na kogo (1), cum inf (1)] = *locum quaerere* *Mącz*; *quaerere occasiones* *JanStat* [szyk zmienny] (17): *ComCrac* 17v; Zaczem acz biſzmi yvłch bily mogly thego seymv zanyechacz a fchvkacz obiczayow thich ktoremi bi vblyzenye náfche y fkodi poddanich náfchich nagrodzoni bili. *LibLeg* 11/160v, 11/139v; *Diar* 64, 91; Wituł [...] fzukał rády tákież obyczáia/ ktorymby mógł dzyedźicność mieć ná Kłiełtwo Litewłkie *BielKron* 386, 25v [2 r.], 399v; *GrzegRóżn* Fv; *Quaerere locum iniuriae*, Obyczáyu fzukać komu krziwdę vczinić. *Mącz* 335d, 279b; *RejPos* 310; *WujJud* 13, 217; *WujNT* 120; *SarnStat* 931.

»obyczaj trzymać, dzierżeć; jednego się obyczaju dzierżeć« [w tym: w czym (2), ku czemu (1)] = *sequi viam* *Mącz* (3:1;1): *GliczKsiąż* F8v, G; *Convenire sibi*, Nie fzwánkowác/ záwždy yedną miaré y obyczay trzimác. *Mącz* 481d, 492b; ten obyczay/ który będzie poſtánowiön ku fzukániu żywnoſci ich/ wſzędzie w królełtwie náłzym niech dźierzą y pilnie ij chowáią [sed modum ... teneant *JanStat* 1127] *SarnStat* 266.

»ukaz(ow)ać (a. pokazać), (po)da(wa)ć obyczaj; poda(wa)ć obyczaju (a. obyczaja)« [w tym: jako (2), którym (2), do czego (1), k czemu (1)] = *ostendere rationem, proponere condicionem* *Mącz* [szyk zmienny] (3:3;2): *LibLeg* 10/115v; *Proponere alicui conditionem*, Podác komu obyczáyu. *Mącz* 311c, 347b; *RejPos* 235, 275v; A iełli Pleban ieſzcze k temu obyczay/ ktorym ten Zakon był dan z Piłmá

S pokaże/ tedy łatwo rozumieć będą Chryścianie/ z jaką pobożnością y z jaką pokorą ten Zakon od Bogá przyięty chować máią. *KuczbKat* 265; *SkarŻyw* 80; *SarnStat* 972.

»obyczaj ustawi(a)ć (a. postanowić); by obyczaj był stawion« [w tym: jako (1), czego (3)] = *modum constituere a. dare JanStat* (3;1): Drudzy też byli, radząc na to, aby iny obyczaj sądown był stawion *Diar* 91; *BielKron* 428; *SarnStat* 285, 1123.

»obyczaju używać, kosztować [w tym: w czym (1)] [szyk zmienny] (4;1): *MurzHist* K2; *KuczbKat* 365, 415; Niemcy niniejszego czálu rozmaitych obyczajów używają y strojów ná konie. *BielSpr* 65; obyczaj opifuie/ ktorego używać máią/ ielli chcą ieść ábo pić pożytecznie. *WujNT* 607.

»wiedzieć, umieć obyczaj; nieumiejętność obyczaju« [w tym: jako (1), którym (1)] (2;1;2): Iuż tedy wiéź obyczaj/ iako pomierzyć małż Figuty [!] thé *GrzepGeom* H; *SkarŻyw* 384; Poślał w obłok Pigmeow kiedy bitwá byłá. Swiádom w Podolu/ dobrze vmie obczáie/ Wie iako ná Tátary Struś męźny powítaie. *KmitaSpit* B4; *SarnStat* 807 [idem] 810.

»obyczaj wymyślić« [w tym: jako (2), ku czemu (1)] (4): Lew [...] Wymyślił obyczaj inny: Iákoby wždy mięfem żyw był/ Rzkomo nie chorým vczyńił. *BierEz* R3, K3v, R3; *BibRadz* I 3b marg.

»obyczaj zachow(yw)ać (a. chować); obyczaj był chowan« [w tym: czego (1), w czym (1)] = *modum observare; modus servatur JanStat* [szyk zmienny] (4;1): Ten obyczaj woiennego ciągnienia Itárodawni Polacy Itátecznie záchowywáli [his mos militaris profectionis ... observatus est]/ lecz dziś y cieniá iego niezáchowuiemy. *ModrzBaz* 117v, 125; *WujNT przedm* 9; *SarnStat* 266, 343.

Wyrażenia: »chytry obyczaj« (2): wípominając owe białychgłow chythre obczáie *GórnDworz* B4; *BielSpr* 62.

»obyczaj dobry« [szyk 5:3] (11): Norma vivendi, Dobry obyczaj álbó vftává zicia. *Mącz* 250b; *SkarKaz* 693b. Cf »dobrym obyczajem«.

»inszy, in(n)y obyczaj« [szyk 56:1] (32;25): *BierEz* R3; *MurzNT* V2; *KromRozm III* Av; *Diar* 91; Alia sibi ratione viam munire ad stuprum coepit, Inżego obczáyu kóztować począł. *Mącz* 237a; *RejPos* 152v; Obiecował im pieniądze/ dośtoieństwá/ y pierwże w wołżcze mieyscá/ ále gdy tym nie niepráwił/ do innego się obczáiu vćiekł: do morderstwá y nieznośnego męczenia. *SkarŻyw* 207, 132; *SarnStat* 975, 1160; *SkarKazSej* 690b. Cf »inszym, in(n)y obyczajem«.

»jednego obyczaju« (1): *Monotropos solitarius*, Iednego obczáyu yednego ípofobu. *Mącz* 230d.

»(nie)słuszny obyczaj« = *ratio universitatis JanStat* [szyk 17:1] (18): Tu zafię widził niesłuszny obyczaj rodzenia: naprzod nogami ściągawłży rączki ku vdzikom *FalZioł* V 20d, V 16c; Dufzna trz[eżw]ość ie[ft]ci pokorá/ [...] y słuszny obyczaj ktorym zátzymawan bywa vmyśl ludzki w rozładzaniu rzeczy káżdych y w wykonaniu. *RejPosWstaw* [21²]; *SarnStat* 111. Cf »słusznym obyczajem«.

»nowy obyczaj« [szyk 13:1] (14): *BibRadz* I 3b; *KwiatKsiąż* K4; Zaprawdęby też mogły być nálezione nowsze y prętfze obczáie ípráwiedliwóści ludziom vcífnionym/ coby nie to Inádnie opráwić mogło bez krzywdy póspolithej. *RejZwierc* 189v. Cf »nowym obyczajem«.

»osobliwy obyczaj« [szyk 13:2] (15): rufzył Pan Bog hoyniejszy íkárbnice nań lálki swoiey: wedle náтуры iego twardey/ dáiąc mu [Pawłowi] ósobliwży do vpámieťania obyczaj. *SkarŻyw* 80. Cf »osobliwym obyczajem«.

»pewny (i bezpieczny) obyczaj« (3): Explorata atque provisa ratio. Pewny y Bełpieczny obyczaj. *Mqcz* 306b, 310b, 490b. Cf »pewnym obyczajem«.

»obyczaj pijany« (2): chłop [!] bārzo pijany łzedł przez vlicę/ zātaczaiąc fię y też walaiąc w błōcie/ [...] łkowronek/ liedząc ná płōcie/ poczał mu fię bārzo dżiwowác/ myłłac łobie coby to bjł zá obyczaj pijány *CzahTr* K3v. Cf »pijanym obyczajem«.

»pospolity obyczaj« [szyk 9:1] (10): *FalZioł* V 16c; Trzebá wiedziēc iáka miárá á wagá w lekárłtwiech ma być: á dla łatwego rozmierzánia wagi lekárłkiey ná połpolity obyczaj obroćimy. *SienLek* 45v. Cf »nad obyczaj pospolity«, »według pospolitego obyczaju«, »pospolitym obyczajem«.

»obyczaj przyrodzony« [szyk 6:5] (11): Tu małz wiedziecz czas [...] y też ktemu bieg a obyczaj prawie przyrodzony: y nad przyrodziene [lege: przyrodzenie] rodzenia dziecęcía [!]. *FalZioł* V 16. Cf »nad obyczaj przyrodzony«, »przyrodzonym obyczajem«.

»rozmaity, rozny, rozliczny obyczaj« = *varius modus JanStat* [szyk 50:2] (39:10:3): naprzod oznaymię rozmagithe obyczaie rodzenia człowieczego. *FalZioł* V 15v; *GroicPorz* n3v; *BielKron* 25v; *GrzegRóżn* Fv; Multimodus, Rozmáiytych obyczáyów/ Społobów. *Mqcz* 236c; *GrzegŚm* 35; *KuczbKat* 110, 365; *BielSpr* 25, 65; *WujJudConf* 251v; ACz rozmáité były obyczaie w rozgrániczeniu dóbr z oboiéy łtrony dżiedzicznych do tego czáfu w ziemiách náłżych *SarnStat* 460. Cf »rozmaitym, różnym, rozlicznym obyczajem«.

»stary obyczaj« (4): To był łtary obyczaj przyłięgi/ w ktorým fię znaczyło práwo/ ktore pánowie nád sługámi mieli. *BibRadz* I 12d marg; *RejPosWstaw* [110²]. Cf »starym obyczajem«.

»wymysłny obyczaj« (1): Wymysłnych obyczaiów nábywánia Duchownégo chlebá. Práwo zákázuie. *SarnStat* 176.

»zwykły obyczaj« [szyk 18:6] (24): Consuetudo usitata, Zwyły obyczaj. *Mqcz* 51 Od. Cf »zwykłym obyczajem«.

»obyczaj żywota, życia« = *condicio a. genus vitae, modus a. norma vivendi Mqcz* (5:3): Abowiem łobie bārzo bych obrał obyczaj żywotá co náłflułńnieyłłego/ kthory by miał vftáwicznie przed oczymá dziwne łády twoie y rozmáyte łprawy twoie. *RejPs* 177v; *BielKron* 425; Modus vivendi, Obyczaj życia. *Mqcz* 228a, 92b, 143c, 250b; Słōnce/ Miełyąc/ Gwiazdy/ ku żywotu á ku rodzeniu wielką moc máią/ [...] á włzákóz/ ich moc á oná połpolita łtroyność/ połpolicie włzyłtkim żywot y Obyczaie żywotá wlewa *SienLek* 30v; *RejPosWstaw* [110²].

Szeregi: »bieg a obyczaj« (1): *FalZioł* V 16 cf »obyczaj przyrodzony«.

»droga a (i) obyczaj« = *ratio aut via Mqcz* [szyk 3:1] (4): *Mqcz* 105a; *RejPos* 162v; áby ludzie [...] vdáli fię do łpráwiedliwych y vcźciwych drog y obyczaiów łzukánia żywności *KlonWor ded* **2. Cf »obyczajem i drogá«.

»obyczaj i kondycja« (1): łzláchećwo ginie przez odmienné [!] obyczaiów y condiciy Szłáchećwu przeciwnych. *SarnStat* 236.

»obyczaj i (albo) kstałt« = *modus et forma JanStat* [szyk 3:2] (5): OZywiáią fię ludzie/ [...] iżby fię łnadź mogły ználeć thákie kłtały y tákie obyczaie/ iżby bez łupu á bez płáczu á krzyku ludzi mizerynych [...] mogłyby być y woyłká/ mogłyby fię budowác v zamki. *RejZwierc* 186; *SarnStat* 1123. Cf »obyczajem i (albo) kstałtem«.

»miara, (i) obyczaj« = *mensura et modus JanStat* [szyk 6:1] (7): Est modus in siccando foeno [...] Ieśt miarą y obyczaj zbierania śiáná *Mącz* 228a, 481d; *SkarŻyw* 598; *SarnStat* 285, 914. Cf »żadnym obyczajem, żadną miarą«.

»obyczaj i (a) porządek (a. rząd)« = *modus et ordo JanStat* [szyk 4:2] (6): *OpecŻyw* [79]; *GliczKsiąż* F8v; [*Tatarowie*] ielczcze y dziś nie zmienili fwoich porządkoch [!] y obyczaioy w Sprawách Rycerfkich *BielSpr* 67; *SarnStat* 343. Cf »obyczajem i porządkiem«.

»obyczaj i (a, abo) postępek« [szyk 5:2] (7): *GliczKsiąż* F8v; *KwiatKsiąż* Pv; *BielSpr* 21 v; *WujJud* 98 v *marg*, Nn5; ábyfmy mogli zgoła/ y przez práwnych pośtępków/ y obyczaíu ładowego [*sine strepitu et figura iudicii JanStat* 226] na przerzeczone Artykuły fkówác/ pochwalić/ fkończyć *SarnStat* 184, 1160.

»obyczaj, (i) prawo« [szyk 1:1] (2): Práwá/ obyczaíe Spraw thák Ziemfkich iáko y Mieyfkich/ y ftánowienie pokoiu póspolitego/ ná wieczne czály trwa. *GroicPorz* B. Cf »obyczajem i prawem«.

»rada i (takież) obyczaj« [szyk 2:1] (3): *LibLeg* 10/115v; *BielKron* 386; Ale iefli przed oczymá mieć będziemy rádę y obczyay/ ktorým on to raczył ofobliwie wczynić: tedy [...] *KuczbKat* 30.

»sposob, (i, a) obyczaj« [szyk 13:12] (25): Ale ten obczyay nyepoćiwy [*złe postępowanie rodziców*] á gányebny fpořob wychowányá nic nyema myeyfca/ nye tylko v łamego páná á ftworzycyelá nálfego/ ále też y v dobrych ludzi *GliczKsiąż* D6v; *Mącz* 230d, 236c; *KuczbKat* 110; pořłuchayże teraz/ ktorým fpořob y obczyay w tym przekładaniu záchował. *WujNT przedm* 9, s. 607. Cf »sposobem i obyczajem«.

»obyczaj a (albo) zachowanie« [szyk 1:1] (2): *BielKron* 425; *Conditio vitae*, Obczyay á záchowanie żywota tego. *Mącz* 92b.

Wyrażenia przyimkowe: »według obyczaju, wedle obyczaju« (4:2): *RejPosWiecz*² 93; *BielSpr* 21; [*každy kanonik*] będzie także powinien przyśiác wierność [...] wedle obyczaíu niżey opifánego [*iuxta tenorem inferius descriptum JanStat* 910] w ręce Bifkupá y Kapituly Wármieńfkiey *SarnStat* 1126.

~ według obyczaju czego (1): *GrabPospR* M cf »według łacnego obyczaju«.

Wyrażenia: »według łacnego obyczaju« (1): Obciążenia trudnego w Wypráwie nie trzeba fię obawiać [...] pożytkow tych nie będą rachować wedłuk trudnego y pracowitego zábiegania/ [...] ále wedłuk łacnego y póspolitego obyczaíu prowentow/ z takich máiętności w takim mieyfcu. *GrabPospR* M.

»według obyczaju małżelskiego« (1): będzieś oddána według obyczaíu małżelfkiego temu fwiętemu mężowi Iozefowi *OpecŻyw* 6v.

»według pospolitego obyczaju« (1): *GrabPospR* M cf »według łacnego obyczaju«.

Szereg: »według obyczaju i reguły« (1): [*św. Augustyn*] z fługami Bożymi poczał żyć według obyczaíu y reguły pod świętými Apořtoły wftáwionej *WujNT* 412. ~

»na ten obczyaj« = *exemplo Modrz* (2): Y odniosł fię do krolá Izraélfkiego ná ten obczyay (*marg*) wł. rzekąc (–) [*Et detulit literas ... dicendo ...*] [...] otom posłał do ćiebie Náhámaná sługę mego *BudBib* 4.Reg 5/6; *ModrzBaz* 91.

»nad obczyaj« = *ultra modum HistAl*; *nimio pere, contra consuetudinem Mącz* [w tym: *cum vb* (23), *cum ai* (8), *cum sb* (3)] (35): nowe fwięto nad obczyay z wielką radoćią fwięćijlij. *OpecŻyw* 9; dnja

narodzenia panny floncze nad obyczaj dwoyako {y yałznyey} uyączyey łzwyecyło *PatKaz III* 114; *FalZioł V* 28; *HistAl* [I3]v; A Zydowie zaś w wielkim á ciężłkim fráfunku byli/ nád obyczaj żáłościwe płácze y nárzekánia czyniác [*incessabilis luctus fuit et lugubris cum lachrymis clamor*] *Leop 3.Mach 4/2*; *Insanum bonum*, Bezmiernie nád obyczaj dobre. *Mącz 367d, 427b*; Była tá niewiáłtá [...] roftropna nád obyczaj niewieści. *BielKron 168v, 153v, 191, 277v, 313, 341 (10)*; *SienLek 18v*; *CzechRozm 58v*; *Oczko 15v*; *SkarŻyw 243*; *BielSjem 7*; *BielRozm 4*; *ZawJeft 47*; *SiebRozmyśl H4v*.

~ *Wyrażenia*: »nad obyczaj ludzki« (1): głód/ żimno/ nie łpánie/ y wśzyftkę niewczelność nád obyczaj Ludzki wytrwáią. *BielSpr 67v*.

»nad obyczaj pospolity« (1): Vłzy długie á łzyrokie nád obyczaj połpolity iakoby v ofła/ człowieka grubego, leniwego znamionią [!] *GlabGad 08*.

»nad obyczaj przyrodzony, przyrodzenia« [*szyk 3:1*] (3:1): Drugie rodzenie nád obyczaj przyrodzony *FalZioł V 16b, V 16d*; *ArtKanc C3v*; począł się nie z náśienia męłkiego iáko inłzy ludźie/ ále nád wśzyftek obyczaj przyrodzenia/ mocą duchá S. *KuczbKat 30*.

»nad swój obyczaj« (2): *Mącz 184c*; Nie mniefy łię Słowieńłkiemu tłumáczowi dziwuief/ że nád łwoy obyczaj/ tu łzwánkował *BudNT Iiv*.

Szereg: »nad miarę, (i nád) obyczaj« = *nimiopere Mącz (2)*: Tyber rzeká w Rzymie nád miarę y obyczaj wylała *BielKron 209*; *Mącz 247c*. ~

»przez obyczaj« [*w tym: czego (2)*] (3): Przez ktoriż tedy obyczaj człowiek ma byc purgowan. *FalZioł V 103v*; áby káždemu było wolno [...] nie przez obyczaj rułzenia łędziégo [*non per viam motionis Iudicis JanStat 644*]/ ále profto łłowem áppellowác *SarnStat 535 [idem] 807*.

»w [jaki] obyczaj« = *w jaki sposób, jak; in consuetudinem Mącz; in hunc modum, in vim JanStat (34)*: vrządnyczy woynthowy y wathamánowy [...] mayá przyłzyącz szamotrzczy wthen obyczaj yze thakyeego złodzyeya wymyenu ych rządow a dogłádanya nyemałch. *MetrKor 34/ 134v*; A tak panowie waschi przyachawłchi tam powiedziely wten obiczaj bi nam włzitkym gardlo vtracyzc tedi mi thv niedopvłczym granycz klaszcz. *LibLeg 11/86*; *ZapWar 1550 nr 2666*; *HistRzym 99*; *WujJud 108*; *SarnStat 431*.

~ *w obyczaj czego (15)*: Ná przywitaniu Deifebus obłąpił go á ściłnął ręce iego w obyczaj przyiaźni *BielKron 59, 379*; *Accusatorie W obyczaj oskárzenia. Mącz 75c*; *Fenestratus, Dziuráwy/ w obyczaj okná przekowány áłbo przerzezány. Mącz 120d, 2a, 34b, 218d, 480d*; *ModrzBaz 60*; *StryjKron 472*; *WerGość 268*; *SarnStat 796, 1044*; á chce támtá łtroná/ iákiey połpolitey o tym rołpráwy: ná te w obycay [!] Diłputácyey abo łwarow nie rádżę *PowodPr 46, 2*.

w ten obyczaj, iż(e) (1): *LibLeg 11/108*; *ZapWar 1549 nr 2662, 1550 nr 2655, nr 2676*; W ten obyczaj vcźynię iednánie z wámi/ iż káždemu z was oko práwe wylupię [*In hoc feriam vobiscum foedus, ut ... Vulg 1.Reg 11/2*] *BielKron 64*; *ZapKóścier 1589/3v*; *SarnStat 634*.

W charakterystycznych połączeniach: w obyczaj dysputacyjej, instrukcyjej, nagrody, oskarżenia, przyjaźni (2), przymowki, przypowieści, skarania, skargi, zjednania (2); w obyczaj obłáku, okna; w ten obyczaj (13).

Wyrażenia: »w inszy obyczaj« = *inaczej; alia ratione Mącz (2)*: Ktory łpor Potym przy ołtátnyey wyeczerzy páńłkyey znowali/ ácz w inłfy obyczaj *KromRozm III M6*; *Mącz 347b*.

»w obyczaj złodziejski« (1): powyada yfz nyewobiczay zlodzyeifky rąbek thenn wzyąła. Alye on yfch Anny wbudcze nyebilo pochronyła *LibMal* 1551/162v.

»we zły obyczaj« (2): A we zły obyczaj bywają ludzie kuźeni/ kiedy ie ku grzechowi albo zaginieniu przypadają *KuczKat* 425. Cf »we zły obyczaj przyjąć«. ~

»w obyczaj« = *w celu, z zamiarem; gratia Mącz* (30): *LibMal* 1543/69; Wyznanie dobrodziejstw Pánfkich/ w który łobye obyczaj przypominąć mamy/ á to dla tego/ ábychmy łie cieżyli *LubPs* T2 marg; *BudNT przedm* a2v.

~ *w obyczaj czego* (8): Item powyada yfch do yagny Michalczewey, kthorą vcziekła fzyła lyudzi chodziło wobiczay czarow *LibMal* 1544/89v; *ZapWar* 1546 nr 2648; nie s potrzeby to vczynili iż fprzyiągły łie z miáltá wylzli/ ále w obyczaj fkázania miáltá z vporu łwego. *BielKron* 108v, 28 [2 r.], 342v, 459; *Mącz* 484c.

w ten obyczaj, aby (a. żeby) (10): wten obiczay ciebye Czełarz ye^{so} M. pofłal do kroła ye^{so} M. wtey sprawye zebi tho fprawywfchi do nas poddanich ye^{so} Cz.m. wczalołczy prziniołł *LibLeg* 11/107v; *Diar* 54; *GroicPorz* kk2v; *KrowObr* 82; Dał mu potym poruczeńtvo nád tyfiacem ludu/ vpominając go áby łobie mężnie poczynał [...] á to w ten obyczaj/ áby iáko zginął od Filiłyńfkich. *BielKron* 65v, 57, 230v, 250v [3 r.].

W charakterystycznych połączeniach: w obyczaj czarow, krotofile, kupiectwa, kupienia żywności, łupu, przykłada, skażenia, zapomnienia; w który obyczaj (2), *w ten* (10).

Wyrażenia: »w dobry obyczaj« (1): miłość/ iáko ią kázdy s proftá rozumie/ żadną miárą tey nie przyłtoi/ ktora ma mężá: ábowiem by w najlepzy obyczaj tá miłość była/ iednak zá łobą ołławę ciągnie *Górndworz* Ce. Cf »w dobry, nie w zły obyczaj czynić«.

»w zły obyczaj« (3): Iakob łie złękł mmimając by we zły obyczaj/ łzedł k niemu/ pułcił przed łobą łtádá rozdzyeliwzy ie ná trzy turmy *BielKron* 15v, 15v. Cf »w dobry, nie w zły obyczaj czynić«. ~

»w obyczaj« = *z powodu, dlatego* (9): *LeovPrzep* H4; *RejPos* 214; Abowiem iefzcze nie máią do tego z potrzebę Tarłfk/ Stawków rozmaitych/ iáko ná Słáku/ y w then obyczaj mułzą dłužéy Rokiem dźierzéc niźli ná Słáku. *Strum* P4.

~ *w obyczaj czego* (1): Ktorey to modlitwy ma vżywác wierny/ nie w żaden obyczaj godności ábo załług fwych/ ále poruczywzy wfzythko łczyremu miłofierdzyu á dobroci Pánfkiey. *LubPs* Tv.

w ten obyczaj, że (a. iż) (5): kthori [niedostatek rzemiestá] łie iefłcze więcey roslzirza y mnołłzi wthen obiczai yfz Czeliadz albo thowarzilłe bendącz w Słufzbie niełá połłufni *ListRzeż w. 7; LeovPrzep* E4v, G4; *Strum* B3, P3v.

W charakterystycznych połączeniach: w obyczaj godności; w ten(że) obyczaj (8). ~

»w obyczaj« = *pod warunkiem* (1):

~ *w ten obyczaj, aby* (1): Apollo [...] prołł iey [Kasandry] o wdzyęczny vpominek/ oná iáko nie głupia obiecála dać w ten obyczaj/ áby ią tym dárował/ iżby rzeczy przyłzłe wiedzyála á ludzyem obiáwiála. *BielKron* 55v. ~

»pod tym obyczajem« = *tak, w taki sposób* (2): *ZapWar* 1549 nr 2657; Iełł mi bárzo mierżiono zem tu pod tym obyczaiem przyłzedł. *HistRzym* 98v.

»pod obyczajem« = *pod warunkiem; hac exceptione Mącz* (5): *Astringere aliquem conditione*, Pod pewnym obyczajem kogo obowiązać. *Mącz* 421b, 35d.

~ *pod tym obyczajem, jako ...* (2): od dziefeyfche⁸⁰ dnya mamy myecz wieczni a pewni y prawy myedzi sobą pokoi włafcze y wdobrey przyazny pod thim obiczaiem iako przisygał y znową vczinił Wielmozny Ian grabia wtarnowye *LibLeg* 6/77v [*idem*] 6/158v.

Szereg: »pod obyczajem albo pod oblikiem« (1): gdi proffim orzeczy czefne/ [...] tedy mamy proffic pod obyczaiem albo (iako żowa) pod oblikiem zdawaiąc profby nafze pod wolą mowiąc iefli to wola twoia *SeklKat* S2v. ~

»za obyczajem« (1): wżakofz tho ma bycz za thakym obyczajem rozumyano gdzye by pan szwą ofzobą byl fzam a myefkal wygyenyv [!] *MetrKor* 34/134v.

α. *W funkcji okolicznika* »obyczajem« = *modo HistAl, PolAnt, Mącz, Modrz, Vulg, JanStat, JanPrzyw; ratione Mącz, Modrz, Calag, Vulg, JanStat; morę, pacto Mącz, Modrz, JanStat; conditione, lege Mącz, Calag; occasione HistAl, nomine Modrz; ordine JanStat* [w tym: *pl* (29)] (1723) : *PatKaz III* 94v [2 r.]; *MetrKor* 40/811; *Poczyna* fie tractat O rodzeniu człowieczym/ iako a kthoremi obyczajmi płod z zywota matek fwogich wychodzi na świat. *FalZioł* V 15; iefł lekarzftwo doftatecznie rozpądzaiącą [!] wilkołci, á to dwoiakiem obyczaiem, cieplej albo zimney á cierpniącey y grubey ofobnołci *FalZioł* V 96, V 15v, 23d, 30v, 31v, 66; *GlabGad* F6v [2 r.], K3v [2 r.]; *ConPiotr* 33, 35; *SeklKat* D4v, L3v, M4; *KromRozm III* D3, D6v; *GroicPorz* n3, y3v; *BibRadz* I 31, arg; Drugim obyczaiem było obiawiono Dánielowi Prorokowi pod poftawą żwirzęcą/ Lwice/ Párdá/ y Niedźwiedzyá. *BielKron* 9v, 9v, 108; *Mącz* 281d, 335b, 464d, 465b; *SarnUzn* G8 marg; BAńki/ dwiemá obyczaiomá ftáwiáią/ y fuchę y ściekáne. *SienLek* 33v; *GrzepGeom* F2v, P4; *RejPos* 56; *BiałKat* 291; *BielSat* Nv, N2; *KuczbKat* 425; *NAuká* Rycerłka [...] Spráwuie fie troim obyczaiem/ to iefł: Rozumem/ Náuką/ y Cwiczeniem *BielSpr* b3, 34, 34v, 62, 73 [2 r.]; *CzechRozm* 143v; *TEraz* przeto okażę/ iákim obyczaiem Rzeczpołpolita może być dobrze ábo poftánowioná/ ábo popráwioná *ModrzBaz* 4, 1, 139; *LatHar* 50marg; *SKázuiemy* téz [...] ze wżyftkimi mężobóycy takowémi/ iáko przerzeczono iefł/ obyczaiem przerzeczonym poftąpić y kárác *SarnStat* 607, 144 [2 r.], 360, 363, 385, 408 [2 r.] (26).

obyczajem czego [= *nazwa czynności*] (7): wyznawamy że wierzymy Święty/ á nie w Święty Kościoł/ áby téz tym roznym obyczaiem mowienia/ Pan Bog wżyftkiego ftworzyciel/ od rzeczy ftworzonych był oddzielon *KuczbKat* 80, 125, 150; *SkarŻyw* 164; *SarnStat* 116; *SkarKaz* 157b, 158b.

obyczajem czego [= *nazwa sposobu*] (13): *OpecŻyw* 193; *PatKaz I* 17v; *Theż* lifcie Pokrzywiane ftłuczone á na miełthcze vkálfzone od wćiekłego pfa przyłożone obyczaiem plałthru/ iad mocznie płuie *FalZioł* I 152c; *LibLeg* 7/41v; *LibMal* 1551/164; *we dni święte* w kościelech fkladáią pieniądze obyczaiem iáłmużny na wykupienie ludu z ięctwá *BielKron* 280; *WujJud* A7; *WujJudConf* 253v; *WujNT* 137 marg; *IEfliby* Szłáchćic drugiemu Szłáchćicowi rękę álbo nogę/ ábo który członek obyczaiem okrućieńftwá/ wyciągnáwfyz powoli go máiąć/ vćiął: takowy [...] *SarnStat* 1171, 897, 1254, 1268.

obyczajem kogo, czego [w tym: *obyczajem bestyjei, małpy, rodzaju pospolitego człowieczego, sejmików, świata tego* (2)] [= *jak kto, jak co*] [21:6] (27): *OpecŻyw* 25v; *RejPs* 55; *BielKron* 102, 254, 378, 434v,

442v, 443v, 446; Archaismus, Latine antiquitas, Figura apud Grammaticos, Stárołwieckie mówienie/
Gdy obyczáimi łtárych mowią. *Mącz* 14d; *RejAp* 198v; *HistRzym* 69; Gdyż tego było potrzebá/ áby
fie to [człowieczeństwo święte] było ná łwiat zyáwiło nie obyczáiem rodzáiu półpolitego człowieczego/
ále obyczáiem dziwnieyfzym *RejPos* 303v, 297, 341; *BielSpr* 52, 70; Niech przeto káždy zleczy myśl
łwá/ á miáłto rzeczy/ niech fię nieboi ćieniow áni łnow: á obyczáiem łofiłtow [*more sophistarum*]/
niech tego nieczyni przyczyná co nie ielt przyczyná. *ModrzBaz* 66, 20; *SkarJedn* 370; *SkarŻyw* 113;
ArtKanc T14v; vftáwuujemy łeymik Powiátowy w Háliczu: áby tám obyczáiem innych Powiátowych
łeymików Káłztelan z łzláchtá Połly obierał *SarnStat* 32, 179, 236, 415; *PowodPr* 9.

*Ze zdaniem przydawkowym [w tym: obyczajem, jako (2), obyczajem, ktory (2)] (4): Zap War 1545
nr 2646; [kamień jaskółczy] zmieszany z wodá/ obyczáiem iako przyprawiaią lekarzłtwa na oczy,
niemoczy oczne vzdrawia *FalZioł* IV 50b; *MurzHist* P3v; *GliczKsiąż* K6v.*

*Z przymiotnikiem od nazwy sprawcy lub nosiciela stanu [w tym: obyczajem amazońskim (2),
aptekarским (2), błazeńskim, bożym, chądziebnym, drapieżnym (2), dziecinnym (2), filozofskim,
gamrackim, hawtarskim, husarskim (2), jednackim, krolewskim, krześcijańskim (4), książęcym (3),
kuglarskim (2), kupieckim, kurewskim, lotrowskim, małżeńskim (manżelskim) (2), mistrzowskim,
nieprzyjacielskim (12), niewieścim (2), niewolniczym, obermańskim, ojcowskim (3), pochlebskim
(2), poselskim, prorockim (3), przyjacielskim (22), rackim, rycerskim (5), sąsiedzkim, simońskim,
smardowskim, szlacheckim (2), świętokrajskim, towarzyskim (3), trybunalskim, tyrańskim, zapaśniczym
(2), złodziejskim (3), zwycięskim (5), zwierzęcym, żebrackim; przy dawka + obyczajem (70), obyczajem
+ przydawka (34)] (104): yakom ia nyepzisethł na hymyeny Regvly anym gey vzial konya
dropiasthego obiczayem chądziebnem *ZapWar 1543 nr 2506, 1511 nr 2100, 1523 m 2296*;
máłs oddána bytz obyczáiem manżelłkim Iozefowi *OpecŻyw* 6v; abich ymyenyem yego Cro.
Mi. nyekthore rzeczy v Vaszey Ce. M. spravoval yednal y movil przyaczielłkim obiczayem a
szanłzieczskyem *LibLeg* 7/31, 7/41, 41v [2 r.], 42, 10/71, 11/27v (12); *LibMal* 1544/88v; *HistAl*
B2v, B4; Z tych rzeczy vczyniłz maść pomázowania łwiętego Máłć ofobná/ obyczáiem áptekárłkiem
[*opere unguentarii*] *BibRadz Ex* 30/25, I 5d marg; ná ofobney biefiedzie będąc towarzyłkim obyczáiem
słobá rozmawiali *BielKron* 410, 33v, 34, 46, 97v, 112v (37); Mentiri sexum muliebri motu,
Niewieściami obyczáyimi fie wydáwác za niewiáłtę. *Mącz* 216c, 141a, 146b, 186d, 216a, 235d
(22); *RejZwierc* 147; *BielSpr* 47v, 51, 58; *WujJud* 218; *ModrzBaz* 74; *SkarJedn* 139; *SkarŻyw* 81,
388; *KochTr* 19; *StryjKron* 81, 115, 200, 226, 411 (9); *NiemObr* 157; *WerGośc* 216; *WujNT* 836;
DO kościołów Tumłkich w królestwie náłzym niech nie będą przyjmowáni [...] iedno łzláhcicy z
obudwu rodźiców/ y którzy łá obyczáiem łzlácheckim wychowáni [*more Nobilium educati JanStat*
195] *SarnStat* 179, 236, 418.*

*Z przymiotnikiem określającym nadzwyczajność, niezwykłość sposobu [w tym: obyczajem
bezkrewnym, cudownym (4), duchownym (12), dusznym, dziwnym (dziwniejszym) (17),
niebieskim, niedościgłym (2), nieogarnionym, nieomylnym, niepodobnym, niepojętym, niepospolitym,
nierozdzielnym, niesłuchanym, nieśmiertelnym, niewidomym (9), niewidzia(łnym) (2), niewymownym
(4), niewysłowionym (4), niezrozumianym, niezwyczajnym, poświętnym, przedziwnym, sakramentalnym
(2), skrytym (2), tajemnym (7), wnątrzny; przydawka + obyczajem (74), obyczajem + przydawka*

(14); w konstrukcjach: [jakim] obyczajem + vb (81), [jakim] obyczajem + ai (7) (88): gotował się pan Jezus nowym a niezwyčajnym obyczaiem do Ieruzalem. *OpecŻyw* 70v; *PatKaz III* 139v; *FalZioł* 119d, V 116v; *WróbŻołt* B6v, I6v, X2; *RejPs* 70v, 113; po onych stopniach na gorę weszli/ y náleżli tam páłac dziwnym obyczaiem [práwiony [invenit ibi palacium mirabiliter speciosum] *HistAl* Lv; *MurzHist kt*; *KromRozm II* 1v, 12, m4v; *KromRozm III* A6v, M2; *KrowObr* 144, 182v; Przez to słowo [dolina Syty] rozumie się wżytka ziemiá Zydowka á duchownym obyczaiem rozumie się kościół Boży. *BibRadz I* 461b marg, *Ps* 18 arg, *Act* 9 arg; *BielKron* 112, 120v, 367, 452; Heteroclitum, Latine Insolitae declinationis, Które niepołpolitym obyczajem bywa declinowano *Mącz* 155c, 459c; *OrzQuin* Yv; *RejPos* 303v; *RejPosWiecz*³ 97; *BiałKaz* 238v, 268v, 301, 330, 343v, 361; *KuczbKat* 100, 180, 275, 390; *WujJud* 71v, 124v, 171v, 180 [2 r.] (9); *WujJudConf* 164v; *RejPosRozpr* c; *RejPosWstaw* [41³]; *CzechRozm* 29, 155v, 183v; *KarnNap* B, Bv, D3; *KochPs* 162; *SkarŻyw* 108; Chrístus pan z wiernymi swymi się złącza w iedno/ obyczaiem niewidziánym *NiemObr* 34, 97; *ReszPrz* 17; Zyy dobrze nie odkładaiąc: Bo dálszych czásow czekaiąc/ Niepodobnym obyczaiem/ Nie począwszy żyć/ przestaiem. *KochPieś* 48; miełzkayże wiekuiście we mnie/ IEzu niewypowiedziánym obyczaiem dobrotliwy. *LatHar* 241, 32, 35, 77, 190, 203 (15); *WujNT* 620, 766; *WysKaz* 8, 22; *SiebRozmyśl* E3v; *SkarKaz* 157b, 158b, 205b, 516a.

Z przymiotnikiem określającym ziemskie bytowanie Chrystusa i Jego ofiarę [w tym: obyczajem cielesnym (6), krwawym (6), krzyżowym, ludzkim, niekrwawym (2), widowym (6), ziemskim (3); przydawka + obyczajem (15), obyczajem + przydawka (4)] (19): *KrowObr* 178 [2 r.], *Ss4v*; *BibRadz II* 47b; *RejPosWiecz*³ 97; *BiałKat* 288v; ná Mfzey toż ciáło/ ktore ná krzyżu wiśiáło/ y táż krew/ ktora ná krzyżu iest przelaná/ bywa ofiarowana tylko że tu iuz nie onym widowym y krwawem obyczaiem/ ále niewidowym y Sákramentálnym pod ofobami chlebá y winá ofiarowana bywa. *WujJud* 231v, 70, 124v, 171v, 254v; *CzechRozm* 39, 155v [3 r.], 245v; Raz się Chrístus ofiarował krwawym obyczaiem/ ále niekrwawym vřtáwicznie się ofiaruie. *WujNT* Aaaaaa3, 766 [2 r.].

Z przymiotnikiem od nazwy zbiorowości [w tym: miejskim (1), zakonnym (1), ziemskim (1)] (3): Y Páwła śwyętego [...] námowili/ iż oczyściwłsy się y ogoliwłsy obyczajem zakonnym do kořcyoła wřfedł *KromRozm II* v2; *UstPraw* D4v; *Urbanatim*, Mieyskiem obyczajem. *Mącz* 508b.

W połączeniu z nazwą sposobu (2): Ty wżytki rzeczy niechay pokifaią á pothym ie wypalić przez alembik przinamnej [!] dwa razy/ obyczaiem them Balneo marie/ potym tę wodkę w vřta brać á płókać gardło. *FalZioł II* 16c, II 16d.

Wyrażenia: »darownym obyczajem« (2): iákokolwiekby go [imienia] kto dořtawał/ chocia po żenie/ álbo z wyřlugi/ álbo zá kupnem/ darownym obyczaiem/ zamiána/ y którymkolwiek nábyciem *SarnStat* 1014 [idem] [1023].

»dobrym obyczajem« = *bono modo Mącz* [szyk 7:2] (9): Atak y ine rzeczy wkořciele krzeřciańkim fá dobrim obyczajem vřtawione *SeklKat* Z2v, M4, Q4v, Z; *MurzNT* 108v; *Pecuniam bono modo invenire*, Dobrym obyczajem dořtác/ pobożnie się vbogácić *Mącz* 482d, 228a; *LeovPrzep* F2v; *RejZwierc* 71.

»dziedzicznym, potomnym obyczajem, [obyczajem dziedzictwa]« = *haereditarie, stirpe Mącz* [szyk 3:2] (3:2): *Mącz* 152c [2 r.], 417a; przereczony N. przereczoné N. dobrá/ to iest wieř N.

złwémi potomki będzie dzierżał/ miał/ y obyczaiem dziedzicznym [*titulo haereditario JanStat* 442] pośiędzie *SarnStat* 685 [*idem*] 1249; [Jest w tej wsi wójtowstwa 3 włóki, które trzymają pp. Jezewscy obyczajem dziedzictwa *LustrMaz* I 94, I 16, 90, 147, II 80, 107, 128, 135].

»gwałtownym obyczajem« (2): *MetrKor* 3v; GDy kto będzie pozwan/ o pooranie roléy/ álbo o pośięczenie łąk gwałtownym obyczaiem: ábo o iákiéżkolwiek inné krzywdy [...] *SarnStat* 1163.

»inszym, in(n)ym, inakszym obyczajem« [*w tym: ktorym(kolwiek) in(sz)ym obyczajem* (9), *żadnym in(sz)ym obyczajem* (7), *jakim(kolwiek) in(sz)ym obyczajem* (3), *in(sz)ym wszel(a)kim obyczajem* (2)] = *alio modo Modrz, JanStat; aliter Mącz; alia ratione Modrz* (28:18:2): *MetrKor* 2v, 3v, 268; *OpecŻyw* [80], 100; *PatKaz* I 1v; *FalZioł* II 14d, V 27; A mi they pyлно́czy y ftharanya | [...] wdzyeczny od nyego bendzyem y lafkam nałcham y ynłchemy obiczaymy nagradzacz bedzyem *LibLeg* 11/172v; *KromRozm II* i2v; źli á grzełłni ludźye fą ponyekąd żywymy/ ponyekąd martwymy członkami kołcyoła bożego/ ále inym á inym obyczáyem. *KromRozm III* D4v, K7v, Mv; kto winowáycę łwego zá łuknią álbo ktorym innym obyczaiem trzyma/ áby mu nie vćiekl. *GroicPorz* fv, f4v, m3v, p4; *BibRadz* I 133c *marg*; *BielKron* 26, 37, 219, 223v; *Mącz* 7a; Može téż ielłcze inłzym obyczaiem Figurá Rombus łacno być pomierzaná. *GrzepGeom* G4v, E4v, 03v; *RejPos* 187v, 294v, 352; *RejPosWiecz*² 91; *BiałKat* 306; *KuczbKat* 345; *RejZwierc* 137v; *BielSpr* 9v; y w Święte wierzyć možeme/ áczkolwiek dáleko inłzym obyczaiem niż wierzymy w Bogá. *WujJud* 57; *ModrzBaz* 33, [38]v, 43, 107v; *LatHar* 665; *WujNT* 44, 845; á któryby ináklzym obyczaiem co w téy prowinciiéy vprośił/ otrzymał/ to wažno y trzymano byđż nie ma. *SarnStat* 319 [*idem* 1202] [630], 669, 869, 1145, 1202.

»jakim(kolwiek) obyczajem« = *occasione aliqua HistAl; qualiter Mącz; quibus moribus Modrz; qua ratione Vulg; quocunque a. quovis modo JanStat* (23): *LibLeg* 6/117v; *SeklKat* L2v; *HistAl* E2v; *GroicPorz* v v, dd4; 337c; *GórnDworz* D7; *RejPos* 282; *RejPosWstaw* 42; *ModrzBaz* 13v, 33, [38]v; *ZapKościer* 1579/2; *ReszPrz* 17; A Oznáymuię wam/ brácia/Ewangelią ktoram wam opowiedział/ [...] ielłi pámiętaćie iákim obyczaiem przepowiedálem wam/ chybábyście prozno vwierzyli. *WujNT* 1.Cor 15/2, s. 44; vłtáwiamy: áby zá wyłtępek y obowázek/ [...] kmieć czykolwiek/ álbo poddány nie był ciáżan/ álbo iákimkolwiek obyczaiem obowázan. *SarnStat* 656, 124, 854, 858, 871, 1024, 1166.

»jednaki(e)m (a. jednym), jednostajnym obyczajem« = *eodem modo Modrz* (12:1): *KromRozm III* Av; *GroicPorz* c2v; *OrzRozm* P2; Uno genere capere pisces, Iednákiem obyczáyem łowić ryby. *Mącz* 143c, 249c; *KuczbKat* 5, 345, 365; *ModrzBaz* 71, 81, 125v; Tež chcemy włzelkim łpofobem Dołtoienłtwá/ czći/ Vrzędy w źiemie Bełzkiéy iednołtáynym obyczaiem przy Práwiéłch y zwyczáioch ich/ [...] záchowác *SarnStat* 1054, 1214.

»jednanym obyczajem« (1): De piano causam aliquam cognoscere, apud Iurisconsultos, Króm połtępku práwnego/ Iednánym obyczáyem rzecz ktorą ołáđzić. *Mącz* 303a.

»kradzionym, kradzieźnym obyczajem« [*szyk* 3:2] (4:1): yakom ya iemv niehvkrathl obiczaiem kradzionem krowi czervoney *ZapWar* 1543 nr 2507, 1543 nr 2581; *Mącz* 141a, 476a; Práwá náłze ołáđziaią ony ná gárdło ktorzi cudze rzeczy kradźionym obyczaiem odeymuią [*qui res furto abstulerunt*] *ModrzBaz* 27v.

»krotkim obyczajem« (1): Byłali Ceremonia w ftarym kościele pomázować błótem/ [...] Toć krotkiem obyczaiem opowiem. *BialKaz* 246.

»kryjomym, skrytym obyczajem« (1:1): *LibMal* 1552/111; On fię wnetze porwał á fnu niezáluiąc/ áni pracey/ teyże nocy bez światlá/ bez wodzá/ vchodzył kryjomym y pokątnym obyczaiem *SkarŻyw* 244.

»ktorym(by)(kolwiek) obyczajem« = *quo modo HistAl, Mącz; qualiter HistAl.; aliquando, quonam modo, quo(quo) pacto Mącz; quacunque ratione, quovis modo JanStat* (98): *LibLeg* 6/115, 119; *ZapWar* 1548 nr 2667; *MetrKor* 37/2v [2 r.], 3v; *OpecŻyw* 82v; [ów młodzieniec] iął fobie rozmyflatz ktoremby obyczaiem mogł ku słuźbie pana Szcźęfcia przijdź. *ForCnR* B2v; *PatKaz* I 5v, 11; *FalZioł* II 10d, V 33v, 15v, 27; *BielŻyw* 5; Ktorim obyczaiem fen przychodzi. *GlabGad* L3v; *RejPs* 36; *ComCrac* 22 [2 r.]; *ConPiotr* 33; Przes to fłowo mechari rozumie fię wfzelki nieczifti cielefni grzech/ ktorym kolwiek obyczaiem bywa krom ftanu małżeńfkiego *SeklKat* K; Alexander thedy mylił ktorymby obyczaiem mogł miálto zburzyć *HistAl* C, C7, L2; Niechceć Chriftus aby się go kto przął ktorymkolwiek obyczaiem/ téż ani wfly *MurzHist* G2, C2v, L3v, 02; *KromRozm* II g4, 12v, n2; *KromRozm* III H, L2v; *GliczKsiqż* N5, N5v; *GroicPorz* A4v, k3, m3v, mmv, nn4v, fv; *KrowObr* 184; *UstPraw* Hv; *BibRadz* Ios 23/2; *BielKron* 69, 100v, 107v, 108, 116 (14); *GrzegRóżn* D3v; *KwiatKsiqż* Bv, D3v, 03v; Qua ratione amisisti, Iákos zgubił/ albo któremeś obyczáyem zgubił. *Mącz* 334c, 340b, c, 344b [2 r.], 390d; *SienLek* 29v; *GórnDworz* H3v; *GrzepGeom* H3v; *RejPosWiecz*² 92v, 93; *BialKat* 306, 353v; *KuczbKat* 285; *BielSpr* 57v, 58, 60v; *WujJud* 101, 251v; *RejPosRozpr* c2, c4; *GostGosp* 38; *WujNT* 520; *SarnStat* 83, 171, [630], 656, 665 (13).

»kupnym, targownym obyczajem« = *ex empto Modrz* (1:1): Kościelna teź kárność [!]/ niedopuszczá kupowác Duchownego chlebá/ y ma to zá wielki wyftępek/ iefliby kto targownym obyczaiem pieniądze dawał [*ex pacto numeret pecuniam*]/ áby do Duchownego chlebá [...] przyść mogł *ModrzBaz* 6v, 48v; [Ta wieś ma włók osiadłych 23 1/2, między któremi jest włók 7, którże [!] trzyma p. starosta łomzieński obyczajem kupnem od Błędowskiego *LustrMaz* II 66].

»obyczajem ludzkim, człowieczym« = *humanum, secundum kominem Vulg* [szyk 9:5] (13:1): *Leop Rom* 3/5; Obyczaiem człowieczem tu Bog mowi dla mdłości náfzey. *BibRadz* I 5b marg, I 12b marg; *WujJud* 175; w cieie żyć: [...] nic innego nie znaczy/ iedno człowiekiem być: oczymá cielefnyimi widzieć: y obyczaiem ludzkim cielefnyim iáko ludzie cierpieć *CzechRozm* 39; *SkarJedn* 56; *KochOdpr* B4; *CzechEp* 176; *NiemObr* 113; nie tylko nie obcuie z námi ludzkim obyczaiem; ále áni iest widomie z námi. *WujNT* 114, 114, *Rom* 6/19; *PowodPr* 22; *SkarKaz* 485a.

»łaskawem obyczajem« (1): A łáfkáwem obyczaiem náuczafz [*Diriget mansuetos in iudicio Vulg Ps* 24/9] iákobichmy mieli nawífem miáry vzywác *RejPs* 36.

»miernym obyczajem« (5): mocz te⁸⁰ korzenia iefth wyfułzaiącza miernym obyczaiem *FalZioł* I 71d, I 73d, II 10a, III 6b, 16d.

»niejakim, niektorym obyczajem« = *quodam modo Mącz* (3:3): *OpecŻyw* 33v; Głupi człowiek iest troiaki, Pirwfzi był Adam który nieiakim obyczaiem zaprzáł fie pana Boga *WróbŻołt* E; Ma teź ciáło przepuścic niektorym obyczaiem *SienLek* 117; *Mącz* 344a; *KuczbKat* 180; *WujNT* 620.

»niezmyślonym obyczajem« = *szczyrze* (1): A tak gdyżzechmy wżycy powinni Pánu Bogu cześć y chwałę dáwać/ poddáváiác fię niezmyślonym obyczáiem woli iego świętey [...] tedy [...] *BibRadz* *5.

»nocnym (a skrytym) obyczajem« (4): powyedział ze od pyotrka nyeyakyeego splewiłk Nocnym a skrithym obyczayem oney [*pszenice*] doftal *LibMal* 1552/171, 1544/80v, 1549/150v, 1554/186.

»nowym obyczajem« = *novo modo, nove Mącz* [*szyk 10:1*] (11): *OpecŻyw* 70v, 93v; rozlicznemi i nowęmi obyczaiami a zdradami v ładow rzeczy íprawowál *MurzHist* L4, Bv; *KromRozm III* A8v, F2; *Mącz* 25 1c, d; *BielSpr* 44v; Dwie woycze z łobą czynią obyczáiem nowem *KochProp* 10; *WujNT* 837.

»obcym obyczajem« (1): Ornatus in peregrinum modum, Vbrány obcym obyczáyem. *Mącz* 269b.

»obłędliwym obyczajem« (1): ácz yednego práwego bogá wyznawáya/ ále fy obłędliwym yákim obyczáyem á ípołobem w wyznawányu/ wzywányu/ y chwale yego/ [...] íprawuýa. *KromRozm III* A6v.

»odmiennym obyczajem« (1): Y owfzem w Greckich Kościelech/ roznym y odmiennym obyczáiem mowienia/ to słowo opulzczone bywa *KuczbKat* 125.

»opacznym obyczajem« = *na odwrót* (1): Co fię iednák dżis opácznym obyczáiem czefto kroć v nas dzieie [*Quod contra fit hodie plerunque*]. *ModrzBaz* 86.

»opisującym obyczajem« (1): Paraphrasticos, Szerfzym opifuyącym/ omawiáyącym obyczáyem. *Mącz* 277b.

»osobliwym, osobnym obyczajem« (12:2): kázda náuká y rzemyeflo ma nyektore słowá wáfne/ nyektorych też póspolitych roznym á ołobliwym słwym obyczáyem vżywa *KromRozm II* n4, q3; *KromRozm III* F2, F8; *RejPosWiecz*² 94v; to co Piotr Apoftól Chrześcíjanom przywłázcza/ [...] ołobliwżym v wáfnieyżym obyczáiem sługom Kościelnym należy. *KuczbKat* 240. 240; *RejPosRozpr* b3; *CzechRozm* 33; *WujNT* 453; *WysKaz* 47; *SarnStat* 270, 1025; *SkarKaz* 454b.

»pewnym obyczajem« (2): Wkázdym píłmie wielé na tym náleży/ aby kázde słowo było czytáno i pífáno/ nie iako tako/ ale pewnym obyczaięm *MurzOrt* B; *KuczbKat* 5.

»pijanym obyczajem« (1): Temulenter, Piyánym obyczáyem/ opiwłzy fie. *Mącz* 444a.

»podobnym obyczajem« (1): Ieśli Pan Chriftus byłby tylko przez łáłkę słnym Bożym/ tedy iáko onego/ tak Anioły y pobożne ludżie/ ktorzy też podobnym obyczáiem łá słnami Bożymi/ muśielibyłmy chwalić *CzechEp* 195.

»pokątnym obyczajem« (3): V Ziemiańftwá ieft ten obiczaj dzyecyom rzádzić á chowác bákálarzá/ ktori domá pokątnem obyczáiem ćwiczy á vczy dzyatki *GliczKsiąż* K3v; *BielSpr* 41; *SkarŻyw* 244.

»porządnym obyczajem« (1): ABy woyná porządnym obyczáiem odpráwowána byłá/ tedy ku obronie Królestwá á nie ku íkázie ma bydż. *SarnStat* 423.

»pospolitym obyczajem« [*szyk 5:1*] (6): *PatKaz III* 138v; troia póspolitym obyczaiem przyprawiona vrinę pobudza *FalZioł* I 57b; *RejPosWiecz*² 94v [2 r.]; wżákże oni/ co rzeczy święte popifáli/ póspolitym obyczáiem mowienia/ to słowo ku onemu tylko pomázaniu przypifowáli *KuczbKat* 150; *SarnStat* 1025.

»obyczajem (po)zwierzchowym« [*szyk 1:1*] (2): Moyżelż/ on lud gruby/ zwierzchowym obyczáiem rzádzác/ y ceremoniami po wíętfzey części ćielefnymi/ w zwiáłku zgody záchowywał *NiemObr* 8, 35.

»pożytecznym obyczajem« (1): przez ten nachwalebniejszy Sákráment Ciála y Krwie twoiey/ w którym Boftwu y Człowieczeństwu twemu/ przedziwnym/ ále nam pożytecznym obyczáiem zákrytemu/ powinna cześć y chwałę oddawamy *LatHar* 242.

»prawnym obyczajem« (2): Iesli nie wierny do vrzędu świetkiego w doległościách fwych prawnym obyczáiem wciekác ma. *CzechRozm* 246 *marg* [*idem*] *4v.

»prostym obyczajem« (2): wielkich powaznych a Gruntownych rzeczy próstem obyczáyem was wczę *RejKupSekl* a3; *GrzepGeom* O4v.

»przeciwym obyczajem« = *na odwrót; e contra, econtra, econtrario Vulg* [szyk 26:1] (27): *FalZioł* IV 52b; Czemu wino mocne szkodzi mozgowi ale zdrowe żołądkowi, gdyż wino lekkie ma nie przeciwym obyczáiem. *GlabGad* H2, D7, 18, N7v; *KłosAlg* G4v; *MurzNT* 61; *GrzegRóżn* H3v, Kv; *WujJud* 16v, 45v; *SkarJedn* 26; *SkarŻyw* 212; *StrykKron* 1, 110; *WerGość* 203; Iáko dobry żywot duchownych bárzo wśzytkich buduje/ [...] ták przeciwym obyczáiem/ życie ich niepobożne/ wielu ludzi gorŹy *WujNT* 21, 115, 2.*Cor* 2/7, *Gal* 2/7, 1.*Petr* 3/9; Ze kto ieft mądry/ ten fię boi Pána Bogá/ y przeciwym obyczáiem/ któ [!] nie boi Pána Bogá/ ten teŹ ieft prawdziwie mądrym. *WysKaz* 3, 9, 42; *SarnStat* *6, 236; *PowodPr* 31.

»obyczajem przygodnym« (1): Gdy kto którymkolwiek obyczáiem przygodnym ítráci lifty na imienie KroleŹtwa/ tákí ma powiedzyeć Woiewodzye y StároŹcie niŹ rok wynidzye *UstPraw* Hv.

»przyrodzonym obyczajem« = *naturaliter Mącz* [szyk 5:2] (7): [*Maryja*] zadania a zyeuy obyczáyem przyrodzonym yefth począta *PatKaz I* 17; *PatKaz III* 138v; *FalZioł* V 16b, c; *Mącz* 241d; *RejPosWiecz*³ 96v; Pan Chrístus oboię tę chorobę vzdrawia: ktoreyby żaden lekarz przyrodzonym obyczáiem zleczyć nie mógł. *WujNT* 252.

»obyczajem [komu] przysłusznym« (1): mi teŹ kazdemv obiczáyem yemv przisłusznim zachowacz sye bedziemi *LibLeg* 11/33v.

»rownym obyczajem« = *tak samo* (1): Parem gratiam referre, Równym obyczáyem oddać. *Mącz* 276d.

»rozmaitym, różnym, rozlicznym obyczajem« [*w tym: pl* (11)] = *vario modo Modrz, JanStat, JanPrzyw; diverso modo JanStat* (29:8:3): *FalZioł* V 29; wŹzakoŹ tu moŹe być roznoŹć Źzkodzenia rozdzielona, iŹ rozmaitym obyczáiem moŹe nie czo zaŹzkodzić. *GlabGad* K3v; Zabicie bywa roŹmaitym obyczáiem/ naduszy/ na cieie/ vlbo [!] teŹ naŹlawie. *SeklKat* I2v, I4v; *MurzHist* L4; *KromRozm II* 7/n4; *KromRozm III* H8v; Dług rozmaitym obyczáiem Źye rozumie. *GroicPorz* oo, r2, v4v; NáviedziłeŹ Źiemie y nápoileŹ iá/ rozlicznym obyczáiem vbogáciłeŹ iá [*multiplicasti locupletare eam*]. *Leop Ps* 64/10; *OrzList* a4; *BibRadz II* 133a *marg*; *BielKron* 260v, 447, 460; *SarnUzn* B2v; *SienLek* 28, 32, 54; *HistRzym* 128; *RejPos* 325v; *KuczbKat* 80, 125; *BielSpr* 10, 44v, 49; *Strum* G3v; *ModrzBaz* 107v; *SkarŻyw* 557; *LatHar* 131; *SarnStat* 116, 236, 553, 559, 605 (8); *GrabPospR* M.

»sieczonym obyczajem« (1): zá fromotę tho Źobie pierwey mieli Źtychem bić/ iedno Źieczonym obyczáiem *BielSpr* 51.

»sklepiстым albo załomionym obyczajem« (1): Fornix, Skliep/ y wŹzelákie budowanie sklepiстым/ álbo załomionym obyczáyem budowáne. *Mącz* 134c.

»słusznym obyczajem« = *debito modo JanStat* [szyk 13:1] (14): *FalZioł* V 2, 16b, 21a, b, 22c; *LibLeg* 7/34; Zowiem ten dzień flufłnim obyczajem/ niedziela/ to ieft niedzialanie *SeklKat* G; *SkarŻyw* 164; *NiemObr* 23; dziećci nie gwałtem/ obychodzić fie máią z rodzicámi íwémi/ ále obyczáiem flufłnym máią dochodzić częśći íwéy. *SarnStat* 1160, 578, 683, 1014, [1023].

»srogim, straszliwym obyczajem« (1:1): ná ítrofárze należy/ [...] wyftępne/ áby słowy/ ábo iákim ínfzym íróżfzym obyczáiem karáli [*aut verbis, aut ratione severiore castigare*] *ModrzBaz* 33; *SkarKaz* 5a.

»starym, staroświeckim, starodawnym obyczajem« = *prisce Mącz; more antiquo JanStat* (2:2:7): Iachanie na woynę, ma bydz ftarym obyczajem wStatuczic opyłanym *ConPiotr* 32; *BielKron* 283; *Mącz* 322c, 465a; *SarnStat* 409.

»swym (a. swoim) obyczajem« [szyk 28:3] (31): A ieftlibymu [!] przyfzły fuchothy thedy máią być leczone obyczáiem íwogim. *FalZioł* IV 36c; *GlabGad* Pv; *RejPs* 153; *KromRozm II* n4, q3; *KromRozm III* F2, F8; *Diar* 52; przyfiegáli też y Tátárowie íwoim obyczáiem ná ízáble *BielKron* 400v; Maurowie też fwoim obyżaiem fie nofzą w dlugich ízáćiech. *BielKron* 453v, 9, 15v, 213, 232v, 251 (15); ále oni obyczáiem fwoim chcą mowić á nie iednáko rozumieć/ to ieft/ áby ináczey słowa brzmiály/ á ínfza rzecz znáczyły. *GrzegRóżn* H3; *BielSpr* 62; *SkarŻyw* 52; *LatHar* [249]; *WujNT* 559; *SkarKaz* 39a, 156b, 455b.

»szerszym obyczajem« (1): *Mącz* 277b cf »opisującym oby«.

[»obyczajem ślachtetwa«: Ziemiańin Grocholski w tej wsi ma rolej część z dawna obyczajem ślachtetwa *LustrMaz* M58.]

»obyczajem świeckim« [szyk 1:1] (2): *OpecŻyw* 95v; Tákżeć y Bífkupi náfzy nie świeckim obyczáiem/ ále iáko páłterze nád kośćiołem przodkuią. *WujJud* 125.

»takim, takowym obyczajem« [*w tym w konstrukcjach: opis obyczaju + takim obyczajem* (13), *takim obyczajem + opis obyczaju* (6), *takim obyczajem jako [kto]* (1), *takim obyczajem, iż* (1)] = *tak; continentem ita HistAl* [szyk 20:1] (12:9): *MetrKor* 2, 2v, 4v; takim obyczáiem rodząc fie dziećię/ żywo y z matką zołtaie. *FalZioł* V 16d; pierwey ie vpiecz małz takowem obyczáiem Wezmi bochen chleba ciepłego [...] *FalZioł* IV 35b, IV 31b, 42b, 45d, V 2; *HistAl* F7; *Mącz* 160d, 466a; *GrzepGeom* K4, 03v; *RejPosWiecz*² 92v; tę ípráwę takim obyczáiem czyńcie/ iáko ia. *BiałKat* 343v; *BielSpr* 70; *SkarJedn* 259; *SkarŻyw* 235; *ZapKościer* 1581/19v; *SarnStat* 1049.

»takim obyczajem« = *tak rozumując* (1): áni práwo Boże tego nie vczy/ áby ieden Pan był świecki wftytkiego Chrześćiańftwá: Bo takim obyczáiem Korona Polfka z íwymi Krolmi od tyle íet lat w grzechuby byłá/ iż Cefarzow Chrześćiańfkich nigdy nád íobą nie miála *SkarJedn* 202.

»testamentowym obyczajem« (1): *Tabulae, subintelliguntur Testamenti, Prziwiley/ zapis á odkazánie ymienia Teftámentowym obyczajem. Mącz* 438a.

»tym obyczajem« [*w tym w konstrukcjach: opis obyczaju+tym obyczajem* (220); *tym obyczajem+opis obyczaju* (156); *tym obyczajem, aby [w tym: z odcieniem celowym* (28)] (31); *tym obyczajem, iż* (22); *tym obyczajem jako [kto]* (17); *tym obyczajem, jeśli [z odcieniem wa]runkowym* (7); *tym obyczajem, jakoby* (4); *tym obyczajem, iżby* (4); *tym obyczajem, że* (4); *tym obyczajem, aż* (1); *tym obyczajem, by* (1); *tym obyczajem, co* (1)] = *tak; hoc modo HistAl, Mącz, Modrz, JanStat; huius modi HistAl, JanStat; hac*

*lege Mącz, Calag; hac ratione Mącz, Modrz; hunc modum, ita, isto modo, sicquam, tali modo HistAl; ea condicione, ea lege, eo a. hoc pacto, istac (modo a. ratione), more Mącz; hac conditione Calag; hinc Modrz [szyk 467:1] (468): ForCnR B4v; PatKaz I 9; PatKaz III 94v [2 r.]; A gdy by thim obyczayem wyrozumyal wolya Czełzarfka przełz bałze thedy powyefz ze tho małz odnyefcz krolyowy yego. M. panu swemu *MetrKor* 38/502; EPitimum iefł ziele ktore we włofzech roicie, á rołcie tym obyczaiem iakoby kania przedza *FalZioł* I 50a, I 1b, 2a [2 r.], b, 3b, c (94); *BielŻyw* 107, 112; *GlabGad* H3v, 16, K8, L7, L8 (8); *MiechGlab* 6; *KłosAlg* A4v, E3; ymyal Cefarz dołicz mysly zlych nathą vboğą zyemyą, bo chcial połthavicz wnyey Sandziaky, alye thym obyczayem nyemogl wnyey posthawicz Sandzyakow, ysz panow wliłthkych, wyedno myałtho sgromadzicz aby ye posczynal nyemogl *LibLeg* 6/190v, 6/190v, 191, 7/41, 11/161; *MetrKor* 59/ 76; *WróbŻołt* 17v; *LibMal* 1544/84, 85v [3 r.], 86, 1545/97, 1546/122, 1548/138v; *ConPiotr* 30v; *SeklWyzn* b3; Alexander wziąwłzy liłt czytał gi vłmiecháiac fie/ y odpowiedział przez liłt Dariufowi tym obyczaiem. Alexander łyn Filipow y Olimpiey krolowej Dariufowi krolowi Perskiemu mowiac przikázuiemy. *HistAl* E6v, C, C5, C6v, C7, C7v (15); *MurzHist* C; *KromRozm III* D8, 14; *Diar* 52, 94, 95 [2 r.]; *GliczKsiqz* C4, H7, K6v, L6v, O, O5v; *GroicPorz* n3v, v3v; *KrowObr* B2v, B4, 28, 111v, 137; *UstPraw* F4, Hv, 14; *OrzRozm* Rv, V, V3 [5 r.]; A ná prołte trábieńie będyze fie lud łpołu włyzytek łchodzil. Synowie Aaronowi będa trábić/ á będyecie fie obchodzil tym obyczaiem ná wieki. *BielKron* 39v; [*Rodzice Polikseny*] Powiedzyeli łługom iego [*Achillesa*] iż to chca vczynil ná żądanie iego [*dać mu córke*] tym obyczaiem/ iefli precz Greckie wołfko odciągnie *BielKron* 58; Frederyk poiman/ á był w więzyeniu dwie lecie/ potym pułzczon tym obyczaiem/ áż przyrzekł Cefarłstwo pułcił. *BielKron* 186, 3v, 6, 15, 20, 20v (145); *KwiatKsiqz* P4v; Do tibi ea condicione ut reddas, Dawamcy tym obyczayem abyś wrócył. *Mącz* 63a; Aversione vel per aversionem aliquid emere, Tym obyczayem co kupic yzby łzkoidá tegobyła ktory kupuye *Mącz* 487b, 77d, 113c, 126b, 175a, b [3 r.] (20); *SarnUzn* C6; *SienLek* 91, 123v, 162v, 182v, 191; Ty dwie Figurze/ poniewaz nieprołte káty maia/ nie mogą być pomięrzóné tym obyczaiem/ iako Kwadratowa y dlugięgo Kwadratu Figura. *GrzepGeom* F4, H3v, K2v, K3v, 03; *HistRzym* 70, 119; A gdj będyecie tym obyczaiem do mnie podnołć ręce wálze/ mułzę lie do was tyłem obrocił/ á nie wyłłucham was: ábowiem tym mię vbłagác chcecie/ á ręce wálze pełne łą krwie. *RejPos* 32v, 226; *RejPosWiecz*² 91 [2 r.], 91v [3 r.], 94v [2 r.], 95; *BialKat* 173v; *BielSat* D3v; *GrzegŚm* 36 [2 r.]; *KuczKat* 95, 105, 175, 200, 320 (7); Tákze też y v Greko w/ byli Vrzednicy y Sprawce tym obyczaiem rozdzieleni w wołfće/ aby s nich kády łwe⁸⁰ vrzedu był pilen. *BielSpr* 29, 1v, 5, 6, 6v, 11 (40); *WujJud* 38, 85v, 96, 101, 135v; *WujJudConf* 191v, 260v; *RejPosRozpr* c2v; *RejPosWstaw* [41²], [110²], [110²]v [2 r.], [110³], [110³]v; Táz Bláłzka ma być odważóna [...] A to tym obyczaiem: połtáwiłzy Cérkiel ná dole ná dluzym [!] kóńcu Bláłzki/ mięrzze wzgóřę do obudwu vłzek áže łye zgodzą równo vłzka v Bláłzki. *Strum* B4v, B2, B3, C2, M4v; *BudNT przedm* a2, b6; *KarnNap* G; *ModrzBaz* 8, 36, 64v, 83, 91, 126; *SkarJedn* 77 marg, 259; Mit dem Bedinge. Tym obowiałkiem. Tym obyczaiem. Hac condicione. <Hac> lege; *Calag* 352a; *SkarŻyw* 211, [282]; *ZapKościar* 1580/6; ziechał fię Witołd z Iágiełem Krolom Polłkim w Przemyłlu/ y tázme łtánowienie z łobą vczynili tym obyczaiem/ Iefliby Witołd dzieci nie miał/ á Iágieło miał/ tedy Dzieci iego ná Koronie Polłkiey/ y w wielkim Xięłtwie Litewłkim pánowác miały *StryjKron* 512; *CzechEp* 46; *KochSz* C2; *ReszList* 167;*

ArtKanc F6v, N7v; *BielRozm* 30; *LatHar* 78; Ale iefli Szláchćic tym obyczaiem tego nie dowiedźie/ nie może chłopá w kaźń przerzeczoná wdác. *SarnStat* 619, 89, 103, 344, 408, 461 (13); *SkarKaz* 552b.

»tym, tymże obyczajem« = *tak rozumując* (31:1): Ale takowe wftawy niemaia obwięzować/ fvmnienia lvdzkiego/ chocż teź wedłvg czałv/ albo miełcza/ będą opvłzczone [...] bo by tym obyczaiem grzełzyli łmiertelnie/ ktorzy by ie opvłzczali *SeklWyzn* c3v; Tymći by obyczáyem y żydowye dobrze vczynili/ iż páná Kryftuía o śmyerc przypráwili/ przez ktorá my zbáwyenye mamy. *KromRozm I* L2v, C3v; *KromRozm II* m; Ná tymeś był łtánáł/ vkazawłsy porzádek ápoftolłki kołcyołowi zołtáwyony/ iż gđzye go nie máłz/ tám nye yełt kołcyoł boży. Tym obyczáyem v Grekow y Ruśi byłby práwy kołcyoł. *KromRozm III* L4, D6v, 18v; Iefli łie dla tego Akolitowie łtawiaia fwiátłościá/ iż łwiece nołzá/ zapaláia/ y łtawiaia/ tedyć tełz y Zydowie/ y pogáni/ tym obyztaiem fwiátłościá będą? Bo tełz łwiece w łwych kołścielech nołzá/ zápaláia/ y łtawiaia. *KrowObr* 122, 18v, 19, 23, 56v, 69v (22); *SarnUzn* H4; *RejAp* 66; *CzechRozm* 156.

»tymże (teź) obyczajem« [*w tym: tymże obyczajem, jako* (5), *tymże obyczajem, co* (1)] = *tak samo; itidem, similitudinis* *Mqcz; eodem modo* *Modrz; pari modo* *JanStat* (119); *MetrKor* 40/816; *LibLeg* 6/78, 158v; *FalZioł I* 105d, V 23d, 34 [2 r.], 73v, 89v, 114; *GlabGad* C2v; *ComCrac* 15; *KromRozm II* a2v, i, m3v, r3v; *KromRozm III* B7v, M3v, P5; *Diar* 96, 97; *GliczKsiąż* N; co gdy mu [sądowi miejskiemu] będą łkazano/ tedy połtápi dáley tymże obyczaiem iáko wyłzłzey nápiłano przy Burgráblłkim Sądźie. *GroicPorz* 1v, 1v, qv, v v; *KrowObr* 29, 39v, 44, 47v, 92v (7); *Leop Ex* 26/3; *UstPraw* Bv, E2; *OrzRozm* E4; we włzytki dzwony zadzwoniono/ ná włzytkich wieżách trábiono/ w bębny bitho/ thák iże od brzmienia onych głólow práwie miáłto drżáło/ thymże obyczaiem iefł zwyczáy koronę witác. *BielKron* 328v, 33v, 37, 37v, 38v, 108v (9); *GrzegRóżn* D2, D2v; *KwiatKsiąż* 02; 175d; *OrzQuin* Z2; *SienLek* a4v, 38v, 42, 59v, 158, 16 *WGrzepGeom* F F2, G4v, H2, H3 (7); *RejPos* 153v; *RejPosWiecz*² 91v, 92; *RejPosWiecz*³ 96v [2 r.]; *BiałKat* 351; *BielSat* N2v; Boię łie o was/ bym nieprácował miedzy wámi dáremno. Tymże teź obyczaiem do Kolofenłow piłal. *KuczbKat* 295, 105, 220, 395, 425; *BielSpr* 74; *RejPosRozpr* b3v [2 r.], b4v, c, c3; *RejPosWstaw* [21²]v, [41²], [41⁴]v, [110²], [110³]; *BudNT przedm* a2v; *CzechRozm* 202v; *KarnNap* E4; *ModrzBaz* 81; *ModrzBazBud* π5; *SkarJedn* 48, 61; *SkarŻyw* 253; *ReszPrz* 19, 34; *BielSjem* 38; połwiącáno ie [dyjakony] przez kłádzienie rák Apołtolłkich/ tymże obyczaiem/ ktorym y Biłkupy y káplány Potym połwiącáno. *WujNT* 419; *WysKaz* 25, 26, 27, 32 [2 r.]; *SarnStat* *6, 194, 458, 618, 669 (14).

»uproszonym obyczajem« (1): *Precario* – *Vprofzonim* obyczaiem. *Calep* 846b.

»uroczystym obyczajem« (1): Pogáni ná wielu mieyfcách Chriřtuía/ Piotrá y Páwłá wełpołek málowáne widźieli: bo załługi Piotrá y Páwłá/ dla tego że iednego dnia mękę podiėli/ vroczyřty^m obyczaiem w Rzymie łwięcá. *WujJud* 52.

»węłłowatym [= *zwięzłym*] obyczajem« (1): *Abowiem* od łádow práwie odrzuczona iefł/ kiedy nieuřtawiczną oraciá ale *Dialectiki*/ to iefł węłłowatym obyczaiem wełpołek przywiódłzy wftawy ku łprawie włpor bywa *KwiatKsiąż* 1v.

»własnym [= *włáściwym*] obyczajem« (2): *Translatio* ... vżywanie słów włánych nie własnym obyczajem. *Mqcz* 124c; *KuczbKat* 240.

»wojennym, utacznym, walecznym obyczajem« = *bello Mącz* [szyk 10:1] (9:1:1): *LibLeg* 11/63; *ZapWar* 1545 nr 2646; izby zaden w zebraniw iedno fluzebniki fwemi wławnemi a nie zrotami abo z woifkie^m walecznem obyczajem przyftroyonem nielmial [...] i z Ziemie wiiedzicz *ComCrac* 13v; *Modo a nostris imperatoribus subacti, modo bello domiti* [...] Iuż od náfzich Hetmánów woyennym obyczáyem podbici, Iuż woyną wśmierzeni *Mącz* 227d, 315d [2 r.], 330a, 358d, 478b; *SarnStat* 131, 132.

»wszelakim (a. wszelkim) obyczajem« = (*in omni modo PolAnt, Mącz, omnifariam, omni ratione, quoquomodo Mącz; per omnem modum Vulg* (43): *MetrKor* 34/268; *OpecŻyw* 19; hanyż włzelkim obyczaiem pożywany/ tak z winem albo z wódką piołynową/ y też włofkie⁸⁰ kopru, Albo tak iedzony/ odpądza kłocie. *FalZioł* V 85, I 8c, 128d, III 13a; *LibLeg* 10/114; *SeklKat* 12v; *MurzHist* E2, E3v, V v; *KromRozm III* A7, B2, M8v; *Diar* 75; *KrowObr* 41; Wiemać ieft tá mowá y włzelákim obyczaiem godna [*omni acceptione dignus*]/ ábyfmy iá przyięli/ iż Kryftus Iezus przyfzedł ná fwiát áby grzełzniki záchował *BibRadz Tim* 1/15, II 14v *marg*, 2.*Thess* 3/16; *BielKron* 199; *Mihi molesta est quoquomodo, i Włzelákim mie obyczáyem mierzi Mącz* 344b, 24d, 228a, 263c; *GórnDworz* C5v; *RejPosWiecz*³ 99; *KuczbKat* 315; *WujJud* 11, 241 v; *WujJudConf* 114; *RejPosWstaw* [41⁴]v; *BudBib* A2v; *BudNT przedm* 5a; *KochPs* 52; *SkarŻyw* 230, 318; *StryjKron* 737; *ReszHoz* 136, 140; *WujNT przedm* 3, *Rom* 3/2, s. 718 *marg*; *SarnStat* 869.

»(nie) wymyślonym obyczajem« [szyk 11:4] (15): a thego prozen bycz nyemam zadnym wymyfllyonym vbyczayem [!] ałz bych był pyerwey przepułczon przełz yego krolyewłką myłofcz *MetrKor* 34/268, 34/268, 37/2 [2 r.], 2v [2 r.], 3v [2 r.], 4; *ZapWar* 1549 nr 2662 [2 r.], 1550 nr 2676; *RejPos* 131v, 187v; *GostGosp* 38.

»wysokim obyczajem« (1): *Authomatice, excellenter, wysokym obiczayem BartBydg* 24 Ib.

»obyczajem zastawnym« [szyk 1:1] (2): Téż wftáwiámy: iż miełczánóm y prołtym ludzióm zkądkolwiek będącym/ miáłteczek/ wśi/ Folwarków práwu Ziemłkiému podległych/ kupowác/ trzymác/ pośiádać ná wieczność y záltawnym obyczaiem [*obligatorio modo JanStat* 1031] nie ma byđ wolno *SarnStat* 931, 1255; [którą połowicę [wsi] pan ciechonowski trzyma obyczajem zastawnym. *LustrMaz* II 32].

»zdrowym obyczajem« (1): Z Piłmá ále zdrowym obyczaiem^m zrozumianego/ á nie sfáłfzowánego włzelkiey prawdy dochodzić mamy. *WujJudConf* 29v *marg*.

»złym obyczajem« (4): pan bog nas samich y náfze zyemye pokaral włzitkymy zlimy obiczaymy yako głodem thak thes woyną *LibLeg* 10/62v; *SeklKat* L2v, M4, N2.

»znośnym obyczajem« (1): *Tolerabili conditione transire, Znośnym fie obyczáyem s kim rołpráwić/ zgodzić. Mącz* 457b.

»zwykłym (a. zwyczajnym) obyczajem« = *moribus usitata Modrz; de more JanStat* [szyk 17:6] (23): *ZapWar* 1549 nr 2657; *Diar* 79; *LubPs* V4; A ták náfziutrz ráno kiedy ofiáry zwykłym obyczaiem íprawuiá [*Et fuit in mane quando offertur sacrificium*] przyfzły wody drogá od Edomłkiey ziemie *BibRadz* 4.Reg 3/20; *WujJudConf* 227; *CzechRozm* 128; *ModrzBaz* 85; przyięgáli też Połłowie Tátárfcy zwykłym obyczaiem ná Száble gołe *StryjKron* 682; *GórnTroas* 13; wybieránié ich [pisarzy

ziemskich] zwykłym obyczajem ná Woiewodę y ízláchtę niech przypádnie. *SarnStat* 745, 6, 12, 384, 435, 728 (14).

»żadnym obyczajem« = *nulla ratione Mącz, Calag, JanStat; nullo modo HistAl, Mącz, Modrz; nullatenus HistAl, JanStat; neutiquam, nunquam Mącz, Calag; ullatenus HistAl; aliquo modo, nullo pacto JanStat* [szyk 263:2] (265); *MetrKor* 34/268, 37/2 [2 r.], 2v, 3v [2 r.], 4, 40/814; *bes tich pol* poddany náfchi obicz sye zadnim obiczayem niemogá dla ziwnoŃczy swey y ítatkow swoych *LibLeg* 10/70v, 10/98v, 11/27, 58v [3 r.], 72v; *ZapWar* 1549 nr 2662 [2 r.], 1550 nr 2676 [2 r.]; *OpecŻyw* 101v, 111, 117; *ForCnR* A3, Cv; *HistJóz* A3; *FalZioł* I 59c, III 26d, IV 51c, V 34v, 52v; *BielŻywUng nlb* 3, 134; *KłosAlg* F2; *ComCrac* 15v; *SeklKat* Q3; *HistAl* A4v, A6v, A7, B2v, B3 (38); *LubPs* H3 [2 r.], Y3 marg; *GroicPorz* i4v; *KrowObr* 28, 69, 77, 177v; *UstPraw* B3, D4, K2v; *RejZwierz* 19v; *BibRadz* 2.Esdr 6/11; *OrzRozm* Q2v; *BielKron* 5v, 15v, 16, 64v, 194 [2 r.], 274v, 323; *GrzegRóżn* M4; *KwiatKsiąż* E2v; [2 r.]; *Neutiquam officium esse liberi puto, postulare Zadnym obyczáyem to* dobrze vrodzonemu nieprziŃtoyi. *Mącz* 115d; *nullo modo possem. Zadnym bych íe obyczáyem nie* mógl obyć *Mącz* 12ld, 89a, 96b, 153b, 158d, 23lc (23); *OrzQuin* Pv, T; *SarnUzn* B2v; *LeovPrzep* a3v; *RejAp* 29v; *GórnDworz* 07v, Q2v, Bbv; i *HistRzym* 26v, 93, 108, 128v; *RejPos* 14, 15v, 33v, 55, 131v [2 r.] (38); *RejPosWiecz*² 95; *GrzegŚm* A3; *KuczbKat* 200, 230, 345, 350, 370, 415; *RejZwierz* 9v, 11 v, 31, 45, 56 (24); *WujJud* B, 2, 30v; *WujJudConf* 44v, 183, 184v, 190; *RejPosRozpr* b3v; *RejPosWstaw* [41⁴] [2 r.], [110²]v, 143v; *Strum* G2, G4, K4v; *CzechRozm* 141v, 163, 179; *ModrzBaz* 66v; *Calag* 355b; *SkarŻyw* 445; *KochDz* 107; *KochWz* 140; *KochWr* 32; *Phil* I; *KochPij* C2; *Anc/zlp* 8; *WujNT* 22, 38, 517, 773, 845; *WysKaz* 19; rodzice iego nie będą powinni zá ón dlug/ áni żadnym obyczajem máią byđż ábo mogá przypędzeni ku płacéy. *SarnStat* 706, *6, 113, 117, 152, 185 (33).

Szeregi: »obyczajem i drogą« (1): ná co nam też Polakom pewnie przyydzíe/ tymże obyczajem y drogą/ ná co y Czechom było przyŃzłó. *OrzQuin* Z2.

»obyczajem i formą« (2): A íeŃli kto niezwyčajnym obyczajiemy formą [*vero alia inusitata forma JanStat* 280] zechce od rzemieŃniká co mieć/ ono niech ták płáci/ íako z rzemieŃnikiem będzie mógl zmówić. *SarnStat* 287, 270.

»obyczajem i (albo) kstałtem« (2): *KrowObr* 144; Nove, Nowym obyczáyem áłbo xtałtem/ Nowym ípofobem. *Mącz* 251d; *RejPosRozpr* e2v.

»żadnym obyczajem, żadną miarą« [szyk 1:1] (2): *Mącz* 246c; gdyż íe żadną miarą, żadnym obyczajem nie zmiesćí, áni wybuduie wŃzytká máteria Státutowa *SarnStat* *6.

»obyczajem i obowíazkiem« (1): A to [...] wiŃcić fobie máią obyczajem y obowíazkiem opifány w Przywilein [!] *Alexándrowym SarnStat* 1014.

»obyczajem i porzádkiem« [szyk 1:1] (2): A Sády ZiemŃkié w KŃŃŃtwách przerzeczonych ná potym porzádkiem y obyczajem máią byđż íprowowáné. *SarnStat* 1212, 302.

»obyczajem i prawem« (1): będą powinni tákowyż pobór kmiećie KŃŃŃtw prerzeczonych íednákimże obyczajem y prawem z inémi króleŃtwá náŃzego poddánemi płácić/ y wydávác. *SarnStat* 1214.

»sposobem i obyczajem« [szyk 11:8] (19): *LibLeg* 6/115, 119; *ZapWar* 1545 nr 2646; *MurzHist* P3v; *KromRozm* III A6v, I2v; *OrzList* a4; *KwiatKsiąż* Bv; *Mącz* 24d, 190b, 279c, 340b, 344a, b;

Polká żadnym sfołobem áni obyczáiem/ nie może mieć áni Królá/ áni wolności íwéy z inąd/ iedno od Bogá przez Káplaná *OrzQuin* T; *KuczbKat* 285; *BielSpr* 60v; mnimamy/ że nie wiele ná tem należy/ iákiemi obyczáyami/ ábo iákim sfołobem [*quibus moribus aut qua quisque ratione*] kto pirwízy żywotá íwe⁸⁰ wiek przeżywię *ModrzBaz* 13v; *ReszPrz* 17.

»obyczajem a sprawą« (1): vczy go yákoby myał záchować íe Bogu/ kthorem sfołobem myałby o żywot wyeczny íe póltaráć/ kthorem obyczáyem á yáką íprawą y porádą myałby doítáć y doítápic onego *GliczKsiąż* N5v.

»obyczajem a strychem« (2): Them obyczáyem á ítrychem też ten młodzyenyec/ kthory tylko domá z yednym íe Pedágyem íchował/ zá cyęłzkoícyą íe do ludzi vda *GliczKsiąż* K6v, N5.

»obyczajem i tytułem« (1): áby dżierzał C.V. przerzeczoné dobrá [...] nic íobie práwá/ páńftwá/ álbo pożytków [...] niezáchowuiąc/ álbo nie wymuiąc obyczáiem y Tytułem zaítáwy/ áż do wykupienia/ áby dżierzał/ miał/ vżywał. *SarnStat* 1254.

»wzorem a obyczajem« (1): Ten też ninieyízy Papieź Páweł trzeci ácz obiecuie ále niechce/ iedno íwoim wzorem á obyczáiem póítępowác *BielKron* 213.

4. *Cecha, właściwość; charakter, natura; ingenium, natural* *Mącz, Cn; mos Mącz* (65) : Pyervy obyczaj vyedzwał pan bog yíz nyevyálta ktora była przyczyną vpadu bądąc panną zgrzeftzyła *PatKaz III* 90; *GlabGad* M2, N2, N4v, N8v, P6; *RejWiz* 117; *BielKron* 397v *marg*; *Mącz* 36a, 105d; *SienLek* 30v; *RejZwierc* 3; po włzech Kráinách íwiátá ludzie íe rodzą ná rozmáite obyczáie/ iedni bywáiá leniwi/ drudzy přędcy/ mocni/ íłábi/ opátrzni/ róftropni/ próíci/ ípráwni/ godni niegodni. *BielSpr* 1; niektórzy bolące z obyczáiú człónki/ tém to błótem vlęczyli *Oczko* 17v, 34.

obyczaj czego (12): miał Hektor zbroię ná íobie Pátroklulá zábitego/ ktora byía Achilleíowá/ przeto íey wiedzwał obyczáy Achilles. *BielKron* 58; *Natura et regio provinciae*, Obyczáy y półożenie kráiny. *Mącz* 349d; *BiałKat* 33v; íeít ten obyczaj íęzyká Hywreyíkiego/ íż gdy chce dáć znác że czego wiele tedy dwa; kroć/ álbo y trzy kroć iedno słowo mowi. *BudBib* I 431b *marg*, I 1a *marg*, c *marg*, 259a *marg*; *Oczko* 12, 33v; zwykło bydź pytánie o obyczáiú ízláchtwá *SarnStat* 236. Cf »obyczaje przyrodzenia«.

obyczaj czyj [*w tym: ai poss* (7), *pron poss* [*w tym: o osobach* (4), *o ziemi i niebie* (1), *o zajácu* (1)] (6), *G sb* [*w tym: ryb (ókuniow)* (2), *ludu* (1), *rodu człówieczego* (1)] (4)] (17): *FalZioł* IV 41a, 42e; Tu by íe godziło wypífać obyczaj rodu człówieczego, zkąd íe poczyna, albo iako íego rodzenie natura íprawuie *GlabGad* F4; *RejPs* 152v; PÓdlodowícy to mnożni/ by Záiące byli/ Lecź íe z ich obyczáyami/ nigdy nie rodzili. *RejZwierc* 77v; tákże też/ íeíli Syn nie íeíth ieden z Oyczem obyczáiem íwym/ tedy ófobno zoítawa bez tego wízytkiego Ociec/ co íeít Syn bóży *SarnUzn* H2; Do tegoż też przyłącza íe báczné contretethowánie/ á pokázowanie czyích obyczáiów/ ábo przirodzonych niedoítátkow *GórnDworz* 08; *GrzegŚm* 48; *GórnRozm* M3v. Cf »obyczaje człówiecze, ludzkie, ludu«, »niewieíci obyczaj«.

W półączeniach szeregowych (2): káżdá rzecz/ álbo z włáfnóíci íwoiey/ álbo z iákiego podobieńftwa y obyczáiú/ bywa poznána *KuczbKat* 100; *Oczko* 33v.

W charakterystycznych połączeniach: obyczaj języka, krainy, mowy (3), pisma, rodu człowieczego, ryb (okuniow) (2), szlachectwa; rozmaite obyczaje (3), różne; pokazowanie (znamionowanie) obyczajow (2), poznanie; [kto] trudnych obyczajow, wesółych; wykroczyć z obyczajow.

Fraza: »(ten) obyczaj jest« [w Tym: czy) (1), komu (1); cum inf (1)] [szyk 1:1] (2): á wżitkim mędrcom obyczaj iest śmierci łie nie bać. *BielŻyw* 81; *GórnRozm* M3v.

Zwroty: »mie(wa)ć obyczaje« [w tym: od czego (2), z czego (1); w sobie (1); iż (1)] [szyk zmienny] (8): *PatKaz III* 90; *BielKron* 359; cztery wilkołci znakomite/ Krew/ Kolerá/ Flegmá y Melánkolia. Od ktorých ludzie máią rozmaite obyczaje *SienLek* 1, 29, 31; *GórnDworz* S3; *RejZwierc* 219v; áby inży był phlegmátyk/ drugi koleryk/ trzeci melánkolik: z ktorých każdy wedle właśności Complexiéy fwy/ łprawy/ obyczaje/ y przypadki miéwać zwykł. *Oczko* 33v.

»[czego] obyczaj w się wziąć« (1): zączy przypadki álbo choróbá nie iego complexiéy/ ále iuz któregole z tych [flegmy, kolery albo melankolijej] obyczaj w się weźmie *Oczko* 33v.

Wyrażenia: »obyczaje człowiecze, ludzkie, w ludziach, ludu« (5:1:2:1): *FalZioł* V 50v; ACżkolwie wżu nie v każdego człowieka widać pod włofami abo też pod nieiakim przykrycim. Wżakoż też y one nieiako znamiona dawaią obyczaiow człowieczych. *GlabGad* O7v, L7v, O4, Pv, P3; *BielKron* 255; Gwiazdárze/ od Gwiazd rozlicznych/ rozmaite obyczaje w ludziach powiedaią *SienLek* 30v; owi Phifiognomowie s twarzy/ á s położenia członkow/ nietelko obyczaje/ ále y myfli czáfem człowiecze wiedzą. *GórnDworz* LI5.

»obyczaj nabyty« (1): kto łie náuczy lewą ręką robić/ áby do końca tąz robił. gdyż to przyrodzony iest obyczaj/ a owo nábyty *SarnStat* 1306.

»niewieści obyczaj« (1): Muliebritas, Niewieści obyczaj álbo przyrodzenie/ niewieścia płeć. *Mącz* 235d.

»przyrodzony, wrodzony obyczaj; obyczaje przyrodzenia« = *ingenitus mos* *Mącz* (3:1:2): ná Wołofzech znać y dziś narod Włofki/ ná Węgrzech Tátárki/ ná Prufiech Niemiecki/ y ná innych ktorzy łą przychodniowie z dawná do innych kráin/ nieco w łobie przyrodzonych obyczaiow máią *BielKron* 359; *KwiatKsiąż* B3; *Mącz* 145d; Ieden muśi być hoyny drugi łakomic [...] ieden łkromny pokorny drugi iádowity á gniewliwy/ áz ták y do inżyich obyczaiow przyrodzenia náłzego. *RejZwierc* 67v; *SarnStat* 1306; *SkarKaz* 39a.

Szeregi: »dowcip i obyczaje« (1): A o ynżyich darach albo też niedośatkach cíeleśnego przyrodzenia mamy łię tych radzić/ Ktorzi iawnie wyznawayą yż oni każdego dowcip y wrodzone obyczaje przez Phifiognomią poznać mogą *KwiatKsiąż* B3.

»obyczaj i moc« (2): Ale iż w Polńcże mieśzkamy/ potrzeba iest abyłmy Polńkich rib obyczaj y mocz wiedzieli/ gdyż gich wřthawicźnie pożywamy *FalZioł* IV 41a; *GrzegŚm* 48.

»obyczaje i postępk« (1): A Tákże y człowiek gdy łie ták ná ten czás vrodzić mu łie przytrefi/ iuz wedle łpraw y przyrodzenia oney plányety s tákimiż łie obyczaiymi y postępk vrodzić muśi. *RejZwierc* 3.

»obyczaje i przypadki« (1): A Inádnie to káždy obaczyć moze ktorego przyrodzenia w nim wiecey zołtawá/ y ná co go ciągnie/ y iákie łie w nim obyczaje y przypadki wedłóg náтуры onych wilgotności okázowác y łtánowić będą *RejZwierc* 3v. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]

»obyczaje i (a, albo) przyrodzenie« [szyk 4:2] (6): *PatKaz III* 119v; *Mącz* 19b, 235d; Ale mimo to wżytko/ potrzebá temu kto ma być trefny/ áby miał przyrodzenie/ y obyczáie po temu/ á ná káżdą trefność był łpořobny/ y pořtáwá/ y twarzą *GórnDworz* S3; *RejZwierc* 2v [2 r.].

5. *Forma, kształt; prawidło, wzór; forma Mącz, JanStat; exemplar, formula, qualitas Mącz* (9) : Forma, Stan/ Obyczaj áłbo Záchowánie *Mącz* 134a; Qualitas, Iákość/ Obyczaj/ Spofób/ formá/ Xtałt. *Mącz* 337b.

obyczaj czego (6): Exemplar antiquae religionis, forma, Przikład á obyczaj ftárádawney wiáry. *Mącz* 110c; Formula Iudicii, Obyczaj práwá. *Mącz* 134b; rofkázuiemy/ obyczaj rofkázania pilnie chowác y ku exequucíy przywodzić *SarnStat* 225; Obyczaj listu, który zwykł Woznemu bydz dawan. *SarnStat* 573, 1080 [2 r.].

W charakterystycznych połączeniach: obyczaj listu, prawa, przysięgi (2), *rozkazania, wiary*.

Zwrot: »być w swem obyczaju zachowany« (1): A łprawy vrzędowe mayá bycz wřwem obyczayv zachowane *ComCrac* 17.

6. *Rodzaj; genus Mącz, Modrz, JanStat; species Mącz* (9) : Genus, Nieyáki rodzaj/ To yeft nieyáka rzecz/ áłbo obyczaj. *Mącz* 143c; alterius generis, Inřzego rodzáyu to yeft iney yákości áłbo obyczáyu. *Mącz* 143c, 158d.

obyczaj czego (5): Ceratinae, species argumentationis captiose Chytry obyczaj dířputowánia a yęcie słowne w ten łpořób. *Mącz* 48b; Demonstrativum genus scribendi. Wywodny obyczaj piřánia / którym náuczamy słuchácze *Mącz* 231d; Ná ten czás był v nich [u *Żydów*] troy obyczay ofiar. Pirwřza byłá ku chwale Bořkíey dobroci [...] *BielKron* 38v, 38v marg; Trzeći obyczay zábijánia ieft/ gdy kto chcąc fię obronić zábije. *ModrzBaz* 78.

W charakterystycznych połączeniach: obyczaj dysputowania, ofiar (2), *pisania, zabijania*.

a. *Płeć* (1) : criřtus rzeki na krzyżu [do *Matki*] Nyeuyáfto otho lyn twoy czego yey nye rzeki yzby panyenřtwo była łtraczyła ale yey rzekl z rodu obyczaya yřz była zenczyzna *PatKaz III* 130v.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Conditio, Vrząd/ Mieyřce/ Stan/ Obyczaj. *Mącz* 63v; Dictamen, Obyczaj/ Powód rozumu. *Mącz* 86c.

Synonimy: 1. obchod, obrząd, porząddek, postanowienie, prawo, zachowanie, zwyczaj; 2. nałog, postawa, postępek, prawo, przymiot, przyrodzenie, sposob, sprawowanie, zachowanie, zwyczaj, życie, żywienie, żywot; 3. droga, forma, kształt, miara, porząddek, prawo, sposob, strych, zachowanie; 4. moc, natura, przyrodzenie, własność; 5. forma, kształt; 6. rodzaj.

Cf NIEOBYCZAJ, [OBIECZAJ], OBYCZAJNOŚĆ